

I Congrés internacional per a l'erradicació de les violències masclistes

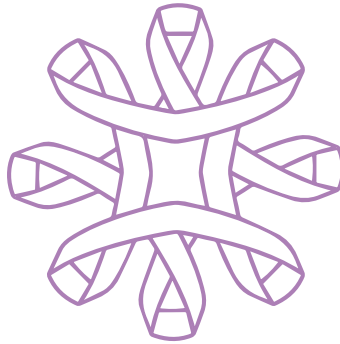
Barcelona, 22 i 23 d'octubre de 2019

PONÈNCIES

Generalitat de Catalunya
Institut Català de les Dones

I Congrés internacional per a l'erradicació de les violències masclistes

Barcelona, 22 i 23 d'octubre de 2019

PONÈNCIES

Ponents *Ponentes*

MELANI ALCALÁ FERNÁNDEZ

Activista feminista pels drets de les persones amb Síndrome de Down. Es defineix a si mateixa com una persona amb síndrome de Down lluitadora i que busca la no-discriminació en tots els àmbits de la vida: laboral, social, afectiva, sexual, familiar, etc. Interessada en els processos d'autoconeixement i apoderament de les persones amb síndrome de Down, especialment de nenes i dones, actualment està cursant l'ESO, i denuncia que fa uns anys li van denegar el títol per qüestions clarament capacitistes. També realitza altres formacions i cursos per seguir buscant la seva autonomia i interdependència.

Activista feminista por los derechos de las personas con Síndrome de Down. Se define a sí misma como una persona con síndrome de Down luchadora y que busca la no discriminación en todos los ámbitos de la vida: laboral, social, afectiva, sexual, familiar, etc. Interesada en los procesos de autoconocimiento y empoderamiento de las personas con síndrome de Down, especialmente de niñas y mujeres, actualmente está cursando la ESO, y denuncia que hace unos años le denegaron el título por cuestiones claramente capacitistas. También realiza otras formaciones y cursos para seguir buscando su autonomía e interdependencia.

ALBA ALFAGEME CASANOVA

És llicenciada en Psicologia, especialitzada en victimologia, i professora de la Universitat de Barcelona. Ha acompanyat psicològicament a dones que han patit diferents formes de violència masclista, especialment en casos de violència sexual. Durant més de 15 anys, ha treballat en el sector públic participant i liderant projectes en el mateix camp. Va coordinar la recerca del projecte europeu PHIT (Psychological Health Impact of Trafficking in Human Beings), treballant per millorar els coneixements sobre l'impacte psicològic en les supervivents del Tràfic d'Éssers Humans amb finalitat d'explotació sexual, per a optimitzar l'assistència que s'ofereix a les supervivents, evitant la victimització secundària per part del sistema. Desenvolupa diverses accions formatives i és consultora en temes d'igualtat i violències masclistes. Col·labora en diferents mitjans de comunicació.

Es licenciada en Psicología, especializada en victimología, y profesora de la Universidad de Barcelona. Ha acompañado psicológicamente a mujeres que han sufrido diferentes formas de violencia machista, especialmente en casos de violencia sexual. Durante más de 15 años, ha trabajado en el sector público participando y liderando proyectos en el mismo campo. Coordinó la investigación del proyecto europeo Phiten (Psychological Health Impact of Trafficking in Human Beings), trabajando para mejorar los conocimientos sobre el impacto psicológico en las supervivientes del Tráfico de Seres Humanos con fines de explotación sexual, para optimizar la asistencia que se ofrece a las supervivientes, evitando la victimización secundaria por parte del sistema. Desarrolla diversas acciones formativas y es consultora en temas de igualdad y violencias machistas. Colabora en diferentes medios de comunicación.

JÚLIA BARCELÓ

Actriu, directora i activista feminista, llicenciada en Art Dramàtic en l'especialitat d'interpretació de text a l'Escola Superior d'Art Dramàtic de l'Institut del Teatre. Actualment la podem veure a "AÜC", obra de creació de Les Impuxibles (Clara Peya i Ariadna Peya) juntament amb Carla Rovira. Va impulsar per Twitter el hashtag #SerActriuEs per tal de denunciar públicament totes les violències que pateixen les dones en aquest àmbit laboral.

Actriz, directora y activista feminista, licenciada en Arte Dramático en la especialidad de interpretación de texto en la Escuela Superior de Arte Dramático del Instituto del Teatro. Actualmente la podemos ver en "AUC", obra de creación de Les Impuxibles (Clara Peya y Ariadna Peya) junto con Carla Rovira. Impulsó por Twitter el hashtag #SerActriuEs para denunciar públicamente todas las violencias que sufren las mujeres en este ámbito laboral.

NEREA BARJOLA

És politòloga i doctora en Feminismes i Gènere, agent d'igualtat, investigadora i escriptora. La seva tesi es va centrar en la resignificació del crim d'Alcàsser com a narració política d'alt impacte per a la vida de les dones, crim que va produir un relat sobre el terror sexual en les dones de la dècada dels noranta. A partir de les seves investigacions, l'any 2018 va publicar Microfísica sexista del poder: El caso de Alcásser y la construcción del terror sexual.

Es politóloga y doctora en Feminismos y Género, agente de igualdad, investigadora y escritora. Su tesis se centró en la resignificación del crimen de Alcásser como narración política de alto impacto para la vida de las mujeres, crimen que produjo un relato sobre el terror sexual en las mujeres de la década de los noventa. A partir de sus investigaciones, en 2018 publicó Microfísica sexista del poder: El caso de Alcásser y la construcción del terror sexual.

CAROLINA CHECA

És treballadora social i sexòloga. Té una àmplia experiència en l'acompanyament a adolescents i joves des d'una àmplia mirada a les sexualitats. Col·labora en diversos programes d'atenció i assessorament a persones LGTBI i persones amb diversitat funcional. També acompanya noies que han patit violència masclista. Compagina la seva activitat professional amb diversos projectes feministes i diferents formes d'activisme.

Es trabajadora social y sexóloga. Tiene una amplia experiencia en el acompañamiento a adolescentes y jóvenes desde una amplia mirada a las sexualidades. Colabora en diversos programas de atención y asesoramiento a personas LGTBI y personas con diversidad funcional. También acompaña chicas que han sufrido violencia machista. Compagina su actividad profesional con varios proyectos feministas y diferentes formas de activismo.

MARIA DEL CARMEN CORTÉS AMADOR

Llicenciada en Dret per la UNED, es va especialitzar en Drets Fonamentals i la seva protecció jurisdiccional davant els tribunals. La seva trajectòria professional s'ha centrat en la defensa del dret a la Igualtat i la no discriminació de la comunitat gitana en general, amb especial atenció a les dones gitanes i la seva imatge social. Des de 2013 treballa al Departament d'Igualtat i Lluita contra la Discriminació de l'entitat Fundación Secretariado Gitano. Des de Madrid, on actualment resideix, participa activament en plataformes i espais socials per la defensa dels drets de les dones i persones LGTBQI des d'una perspectiva intercultural i interseccional. El 2017, van participar al World Pride Madrid, coordinant el seminari-taller LGTBQI Persones gitanes i diversitat afectiu-sexual.

Licenciada en Derecho por la UNED, se especializó en Derechos Fundamentales y su protección jurisdiccional ante los tribunales. Su trayectoria profesional se ha centrado en la defensa del derecho a la Igualdad y la no discriminación de la comunidad gitana en general, con especial atención a las mujeres gitanas y su imagen social. Desde 2013 trabaja en el Departamento de Igualdad y Lucha contra la Discriminación de la entidad Fundación Secretariado Gitano. Desde Madrid, donde actualmente reside, participa activamente en plataformas y espacios sociales para la defensa de los derechos de las mujeres y personas LGTBQI desde una perspectiva intercultural y interseccional. En 2017, participaron en el World Pride Madrid, coordinando el seminario-taller LGTBQI Personas gitanas y diversidad afectivo-sexual.

OCHY CURIEL

Doctora en Antropologia i teòrica feminista llatinoamericana i caribenya, és experta en ciències socials i treball social. Activista feminista, lesbiana, antiracista i decolonial. Professora de la Universitat Javeriana i de la Universitat Nacional de Colòmbia. És una de les fundadores del Grup Llatinoamericà d'Estudi, Formació i Acció Feminista (GLEFAS) i integrant del Grup Interdisciplinari d'Estudis de Gènere (GIEG) de la Universitat Nacional de Colòmbia. És també cantautora i forma part de la batucada feminista de Bogotá, La Tremenda Revoltosa.

Doctora en Antropología y teórica feminista latinoamericana y caribeña, es experta en ciencias sociales y trabajo social. Activista feminista, lesbiana, antirracista y decolonial. Profesora de la Universidad Javeriana y de la Universidad Nacional de Colombia. Es una de las fundadoras del Grupo Latinoamericano de Estudio, Formación y Acción Feminista (GLEFAS) e integrante del Grupo Interdisciplinario de Estudios de Género (GIEG) de la Universidad Nacional de Colombia. Es también cantautora y forma parte de la batucada feminista de Bogotá, La Tremenda Revoltosa.

ELENA LONGARES HERNANDEZ

Fa sis anys que dedica la seva vida a l'àmbit LGTBI, a nivell laboral i des de l'activisme. Ha treballat en l'àmbit de la salut sexual i els drets sexuals del col·lectiu LGTBI a entitats com la Coordinadora LGTB de Catalunya i Gais Positius. A més, ha dirigit l'Informe de l'Estat de l'LGTBI-fòbia a Catalunya de l'Observatori contra l'Homofòbia dels anys 2015, 2016, 2017 i 2018. És membre de LesBiCat (Grup de Dones Lesbianes i Bisexuals de Catalunya) i de la Campanya Feminista pel Dret a la Reproducció Assistida, amb la qual va formar part de l'equip que va elaborar el Protocol d'accés a les tècniques de reproducció assistida del Departament de Salut de la Generalitat de Catalunya aprovat el 2016. Finalment, aquest 2019 ha participat a la 29a Conferència Internacional de la ILGA amb la ponència Incidència política en drets sexuals i reproductius del col·lectiu LGTBI.

Hace seis años que dedica su vida al ámbito LGTBI, a nivel laboral y desde el activismo. Ha trabajado en el ámbito de la salud sexual y los derechos sexuales del colectivo LGTBI a entidades como la Coordinadora LGTB de Cataluña y Gays Positivos. Además, ha dirigido el Informe del Estado de la LGTBI-fobia en Cataluña del Observatorio contra la Homofobia de los años 2015, 2016, 2017 y 2018. Es miembro de lesbica (Grupo de Mujeres Lesbianas y Bisexuales de Cataluña) y de la Campaña Feminista por el Derecho a la reproducción asistida, con la que formó parte del equipo que elaboró el Protocolo de acceso a las técnicas de reproducción asistida del Departament de Salut de la Generalitat de Catalunya aprobado en 2016. Finalmente, este 2.019 ha participado en la 29ª Conferencia Internacional de la ILGA con la ponencia Incidencia política en derechos sexuales y reproductivos del colectivo LGTBI.

ANDREA MOMOITIO

És periodista amb màster en Estudis Feministes i de Gènere i Periodisme Digital. És coordinadora de Pikara Magazine i encarregada, principalment, de les qüestions relatives a la imatge de marca del projecte. Escriu a Público, eldiario.es i El Salto i ho combina amb la impartició de formacions.

Es periodista con máster en Estudios Feministas y de Género y Periodismo Digital. Es coordinadora de Pikara Magazine y encargada, principalmente, de las cuestiones relativas a la imagen de marca del proyecto. Escribe en Público, eldiario.es y El Salto y lo combina con la impartición de formaciones.

LEILA NACHAWATI REGO

És escriptora i activista pels drets humans, especialitzada en el Pròxim Orient i el Nord d'Àfrica. Treballa a l'Associació pel Progrés de les Comunicacions, una xarxa internacional i feminista que promou la justícia social a través de les tecnologies de la informació i comunicació, i a la Universitat Carlos III de Madrid, on realitza el seu doctorat i imparteix classes sobre violència, mitjans de comunicació i participació ciutadana. Filla de pare sirí i mare gallega, va créixer entre Damasc i Santiago de Compostela, cosa que va despertar des de nena el seu interès per les diferències i similituds culturals, socials i polítiques entre el nord i el sud del Mediterrani. Parla espanyol, àrab, gallec i anglès, i ha viscut i treballat a Síria, Espanya, Estats Units, Mèxic i Marroc. Té un perfil reconegut internacionalment i col·labora regularment en mitjans com el Global Voices, Al Jazeera English, El Mundo i Eldiario.es. El seu treball ha estat reconegut a mitjans com La Voz de Galicia, institucions com Casa Àrabe o l'Institut Europeu del Mediterrani, i per revistes com Marie Claire pel seu treball pel dret de les persones refugiades i les dones a zones en conflicte. Ha participat, entre d'altres, a trobades com el Women4CHange i Mujeres Que Transforman el Mundo, celebrat a l'antiga presó de Segovia. El 2013 va fundar, conjuntament amb un grup de periodistes, desenvolupadores i dissenyadors siris, el portal SyriaUntold, un web que visibilitza la resistència quotidiana de la població siria i la seva producció artística i cultural. La seva primera novel·la, Cuando la revolución termine, és un homenatge al poble sirí i a les poblacions del sud del Mediterrani que, desafiant els interessos geopolítics, continuen demanant llibertat, dignitat i justícia. Una novel·la que ha rebut molt bones crítiques i que s'ha publicat recentment al francès.

Es escritora y activista por los derechos humanos, especializada en el Oriente Próximo y el Norte de África. Trabaja en la Asociación para el Progreso de las Comunicaciones, una red internacional y feminista que promueve la justicia social a través de las tecnologías de la información y comunicación, y en la Universidad Carlos III de Madrid, donde realiza su doctorado e imparte clases sobre violencia, medios de comunicación y participación ciudadana. Hija de padre sirio y madre gallega, creció entre Damasco y Santiago de Compostela, lo que despertó desde niña su interés por las diferencias y similitudes culturales, sociales y políticas entre el norte y el sur del Mediterráneo. Habla español, árabe, gallego e inglés, y ha vivido y trabajado en Siria, España, Estados Unidos, México y Marruecos. Tiene un perfil reconocido internacionalmente y colabora regularmente en medios como el Global Voices, Al Jazeera English, El Mundo y Eldiario.es. Su trabajo ha sido reconocido en medios como La Voz de Galicia, instituciones como Casa Árabe o el Instituto Europeo del Mediterráneo, y por revistas como Marie Claire por su trabajo por el derecho de las personas refugiadas y las mujeres en zonas en conflicto. Ha participado, entre otros, en encuentros como el Women4CHange y Mujeres que transforman el Mundo, celebrado en la antigua cárcel de Segovia. En 2013 fundó, conjuntamente con un grupo de periodistas, desarrolladoras y diseñadores sirios, el

portal SyriaUntold, una web que visibiliza la resistencia cotidiana de la población siria y su producción artística y cultural. Su primera novela, Cuando la revolución termine, es un homenaje al pueblo sirio y en las poblaciones del sur del Mediterráneo que, desafiando los intereses geopolíticos, continúan pidiendo libertad, dignidad y justicia. Una novela que ha recibido muy buenas críticas y que se ha publicado recientemente en francés.

SARA ORTIZ ESCALANTE

És llicenciada en Sociologia per l'UAB, màster en Planificació Urbana per la Universitat d'Illinois i Doctora en Planificació Urbana per la Universitat de British Columbia. La seva tesi doctoral és un projecte d'investigació-acció participativa i feminista que analitza la vida quotidiana de les dones que treballen de nit a l'Àrea Metropolitana de Barcelona i, en concret, l'impacte de la mobilitat nocturna i la percepció de la seguretat en la seva qualitat de vida. És integrant de Col·lectiu Punt 6 des del 2009, una cooperativa integrada per arquitectes, sociòlogues i urbanistes amb més de 10 anys d'experiència. Neixen amb l'aprovació de l'anomenada Llei de Barris del 2004, una normativa que engegava mesures socials i urbanes on un dels punts, el sisè, buscava incloure la perspectiva de gènere en tots els àmbits. Es dediquen a la docència, a l'impartició de tallers, a la creació de guies, a la recerca i a fer de consultores urbanes, buscant que les ciutats siguin més inclusives per a les persones que les habiten. Un dels seus serveis més conegut en l'àmbit de l'activisme feminista són el desenvolupament de materials per difondre criteris i experiències d'urbanisme amb perspectiva de gènere i visibilitzar el paper de les dones com a constructores de ciutat a través dels recorreguts explicatius, xerrades i exposicions.

Es licenciada en Sociología por la UAB, máster en Planificación Urbana por la Universidad de Illinois y Doctora en Planificación Urbana por la Universidad de British Columbia. Su tesis doctoral es un proyecto de investigación-acción participativa y feminista que analiza la vida cotidiana de las mujeres que trabajan de noche en el Área Metropolitana de Barcelona y, en concreto, el impacto de la movilidad nocturna y la percepción de la seguridad en su calidad de vida. Es integrante de Colectivo Punt 6 desde 2009, una cooperativa integrada por arquitectos, sociólogas y urbanistas con más de 10 años de experiencia. Nacen con la aprobación de la llamada Ley de Barrios de 2004, una normativa que ponía en marcha medidas sociales y urbanas donde uno de los puntos, el sexto, buscaba incluir la perspectiva de género en todos los ámbitos. Se dedican a la docencia, a la impartición de talleres, la creación de guías, a la investigación y hacer de consultoras urbanas, buscando que las ciudades sean más inclusivas para las personas que las habitan. Uno de sus servicios más conocido en el ámbito del activismo feminista son el desarrollo de materiales para difundir criterios y experiencias de urbanismo con perspectiva de género y visibilizar el papel de las mujeres como constructoras de ciudad a través de los recorridos explicativos, charlas y exposiciones.

LUCAS PLATERO MÉNDEZ

R. Lucas Platero combina su tarea como investigador Juan de la Cierva, en Dpto. Psicología Social (UAB) con su labor como editor en la Editorial Bellaterra. Es además activista por los derechos sexuales y reproductivos, y es un destacado académico en el campo de los estudios trans con numerosas publicaciones en esta área. Es doctor en Sociología y CC. Políticas (UNED) y miembro del Proyecto Europeo Horizon 2020 INIA (Intersex – New Interdisciplinary Approaches, 2019-2022), UAB; del proyecto HERA “Cruising the 1970s-CRUSEV” (2016-19), UM, y de “Voces múltiples, saberes plurales y tecnologías biomédicas” (2016-19), Inst. Filosofía (CSIC). Sus últimos libros publicados son: “Trans*exualidades” (2014); “Por un chato de vino” (2015); “Barbarismos queer y otras esdrújulas” (2017) y “Cuerpos Marcados. Vidas que cuentan y políticas públicas” (2019).

*R. Lucas Platero combina la seva tasca com a investigador Juan de la Cierva, en Dpt. Psicologia Social (UAB) amb la seva tasca com a editor a l'Editorial Bellaterra. És a més activista pels drets sexuals i reproductius, i és un destacat acadèmic en el camp dels estudis trans amb nombroses publicacions en aquesta àrea. És doctor en Sociologia i CC. Polítiques (UNED) i membre del Projecte Europeu Horizon 2020 INIA (Intersex - New Interdisciplinary Approaches, 2019-2022), UAB; de el projecte HERA "Cruising the 1970s-CRUSEV" (2016-19), UM, i de "Voces múltiples, saberes plurales y tecnologías biomédicas" (2016-19), Inst. Filosofía (CSIC). Els seus últims llibres publicats són: "Trans*exualidades" (2014); "Por un chato de vino" (2015); "Barbarismos queer y otras esdrújulas" (2017) i "Cuerpos Marcados. Vidas que cuentan y políticas públicas"(2019).*

ELENA PROUS

Infermera i estudiant d'Antropologia, treballa des de l'activisme de la diversitat funcional participant en diversos grups de treball, escrivint articles d'opinió i estudiant les ciències socials. Considera que etnografiar la diversitat funcional i narrar les seves realitat des de diferents metodologies és un desafiament i una necessitat.

Enfermera y estudiante de Antropología, trabaja desde el activismo de la diversidad funcional participando en varios grupos de trabajo, escribiendo artículos de opinión y estudiando las ciencias sociales. Considera que etnografiar la diversidad funcional y narrar sus realidad desde diferentes metodologías es un desafío y una necesidad.

Index *Índice*

Transformació feminista de l'espai urbà.....	10
<i>Transformación feminista del espacio urbano</i>	27
Sara Ortiz Escalante	
La violència masclista, un repte per als mitjans de comunicació.....	45
<i>La violencia machista, un reto para los medios de comunicación</i>	53
Andrea Momotio	
Històries de vida de les supervivents del tràfic de persones. L'experiència de la polivictimització.....	61
<i>Las historias de vida de las supervivientes de la trata. La experiencia de la polivictimización</i>	69
Alba Alfageme i Casanova	
Violència patriarcal i l'afirmació imparable de les dones en el món.....	77
<i>Violencia patriarcal y la afirmación imparable de las mujeres en el mundo</i>	83
Leila Nachawati Rego	
Lesbofòbia.....	89
<i>Lesbofobia</i>	92
Elena Longares Hernandez	
Algunes reflexions sobre la por, la lesbofòbia, la igualtat i la comunitat gitana.....	95
<i>Algunas reflexiones sobre el miedo, lesbofobia igualdad y comunidad gitana</i>	98
Maria del Carmen Cortés Amador	
La denúncia de les violències masclistes en l'àmbit del treball: #SerActriuEs.....	101
<i>La denuncia de las violencias machistas en el trabajo: #SerActriuEs</i>	104
Júlia Barceló	
La perspectiva interseccional en la comprensió de les violències masclistes.....	107
<i>La perspectiva interseccional en la comprensión de las violencias machistas</i>	113
Lucas Platero Méndez	
Violències masclistes? Una anàlisi feminista decolonial.....	119
<i>¿Violencias machistas? Un análisis feminista decolonial</i>	123
Ochy Curiel	
Reflexions sobre l'acompanyament en violències masclistes i violències sexuals en un grup de joves amb síndrome de Down.....	127
<i>Reflexiones sobre el acompañamiento en violencias machistas y violencias sexuales en un grupo de jóvenes con síndrome de down</i>	131
Carolina Checa Dumont	
Les violències sexuals en dones amb diversitat funcional.....	135
<i>Las violencias sexuales en mujeres con diversidad funcional</i>	139
Elena Prous	
Les meves reflexions sobre les violències masclistes i la sexualitat. Les violències sexuals en dones joves amb síndrome de Down.....	143
<i>Mis reflexiones sobre las violencias machistas y la sexualidad. Las Violencias Sexuales en mujeres jóvenes con Síndrome de Down</i>	147
Melani Alcalá	
La construcció del relat sobre el terror sexual.....	151
<i>La construcción del relato sobre el terror sexual</i>	155
Nerea Barjola Ramos	

Transformació Feminista de l'Espai Urbà

Sara Ortiz Escalante

L'urbanisme s'ha considerat tradicionalment una matèria neutra, és a dir, que la manera de dissenyar els diferents espais no beneficiava ni afectava a cap persona o col·lectiu en particular. Però la realitat mostra que moltes de les ciutats en l'actualitat, reproduïxen un urbanisme androcèntric que ha donat prioritat a un sistema capitalista i patriarcal, privilegiant allò relacionat amb la masculinitat hegemònica, i exclouent a la majoria de població: dones, població LGBTI, minories ètniques, persona migrades, població indígena, persones amb diversitat funcional etc.

En contraposició, l'urbanisme feminista posa la vida de les persones en el centre de les decisions urbanes, tenint en compte la diversitat de les persones i analitzant com els rols de gènere influeixen i tenen implicacions directes en l'ús i gaudi de les nostres ciutats.

Històricament els espais s'han dissenyat seguint i perpetuant els rols de gènere. Per això s'ha vinculat als homes amb l'espai públic, vinculat a la feina remunerada, el racional, la vida política i l'home d'estat; mentre que a les dones se les ha identificat amb l'espai privat de la llar, les tasques domèstiques i de cura no remunerades, l'emocional, la informalitat i l'íntim. Aquesta falsa divisió dels espais també comporta una valoració diferent de les persones i de les activitats que les duen a terme, atribuint un valor superior al masculí i públic i devaluant les tasques relacionades amb la cura de les persones i de la llar, de les quals les dones continuen sent majoritàriament responsables.

El feminisme ha qüestionat durant dècades aquesta divisió i ha treballat perquè es reconegui que les dones han participat sempre d'una manera o altra en l'esfera pública i va-productiu (en el mercat laboral formal i informal) i que les tasques reproductives i de cura no només tenen lloc a l'interior de l'habitatge, sinó que s'estenen fora de l'àmbit "privat": acompanyar nenes i nens a l'escola, anar a comprar, etc.

Des Col·lectiu Punt 6, treballem l'urbanisme des d'una perspectiva feminista interseccional, perquè cal tenir en compte la diversitat més enllà del sexe i incorporar altres característiques que influeixen en la manera com les persones experimenten de manera diferent els espais: ètnia, edat, religió, discapacitat, etc. Aquest enfocament visibilitza que dones i homes fan un ús diferent dels espais a causa dels rols de gènere, però també que les dones entre si i els homes entre si fan un ús diferent perquè tenen altres característiques personals, com l'edat, l'origen, la classe social.

L'urbanisme feminista posa al centre de les decisions urbanes les necessitats relacionades amb la vida quotidiana de les persones. La vida quotidiana està formada per diferents esferes: productiva (treball remunerat), reproductiva (cura de persones i de la llar), personal (oci, esport i cura) i comunitària (millora de la societat o la comunitat on es viu). Totes s'han de tenir en compte a l'hora de planificar i dissenyar els espais on vivim. No obstant això, l'urbanisme tradicional que respon a un sistema patriarcal i capitalista ha privilegiat exclusivament l'esfera productiva de la feina remunerada. Això ha tingut efectes en com s'han planificat espacial i temporalment les nostres ciutats: la zonificació i separació de funcions, per exemple, de la casa i els centres de treball; sistemes de mobilitat que connecten els llocs de residència amb el treball majoritàriament de sectors masculins; horaris de transport públic centrats en horaris de treball que no responen a les necessitats de les persones encarregades de les tasques domèstiques i reproductives que té desplaçaments més complexos i es desplacen a diversitat d'hores.

Així, l'urbanisme feminista dóna el mateix valor a les quatre esferes de la vida quotidiana, i en particular, visibilitza les tasques reproductives i de cura, majoritàriament no remunerades i dutes a terme per dones, per tal que a través de l'urbanisme es arribi a valorar socialment i s'aconsegueixi que acabin sent de coresponsabilitat col·lectiva i social, i no exclusives de les dones. Així doncs, l'urbanisme feminista reconeix i fa visible l'experiència quotidiana de les dones i les necessitats i responsabilitats associades a la feina domèstica i de cura, és a dir, totes les tasques imprescindibles per al desenvolupament humà.

Des de 2005 Col·lectiu Punt 6 venim repensant els espais domèstics, comunitaris i públics des de l'experiència quotidiana i la transformació feminista. Per a això, utilitzem la participació comunitària com una eina essencial del nostre treball, donant veu a les persones de la comunitat, ja que són les màximes expertes i coneixedores del seu territori. Venim desenvolupant metodologies pròpies que adaptem als diferents contextos locals, nacionals i internacionals en els quals treballem.

LA SEGURETAT URBANA DES D'UNA PERSPECTIVA FEMINISTA

La seguretat urbana és un dels temes més estudiats des de l'urbanisme feminista en les últimes dècades. Malgrat que sigui un tema molt treballat, són poques les ciutats que han incorporat la perspectiva de gènere a les seves polítiques de seguretat. La seguretat urbana a les ciutats continua enfocant-se sobretot en els crims i exclouent de la seva anàlisi la violència masclista i sense tenir en compte que la percepció de seguretat també és diferent entre dones i homes¹.

La majoria de mesures dels governs local sobre prevenció i control del delictes provenen de l'àmbit de la justícia i la criminologia, enfocades en estratègies restrictives, com incrementar la presència policial i el control d'accés als espais públics. També s'han utilitzat altres estratègies més interactives, com incrementar la presència de persones a l'espai públic o atacar d'arrel el problema a través de tallers educatius en les comunitats més desafavorides². Malgrat tot, aquestes intervencions rarament han tingut en compte el gènere. Un exemple dels 70 que encara perdura són els programes de "prevenció del crim a través del

disseny de l'entorn" (CPTED per les seves sigles en anglès) en el disseny d'espais públics. Els principals elements són: la vigilància natural, el foment de la territorialitat, el manteniment/neteja de les zones públiques, la reducció de les àrees de conflicte, el control de l'accés i la promoció de rutes alternatives. Aquestes estratègies han estat criticades per la creació d'espais asèptics o per no tenir en compte cap anàlisi enfocada en la violència masclista.

Ahora, des del moviment feminista el treball que s'ha fet en relació a la seguretat sempre pretén anar més enllà d'allò que s'en éen per crim, i analitza la seguretat des de la perspectiva de gènere diferenciant i complicant què s'entén per violència masclista, seguretat o percepció de seguretat, i anar més enllà d'allò que es tipifica com a crim i, per tant, d'allò establert per la llei. Perquè com diu Anne Michaud³, en un carrer on el 100% de les persones que viuen són dones, si en violen una, les conseqüències no són només sobre l'1% de la població (la dona violada) sinó sobre el 100% de les dones ja que aquest fet augmentarà la percepció d'inseguretat i la por de les dones que viuen allà, perquè senten que també els hi pot passar a elles.

La percepció de seguretat està condicionada per la diferència que existeix entre el tipus de violència que poden experimentar les persones depenent del seu sexe, gènere, edat, origen, etc. I això té un impacte directe sobre les diferents percepcions. Tal com diu Teresa del Valle⁴, la por, igual que la seguretat, té referents i significats diferents per a homes i dones. La por o la percepció d'inseguretat de les dones està marcada per la violència exercida sobre el nostre cos sexual i determina en gran mesura com les dones viuen els diferents espais, ja siguin domèstics, comunitaris o públics. Com assenyala Ana Falú⁵, les violències que s'exerceixen tant en els espais públics com de portes endins, sotmeten els cossos de les dones. El cos de les dones és el territori que està en joc, per ser ocupat, concebut com a mercaderia apropiable, percebut com disponible; però també com a categoria política, com un lloc on exercir els drets i resistir les violències: el cos com a resistència.

Incloure en l'anàlisi la percepció d'inseguretat també permet prendre consciència i respondre a com la por limita la llibertat i la mobilitat de les dones, principalment en les activitats nocturnes, tant en àmbits de recreació com de treball, i especialment en els trajectes⁶ i l'ús de determinats espais, provocant que el sentiment de pertinença sigui menor i, per tant, es doni menys participació activa de les dones.

Analitzar la seguretat urbana des d'una perspectiva feminista també passa per reconèixer com la violència masclista i la percepció d'(in)seguretat diferencial de dones i homes estan estretament vinculades i són el resultat del sistema patriarcal i, per tant, per millorar la situació cal un treball en profunditat per fomentar un canvi social cap a una societat més equitativa.

La percepció de seguretat és diferent per a dones, homes i persones amb identitat no binària. Les dones tendeixen a tenir por de la violència sexual, el tipus de violència que ataca la part més íntima dels seus cossos i tendeixen a adaptar i limitar la seva vida quotidiana per la por de la violència. Les persones del col·lectiu LGBT veuen també condicionada la seva mobilitat i ús de l'espai per la por a agressions lgbtífobiques, que tenen a veure amb

la identitat sexual i de gènere i també poden ser agressions de caràcter sexual. En canvi, la percepció de seguretat dels homes està relacionada sobretot amb la por a patir un atac a la propietat privada (robatori) o una agressió física que pot ser de caire racista o xenòfob però rarament és de caire sexual.

S'entén la seguretat com l'autonomia i la integritat física des d'un enfocament integral. Encara que els objectius i actuacions proposades s'encaminen a millorar la integritat física de les persones als espais urbans i a eradicar la violència masclista, s'entén la seguretat com a global, i està estretament lligada a altres variables com per exemple, la seguretat econòmica o la seguretat ambiental.

A la il·lustració 1 es pot veure l'enfocament que Col·lectiu Punt 6 té de la seguretat.

Il·lustració 1 Concepció holística de la (in)seguretat Percepció de seguretat en els espais públics

Font: Col·lectiu Punt 6

Aquesta aproximació va més enllà de les qüestions que es treballen normalment des de l'urbanisme i que estan més focalitzades en aquelles que estan tipificades com a crim o delictes, i que moltes vegades es centren sobretot en la protecció de la propietat privada o els béns materials. A més, s'inclouen altres tipus de violències que no estan recollides pel codi penal del context, com l'assetjament al carrer, les agressions verbals o la violència simbòlica o econòmica i que en la majoria de casos no s'intenten eradicar des de les institucions. Per últim, és important incloure un altre tipus de situacions que generen percepcions d'inseguretat com per exemple un entorn urbà on els cotxes circulen a molta velocitat i les persones grans o nens i nenes senten inseguretat a l'hora de creuar el carrer.

A l'anàlisi i abordatge de la seguretat urbana també és important trencar i continuar qüestionant la divisió imposada per la societat patriarcal entre allò públic i allò privat. Aquesta dicotomia transmet a les dones la idea que l'espai públic és un àmbit masculí i que per tant els hi és aliè. Es continua socialitzant les dones a tenir por dels espais públics, de la nit i dels desconeguts, tot i que el major nombre d'agressions a dones són en el seu espai domèstic i per part de persones conegudes.

Aquesta dicotomia també està basada en una visió etnocèntrica i “occidental”, que té molt poc sentit quan parlem d'entorns d'habitatge informal. A més de ser una dicotomia patriarcal i etnocèntrica, la divisió sexual dels espais és opressiva per a les persones transgènere perquè les força a respondre a expectatives hegemòniques del que s'espera d'un gènere en un espai. La dicotomia públic-privat també ha sigut utilitzada per “construir, controlar, disciplinar, tancar, excloure i suprimir la diferència sexual i de gènere preservant les estructures de poder patriarcal i heterosexistes”⁷.

AUDITORIES DE SEGURETAT URBANA AMB PERSPECTIVA DE GÈNERE

L'aportació de les acadèmiques i activistes feministes a l'àmbit de la planificació urbana ha impulsat una reformulació de les agendes urbanístiques per tal que la violència masclista es consideri un tema central en l'urbanisme. Des dels anys setanta s'han desenvolupat metodologies i eines per analitzar i crear entorns segurs i inclusivament per a les dones. Una de les estratègies més conegudes, utilitzades i adaptades a diferents contextos internacionals són les auditories de seguretat de les dones.

Les feministes canadenques han estat sempre referents en aquesta feina. Als anys vuitanta, fruit d'una escalada de violència sexual contra les dones a l'espai públic a algunes ciutats canadenques com Montreal i Toronto, el moviment feminista es va mobilitzar per posar aquest tema a l'agenda de la planificació urbana. En el cas de la ciutat de Montreal, als anys noranta es va crear el Consell de Dones Montrealeses, que va treballar perquè les polítiques urbanes de la ciutat abordessin la seguretat de les dones i treballessin per millorar la vida quotidiana. Una de les demandes i accions que van sorgir d'aquest consell va ser la realització d'auditories de seguretat de les dones, en particular, a través de l'organització de marxas exploratòries pels diversos barris de la ciutat. “Femmes et Ville”, coordinat per Anne Michaud, va ser el programa de la ciutat per mitjà del qual es van portar a terme aquestes marxas. Des de la ciutat de Toronto va ser Barbara Rahder amb al suport d'altres urbanistes com Gerda Wekerle les que van posar el tema en l'agenda. A Toronto, les marxas exploratòries també fa molts anys que es desenvolupen a càrrec de l'organització METRAC. Anys després, a l'inici del 2000, aquest treball es va internacionalitzar amb la creació de l'organització no governamental Women in Cities International, amb seu a Montreal, que ha estat una de les organitzacions feministes que ha treballat més perquè la seguretat de les dones i nenes s'incloués a l'agenda pública local, nacional i internacional.

El treball que es va iniciar a Montreal va recollir molta informació sobre quins elements contribuïen a la percepció de seguretat de les dones i d'aquí sorgeixen els famosos sis principis bàsics per un entorn segur per a les dones:

1. Saber on ets i a on vas.
2. Veure i ser vista.
3. Escoltar i ser escoltada.
4. Poder-se escapar i obtenir auxili.
5. Viure en un ambient net i acollidor.
6. Actuar col·lectivament.

Aquest treball es va publicar el 2002 a la *Guide d'aménagement pour un environnement sécuritaire*⁸, coordinada per Anne Michaud, representant de “Femmes et Ville” en aquell moment. Tant aquests principis com les eines d'auditoria de seguretat urbana i de marxos exploratòries s'han adaptat a diferents contextos i s'han portat a la pràctica, per exemple, per la Red Mujer y Hábitat de América Latina, que treballen en projectes de ciutats segures per a les dones des dels anys noranta, o per Jagori a l'Índia.

Partint dels treballs previs desenvolupats en diferents territoris per altres organitzacions, Col·lectiu Punt 6, amb la publicació recent d'Entorns Habitables⁹, proposa eines i línies estratègiques per elaborar Auditories de Seguretat Urbana amb perspectiva de gènere. Fem una aproximació a la seguretat adaptant els sis principis de seguretat de les dones elaborats pel programa “Femmes et Villes” a Montreal, proposem 6 característiques que han de tenir els espais perquè es percebin com a segurs des d'una perspectiva de gènere.

Les sis característiques són:

Senyalitzat

Un entorn senyalitzat és el que disposa de senyals i marques llegibles localitzades estratègicament i que serveixen per reconèixer i comprendre l'espai de forma clara, precisa i inclusiva.

La senyalització (visual, acústica i tàtil) ens ajuda a comprendre la ciutat i la seva estructura, i a orientar-nos més fàcilment augmentant la percepció de seguretat. Una senyalització realitzada amb iconografia no sexista i diversa (edats, cossos) inclou les diferents persones que formem part d'aquesta societat i ens fa sentir part d'ella d'igual a igual, valorant la construcció simbòlica dels espais.

Alguns exemples d'un entorn senyalitzat són la ubicació de panells analògics amb la freqüència de pas en parades de transport, senyals de trànsit que incloguin cossos diversos i ubicació de mapes de la xarxa quotidiana, amb rutes segures o rutes alternatives a l'entorn pròxim i que incloguin la informació dels espais de suport en cas de violència masclista.

Visible

Un entorn visible és aquell que promou la visibilitat des dels aspectes més físics de la planificació urbana i, des d'allò simbòlic i social, fomenta espais que visibilitzin i reconeixin figures femeníes i rols infravalorats perquè han estat desenvolupats per dones.

La visibilitat permet a través de la configuració física de l'espai que les persones puguin visualitzar tots els elements i persones que hi ha a l'entorn i localitzar possibles sortides en una situació de risc. A més, fa visibles les dones com a subjectes actius reconeixent els diversos papers que desenvolupen a la societat sense caure en estereotips de tractar-les com a objectes o víctimes. També valora les tasques reproductives i les valora socialment, promovent la coresponsabilitat social i dins del grup de convivència, sense que segueixin recaient exclusivament a les dones.

Entre els exemples d'un entorn visible s'inclouen carrers amb il·luminació contínua que acompanya els itineraris de vianants, sense racons, amb edificis amb activitat a les plantes baixes, canviar o eliminar mobiliari urbà, vegetació o altres elements que interfereixin les línies de visió, eliminar o adequar els passos subterranis, fer parades de transport públic més transparents, etc. Així com espais que visibilitzin el treball de les dones i la seva història dins de la memòria col·lectiva de la comunitat, per exemple, posant places i carrers amb noms de dones. Regular les imatges i els text a l'espai públic per evitar continguts sexistes i discriminatoris, entre moltes altres actuacions possibles.

Vital

Un entorn vital és concorregut amb gent que està desenvolupant diferents activitats a diferents hores del dia. La vitalitat sorgeix de la presència simultània i contínua de persones i de la densitat d'activitats i usos als carrers i espais que afavoreixen la trobada, la socialització, les cures i el suport mutu entre persones.

La vitalitat afavoreix la presència de persones, la reunió, la relació i l'ajuda mútua. Un entorn vital garanteix mitjançant el disseny i la configuració física, que diferents persones puguin realitzar diferents activitats en un espai de manera simultània. Trobem entorns vitals en zones multifuncionals, que combinen activitats residencials, comercials o administratives connectades amb transport públic i eixos de vianants.

Vigilat

Un entorn vigilat és aquell que permet la vigilància informal, aquella exercida entre iguals i de manera solidària i no autoritària. Vigilar és “cuidar”, segons l'accepció que exemplifica Jane Jacobs; no és una funció exclusiva que hagi de desenvolupar algú per preservar la seguretat de les persones que habiten la ciutat, sinó que ha de ser una tasca compartida per totes les persones. La vigilància informal es dona quan existeix diversitat social, física i funcional, que permet a la varietat de persones, activitats i usos respondre a les diferents necessitats de les persones en funció del gènere, sexe, edat, diversitat funcional, origen, cultura i condició social, entre altres factors.

La presència d'activitats als espais permet una vigilància informal que millora la percepció de seguretat de les persones en sentir-se cuidades entre si. La configuració física dels espais permet que hi hagi una connexió visual. Els programes socials i la gestió urbana assegurin que hi hagi població heterogènia als barris.

Per exemple, en una plaça on hi ha diversitat de persones (edat, grup social, sexe) que utilitzen simultàniament aquest espai, on es permet una varietat d'activitats i usos. La planificació ha de garantir l'accés a l'habitatge a població diversa (condició socioeconòmica, gènere, edat, origen, unitat de convivència) i amb diferents règims de tinença. També cal tenir en compte al dissenyar els edificis i espais de manera que existeixi un vincle visual, per exemple generant l'accés a l'espai domèstic passant pels espais comuns, les façanes i accessos amb “ulls” al carrer i als espais de relació, Ubicant els comerços, serveis, equipaments i usos comunitaris a les plantes baixes.

Equipat

Un entorn equipat és aquell que disposa d'infraestructures i elements que donen suport a les activitats de la vida quotidiana a una distància i temps adequat garantint un ambient net i acollidor.

Un entorn equipat garanteix que hi hagi persones diverses utilitzant els espais públics i comunitaris perquè estan dotats de tot tipus d'elements urbans, vegetació i infraestructures (accessibles, nets i ben mantinguts) que acompanyen les diferents activitats que les persones realitzen en el seu dia a dia. A més existeixen mecanismes per tal que les persones puguin romandre als seus barris sense problemes d'expulsió per motius econòmics (especulació immobiliària, gentrificació...), condicions de l'habitatge o dels espais (falta d'accessibilitat, manteniment...) o violència masclista.

Per exemple els entorns equipats tenen espais i recorreguts dotats, cuidats i connectats amb les activitats quotidianes a través de dissenyar els carrers amb els elements necessaris per al seu ús, un transport públic que connecti les diferents activitats quotidianes amb parades dotades i entorns segurs, elements que contribueixin a millorar la imatge i la bellesa de l'espai, neteja i manteniment dels espais comunitaris i públics, etc. També cal garantir la seguretat de les dones i criatures que han viscut violència masclista generant mecanismes legals per permetre a les dones quedar-se a la seva llar de forma segura i lliures dels seus agressors, fent reserves obligatòries en les promocions d'habitatges dotacionals i construint cases d'acollida de dones amb assessorament i acompanyament en casos de violència, entre altres exemples.

Comunitari

Un entorn comunitari és quan existeix relació, convivència i solidaritat entre les persones. Una comunitat està formada per un grup de persones que conviuen en un espai particular considerant tant les dimensions físiques com socials. El disseny dels espais afecta les relacions entre les persones. Segons els usos i activitats que es prioritzen i es propicien als espais de relació es pot afavorir la convivència, l'intercanvi i la socialització de les persones de manera igualitària contribuint al desenvolupament de les xarxes socials i enfortint la pertinença a la comunitat.

Un entorn comunitari també pot evitar que les persones quedin aïllades per això és més fàcil que les dones que viuen situacions de violència masclista tinguin una xarxa social a la comunitat a la que demanar suport.

Un entorn comunitari afavoreix l'apropiació dels espais i el sentiment de pertinença de les persones reforçant la cohesió social i la participació comunitària a l'entorn.

Per exemple, fomentant les xarxes de suport entre les persones, promocionant l'apropiació comunitària d'espais de trobada, recuperant la memòria de la comunitat, sensibilitzant i creant xarxes de suport en casos de violència masclista, planificant els processos d'ocupació de les noves poblacions als seus habitatges nous. A més a més, també assegurant la par-

ticipació comunitària des d'una perspectiva de gènere interseccional per tal d'identificar les necessitats de la vida quotidiana en els projectes, fent especial èmfasi amb l'accés de les dones a la participació.

Marxes Exploratòries: exemples d'eines qualitatives per realitzar auditories de seguretat

Les marxes exploratòries són una metodologia molt concreta desenvolupada per la teoria i la pràctica feminista que es centra en identificar aspectes urbans relacionats amb la percepció de seguretat a l'espai des d'una perspectiva de gènere. Les marxes exploratòries es van començar a fer a Canadà, a les ciutats de Montreal i Toronto a principis dels anys 90. Sorgeixen després de que a finals dels anys 80, en resposta a l'increment d'agressions sexuals contra dones en la ciutat de Montreal, grups feministes s'organitzessin per tal de pressionar al govern de la ciutat a respondre a aquesta problemàtica. Fruit d'aquestes demandes, i d'altres no només relacionades amb la seguretat sinó també amb la vida quotidiana de les dones, l'ajuntament de Montreal va crear el Consell de Dones Montrealeses. I una de les demandes i accions que van sorgir d'aquest consell es la realització d'auditories de seguretat de les dones, i en particular, a través de l'organització de marxes exploratòries pels diferents barris de la ciutat. Femmes et Ville va ser el programa de la ciutat encarregat de portar a terme aquestes marxes. Les marxes exploratòries també porten molts anys fent-se a Toronto, a càrrec de l'organització METRAC. I després aquest treball es va internacionalitzar amb la creació de l'organització no governamental Women in Cities International.

Les marxes exploratòries consisteixen en recórrer un barri o un entorn concret amb un grup de dones veïnes per tal de detectar i analitzar quins elements físics i socials condicionen la percepció de seguretat de les dones que viuen i utilitzen un determinat entorn. A part de ser una eina de diagnosi per obtenir informació de com respondre a aquesta problemàtica des de l'urbanisme, també és una eina d'apoderament de les dones, ja que permet visibilitzar el coneixement que tenen les dones veïnes de l'entorn per on viuen i es mouen, alhora que valora la seva participació activa en el disseny i la transformació dels seus entorns urbans.

Aquest treball que es va iniciar a Montreal va recollir molta informació sobre quins elements contribuïen a la percepció de seguretat de les dones. En el context català, Col·lectiu Punt 6 ha dinamitzat marxes exploratòries per diferents municipis del territori, tant en pobles i ciutats, de la costa, de l'interior o de la muntanya. Tot i la diversitat de territoris analitzats, hi ha resultats comuns en totes les marxes exploratòries que mostren que la vivència de les violències masclistes en els espais és un problema sistèmic que necessita ser atès. Les marxes exploratòries recullen els diferents elements de la configuració física i social dels espais que limiten el dret de les dones a la ciutat. Les dones en la seva diversitat acostumen a modificar els seus recorreguts, sobretot a la nit i de tornada a casa. El tipus de barri on viuen, la presència o no de persones, la monopolització d'espais per part de grups d'homes, la manca d'il·luminació, els racons i obstacles que redueixen la visibilitat, els aparcaments o els portals són elements comuns que apareixen a totes les marxes exploratòries. Les dades qualitatives de les marxes exploratòries també recullen les estratègies que les dones del territori utilitzen per a fer front a aquesta percepció de seguretat i violència

masclista, des de canviar de ruta, canviar de tipus de transport, utilitzar la bicicleta com element que dona llibertat o estratègies d'autodefensa col·lectiva per lluitar pel dret de les dones a moure's i viure una vida lliure de violències.

Marxes exploratòries individuals al Congrés “Fes la teva marxa exploratòria”

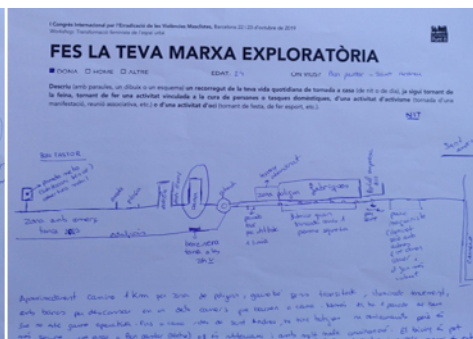
Durant el workshop realitzat al congrés, després de la presentació, es va convidar a les persones participants a fer la seva marxa exploratòria individual. Tot i el gran volum de participació no volíem deixar perdre la possibilitat de fer un exercici participatiu de reflexió però que a més recollís les experiències de les dones assistents.

La consigna per fer la marxa exploratòria era:

“Describeu (amb paraules, un dibuix o un esquema) un recorregut de la teva vida quotidiana de tornada a casa (de nit o de dia), ja sigui tornant de la feina, tornant de fer una activitat vinculada a la cura de persones o tasques domèstiques, d'una activitat d'activisme (tornada d'una manifestació, reunió associativa, etc.) o d'una activitat d'oci (tornant de festa, de fer esport, etc.).”

A partir d'aquí, les dones participants van realitzar la seva marxa exploratòria se'ls hi va demanar que valoressin tres elements favorables que contribueixen a la teva autonomia, llibertat i dret a la ciutat sense violències masclistes i tres elements desfavorables que condicionen la teva percepció de (in) seguretat en els espais i desplaçaments de la teva vida quotidiana.

Van realitzar aquest exercici 47 dones i 1 home d'entre 21 i 61 anys de diferents poblacions del territori català. A continuació es presenten alguns exemples de les marxes exploratòries:

El següent quadre recull els resultats de les valoracions que les dones que van participar:

Municipi	Id. Gènere	Edat	Favorables	Desfavorables
Tarragona	Dona	40	Espais utilitzats per la ciutadania i activitats diverses als carrers, dóna tranquil·litat. (Parcs i places on vénen famílies amb nïnxos, per exemple). Espais il·luminats, nets i amplis on puguis veure bé tot això que passa en el teu entorn. Espais coneguts on saps que hi ha i saps que et coneixen. Saludar gent i veure persones properes.	Espais foscos. Espais buits, sense gent i sense activitat. Espais on hi ha molta gent
Barcelona	Dona	46	Viure en un carrer que no és ampli amb racons. Sistemes de seguretat d'il·luminació en els edificis, vidres i que no hi hagi racons. Caràcter i percepció positiva.	Solitud en els passadissos cap al metro. Tot tancat a les tardes. Desplaçaments sola.
Sants	Dona	38	Accessos ràpids al transport públic. Recurrència de persones caminant sobretot d'altres dones.	Falta d'il·luminació. Molts espais subterranis, escales i passos a nivell.
Sant Llorenç Savall	Dona	36	Aparcament privats d'empreses. Poble molt petit amb molta vida comunitària	És un pàrquing petit per a tots els treballadors. Transport públic nul. Falta d'il·luminació. Molt poca gent al carrer, per no dir ningú.
Hospitalet de Llobregat	Dona	31	Carrers molt poblats, amb molts edificis i veïns. Carrers molt cèntrics.	Carrers amb espais buits. Bars nocturns i persones que han begut a la nit. Entrada pàrquings i carrers estrets.
Vilanova i la Geltrú	Home	44	El meu carrer ben il·luminat.	Túnel per poder sortir de l'estació. Aparcament poc il·luminat i emmurallat. Rampa d'accés a l'aparcament privat fosca. Plaça on es concentren homes borratxos. En el meu carrer que és de vianants hi ha poc trànsit.
Sagrada Família	Dona	52	Bons equipaments, on hi ha mercat, biblioteca. Hi ha molta gent, comerços de proximitat i edificis petits amb pocs veïns.	Ascensor de metro queda amagat. Terrasses que no et deixen passar. Contenidors bruts i mal usats, en ocasions homes "fent les seves necessitats" - Contaminació de molts cotxes.
	Dona	39	Molta il·luminació, espais grans, educació rebuda i transport públic a tota hora (24 hs.)	Arribada de persones no residents ni turistes
Molins de Rei	Dona	44	Accés proper una vegada que entres al carrer J. Verdaguer.	Zona per aparcar molt allargada, sense punts de llum suficients. Zona poc transitada especialment de 21 a 07:00.
St. Hipòlit de Voltregà	Dona	35	Carrers ben il·luminats, transitats, amb gent a peu o amb cotxe, però sobretot que hi hagi altres dones. Espais oberts, que deixin veure bé el que hi ha	Parcs amb grups d'homes sols. Poca il·luminació. No conèixer el lloc on aquestes, no saber quin tipus de barri o ciutat és.

Jesús Tortosa	Dona	61	Autonomia de caminar. Moltes persones al carrer, botigues i bars. Il·luminació.	Foscor. Gossos sense lligar.
Barcelona	Dona	36	Carrers amples i il·luminats	Espais de la senda buits on pot haver algú. Pàrquings amb poc espai i sense visibilitat. A la nit molta gent pels carrers, només persones dels bars.
Barcelona, Eixample	Dona	30	Espais habitats dia i nit, il·luminats, nets, vigilats, transitats, centrals, equipats,. Carrers àmplies, connectades amb la xarxa de transport les 24 hores.	Comunitat desconeguda, sense altres visibles, portals finals d'obertura.
L'Hospitalet	Dona	52	Diverses associacions. Moviment Feminista.	Barri amb molt poca llum, poca solidaritat i senyalitzacions molt masclistes.
Sant Vicenç dels Horts	Dona	21	Quan arribo sense que passi ningú. Puc accedir a l'estació en poc temps (relativament)	No hi ha cap servei obert depenent de a quina hora i creuar tot per arribar a l'FGC sense que et duguin res o et parin és difícil. Fàbriques abandonades on han trobat que es trafica i no abandonades on hi ha camions, etc. L'autobús triga més a arribar i no té una bona ruta.
Barcelona, San Andreu	Dona	46	Tenir parada de metro i pàrquings (amb seguretat) a prop de casa	Carrers molt solitaris a la nit, estretes i poca il·luminació.
Bunyola	Dona	24	Veïns i veïnes. Sensació de pertinença a al barri.	Carrers estrets, manca d'il·luminació i racons diversos.
Cornellà	Dona	26	Més veïns, més gent pel carrer, més llum.	Zona poc comunitària (barri), poca llum.
Barcelona	Dona	48	Il·luminació, Existència de comerços o serveis oberts a el públic.	Espais solitaris i foscos. Xarxa de transport públic freqüent.
Tarragona	Dona	39	Que hi hagi places aquí on la gent viu. Bona il·luminació. Poder viure al centre (accessible i assumible econòmicament) i no haver d'estar esperant el transport públic en parades solitàries	Mala il·luminació, dels carrers. Haver desmantellat els telèfons públics, en aquest món tan enganxat a el mòbil, si et quedes sense bateria (habitual en la meua) o no tens cobertura, sents que no pots fer més que cridar fort. Portals de les cases foscos.
Barcelona, Clot	Dona	44	El fet de caminar en cotxe a la nit em dona més seguretat d'anar en transport públic. Espais on hi ha persones en bancs (sortida de l'escola) dona vida al barri al carrer.	El pàrquing amb racons i mal il·luminat. Espais mal il·luminats i foscos. Al meu carrer no hi ha molta activitat a la nit (excepte algun bar molt masculinitzat)
Cardedeu	Dona	56	Tenir veïns i veïnes. El comerç de proximitat. Vorerer en bones condicions.	Plantes baixes sense vida. Els espais oberts a l'trànsit rodat i sense voreres per a les persones. Carrers estrets (1.5m) sense llum
Sabadell	Dona	52	Bona xarxa de transport públic	Ciutat amb molta delinqüència

Barcelona, San Andreu	Dona	41	La proximitat de metro i el tren cap a casa. Taxis. Barri - poble (comunitat - ambient)	Carrerons petits, foscos (amb raters), poques botigues "obres i carrers pacífics" (poca gent transitant)
Barcelona, Baix Guinardó	Dona	39	Xarxa de suport, espais on hi ha gent. Nocions d'autodefensa feminista, bar a el costat de la casa.	Violència policial, horari de transport públic nocturn, manca de llocs amb espai públic per estar parlant en grup. Impunitat dels feixistes.
Barcelona, San Andreu	Dona	39	Locals oberts a peu de carrer, carrers amples i ben il·luminats. Mirall en el meu porteria per visibilitzar espais de punts morts	Zones fosques, portals i pàrquings, manca de personal de seguretat al metro a certes hores. La porteria de casa meua (fosca, petita, antiga)
Barcelona, Nou Barris	Dona	45	Espais amplis, estacions de transport ben il·luminats, punts de negoci o serveis a la ruta per estar vigilats o més il·luminats. Senyalitzacions.	Poca il·luminació, gastar temps en recorreguts més llargs per evitar llocs o carrers foscos. Sensació de por en transports públics amb poca gent. Espais "Taques negres / perillous" com pàrquings públics, la nit genera molta inseguretat.
Cerdanyola del Vallés	Dona	30	Conèixer perfectament la meua vila. Xarxa de suport i camí d'habitats.	Zones solitàries a la matinalada, Sta. Anna, poliesportiu, rampa vermella. Bars freqüentats per homes i molt alcoholitzats. portals
El Farró/ Lesseps	Dona	31	Bars amb terrasses i persones al carrer. Places i espais oberts i botigues obertes.	Racons, carrers solitaris. Trànsit i carrers deshumanitzats.
Barcelona, Sant Andreu	Dona	29	Passejar o utilitzar el transport públic a l'hora on hi ha més gent. Carrer principal de barri on hi ha més gent i està més il·luminat. Amb botigues i comerços de barri on passejar i trobar-se amb gent coneguda de barri.	Espais foscos i racons. Poques estacions o parades de transport públic. Places buides.
Bon Pastor, San Andreu	Dona	24	Constant contacte telefònic amb persones del meu entorn. Conèixer el territori i saber quan hi ha gent em fa sentir més segura. Sensació d'autosuficiència i capacitat de protecció per classes d'autodefensa i eines d'autoprotecció	La perifèria de Barcelona sempre queda menys connectada de centre, on habitualment has de desplaçar-te per treballar. Il·luminació i tipus de carrer (polígon). Cap recurs per poder trucar o acudir per demanar ajuda in situ.
El Masnou	Dona	39	Acostumo a anar acompanyada, visc en un poble on ens coneixem i hi ha força vida comunitària. Com que les cases estan a peu de carrer, els veïns estan a mà.	Poca llum, poc moviment de gent i no hi ha comerços ni espais públics o comunitaris.
La Garriga	Dona	50	Il·luminació. Estar a prop de casa, a 10 minuts d'on he d'anar.	Poca gent al carrer, carrers, espais, camins, foscos pels cantons del recorregut. Parts sense senderes. No hi ha edificis públics amb gent. No hi ha telèfons públics.

Cerdanyola del Vallés	Dona	55	Sortir al cotxe em dona seguretat. Tenir el mòbil carregat, aparcar en llocs visibles o prop dels llocs on vaig. Que hi hagi moviment i trànsit. Miro i exploro les rutes que hauré de fer per internet.	Al sortir amb les amigues inseguretat quan no conèixer el lloc on anirem. Quan vaig a un pàrquing m'asseguro de no trobar-me amb ningú amb males intencions.
Barcelona	Dona	56	Sempre hi ha gent. Està molt il·luminat. Cada vegada hi ha més complicitat entre les dones.	Al meu barri com atreu l'oci de tota la cuideu, les persones que trobes sovint han consumit substàncies euforitzants. Població diversa i desconectada, de difícil sintonia. Pocs serveis públics.
Reus	Dona	41	Comerços, bars, restaurants. Persones. Llum	Carrers poc il·luminats. pocs cotxes
Cornellà	Dona	34	Espais de relació en les estacions tant de bus com de tren. Cafeteries que comencen a primera hora.	Accés a el transport públic a través de passadissos subterranis. La il·luminació és deficitària en algunes àrees. Distribució de l'Skatepark i de jardins.
Barcelona, Nova Esquerra del Eixample	Dona	55	Transport públic a prop (bus, tren, metro, FFCC, a menys de 1/4 d'hora de casa). Vorerers grans amb bancs.	Manca de sanitaris gratuïts, accessibles i grans. Soroll de les vies ràpides. Vies amples per a automòbils, frontera. Vorerers grans habitualment privatitzats, fins i tot en horari de comerços tancats. Aparcaments de motos ocupats per diversos vehicles de motor (bicis, motos, patinets).
Barcelona, Gràcia	Dona	53	El transport públic que arriba a on viu. La vida de barri, tot i que cada vegada es perd més.	La gentrificació. Espais buits i bruts.
Terrasa	Dona	33	Molta concentració de gent.	Poca il·luminació, poca concentració de gent (i no coneguda) Sortida de pàrquings poc il·luminada (en detriment de el camí més llarg)
Pineda de Mar	Dona	25	Normalment hi ha gent al carrer (sobretot a l'estiu). La majoria dels carrers estan ben il·luminats. Com viu al centre, em puc desplaçar a la majoria dels llocs del meu poble a peu.	Els espais de la perifèria no estan tan ben il·luminats, el que fa que esquivi certes rutes. El fet d'haver de caminar sola pel carrer i que no hi hagi ningú a la volta.
Sant Feliu de Llobregat	Dona	38	Viure fora de Barcelona ciutat (on visc hi ha menys gent, però hi ha més comunitat. Els carrers són més àmplies, Hi ha espais d'oci, els espais no estan tan plens	La via de tren i l'equipament com ascensors que no funcionen bé, quan cerce amb el cotxe de la meva filla. Carrers estrets.
Castelldefels	Dona	61	Els bars, a la calçada circulen alguns cotxes. Il·luminació correcta en bona part del recorregut	Trams solitaris. Locals buits. Contenidors que tapen la visibilitat. Un tram poc il·luminat.
Girona	Dona	40	Durant la tarda a la plaça hi ha molta gent, famílies, pares i mares amb nens. Hi ha un bar amb terrassa. A l'arribar a la plaça és un carrer ple de comerços on de dia sempre hi ha gent passejant.	Manca d'il·luminació en els accessos. Obres que provoquen un carrer sense sortida. Elements arquitectònics que no veus què hi ha darrere de blocs de formigó.

Girona	Dona	35	Recorreguts on et trobes amb persones, concorreguts (gent anant a l'escola, que et trobes o veus habitualment en el camí. Espais amplis amb visibilitat bona (sensació de veure i ser vista). La bici em dona sensació de seguretat (vaig ràpida) . Que hi hagi bars i comerços oberts fins tard.	Espais amb racons, passos subterranis, poca visibilitat. Quan hi ha dos o més homes en el camí, aturats, sense fer res en especial i has de passar per una zona estreta on són. Quan no hi ha comerços, bars, vida al carrer.
Far de L'Empordà	Dona	41	Cotxes i aparcaments davant de la zona on hagi d'anar. Llocs d'oci públic. Suports i suport d'altres dones	Llocs poc il·luminats, amb racons. Amb poca gent. Pàrquings. Llocs freqüentats per homes.
Castelldefels	Dona	57	En general em sento segura a la ciutat. Per la zona on visc habitualment patruellen donant voltes PLIME	Zona residencial sense cap servei ni persones. Poca informació sobre autobusos. Parades sense informació. Poca il·luminació o nul·la en algunes voreres de la zona residencial.
Lladó/ Figueres/Alt Empordà	Dona	45	Recórrer espais vius, principalment en la nit. Planificar sortides (amb cotxe) amb altres persones, moure en grup.	Haver deixat el cotxe lluny de centre de la ciutat. El moment de la sortida (posada en marxa).

Per finalitzar es van demanar a les assistents que fessin propostes individuals que consideressin que contribuiria a construir espais feministes.

Propostes individuals per a la transformació feminista dels espais

- Accés senyalitzat i visible a lavabos públics gratis, als parcs i a la xarxa de metro i de transport. Enganxines a Bars / Comerços oficines per senyalitzar que tinença WC disponibles si a els necessitin
- Intensificar la llum. Espais més oberts, evitar les berraras arquitectòniques. Crear pàrquings segurs. Més il·luminació a carrerons que travessen edificis
- Pobles i Ciutats amb més color, són molt grisos
- Pensar a els espais en clau infantil
- Promoure la vida comunitària
- Potenciar el comerç de tota la vida, potenciant xarxa de barris per imitar la vida als pobles
- Aparcament fora ciutat il·luminats i ben comunicats
- Deixar pas a les persones, fora terrasses
- Mirada feminista a metro
- Bancs en semicercle, no m'agraden les butaques de l'Espai urbà
- Espai de Bancs als costats de les escoles per quedar-se i espai per Fer comunitat
- Promoure marxex exploratòries a través d'entitats i moviments socials
- Augmentar parades de nit bus i flexibilitzar perquè deixi més a prop de casa
- Obres a al carrer, millorar indicacions
- Realitzar marxex exploratòries ambs homes perquè siguin conscients de la violència
- Diversificar els usos dels barris (no NOMÉS turisme, oci, o comerç)

- Prevenció amb punts liles als territoris
- Punts liles permanents, no NOMÉS en espais d'Oci
- Adaptar Equipaments a la diversitat (movilitat pública, infants,)
- Metro - Comunicats, llum a tot arreu, camí segur
- Evitar metro sense cobertura. Ex: La sagrera-Bon Pastor, no et cobertura i per Tant pots contactar a NINGÚ si i passa res.
- Identificar i Senyalitzar Punts / zona de perill a la nit
- Ocupar la via, potenciar els espais de lleure i oci col·lectiu no consumista (jocs, pancs, tauls i cadires, Bancs, etc.)
- Recuperar els telèfons públics per a que pugis trucar gratir a emergències, senyalitzats
- Ordenances que regulin l'espai urbà amb perspectiva de gènere.
- Millorar rutes d'autobusos
- Treure fabriques abandonades que divideixen a els barris
- Miralls per fer visibles punts petits i anegats
- Espais públics a on està parlant en grup
- Foment veinal / comunitari, connectat (bus, metro) il·luminats, i diversos
- Agents de barri

1. Wekerle i Whitzman 1995

2. Wekerle i Whitzman 1995; Pain i Townshend 2002

3. Anne Michaud 2005

4. Teresa del Valle 2006

5. Ana Falú 2009

6. Laub 2007

7. Nancy Duncan 1996

8. http://ville.montreal.qc.ca/pls/portal/docs/page/femmes_ville_fr/media/documents/Guide_aménagement_environnement_urbain_securitaire.pdf

9. Blanca Valdivia, Adriana Cicoletto, Sara Ortiz Escalante, Marta Fonseca i Roser Casanovas 2017.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Col·lectiu Punt 6 (2019): *Urbanismo Feminista. Una transformación radical de los espacios de vida*. Barcelona: Virus Editorial.

Darke, Jane (1998): "La ciudad, espacio de propiedad patriarcal". En: Chris Booth (ed. lit.), Jane Darke (ed. lit.), Susan Yeandle (coord.) "La vida de las mujeres en las ciudades: la ciudad, un espacio para el cambio" p. 122-126, Ed. Narcea.

Del Valle, Teresa (2006): "Seguridad y convivencia: Hacia nuevas formas de transitar y de habitar". En *Urbanismo y género. Una visión necesaria para todos*. Barcelona: Ed. Diputación de Barcelona.

Doan, Petra. "The Tyranny of Gendered Spaces - Reflections from beyond the Gender Dichotomy." *Gender, Place & Culture* 17.5 (2010): 635-654.

Duncan, Nancy. "Renegotiating Gender and Sexuality in Public and Private Spaces." *BodySpace. Destabilizing Geographies of Gender and Sexuality*. Routledge, 1996.

Falú, Ana (2009): "Violencia y discriminaciones en las ciudades". En A. Falú (Ed.) *Mujeres en la Ciudad. De Violencias y Derechos*. Santiago de Chile: Red Mujer y Hábitat de América Latina y Ediciones Sur.

Kallus, Rachel and Churchman, Arza (2004): "Women's Struggle for Urban Safety. The Canadian Experience and its Applicability to the Israeli Context", *Planning Theory and Practice*, vol. 5, n° 2.

Laub, Claudia (2007): "Violencia urbana, violencia de género y políticas de seguridad ciudadana" pp. 67-81. En: Falú, Ana y Segovia, Olga (editoras) *Ciudades para convivir: Sin violencias hacia las mujeres* Ediciones Sur, Santiago de Chile.

Meth, Paula (2003): "Rethinking the 'domus' in domestic violence: homelessness, space and domestic violence in South Africa", *Geoforum*, vol. 34, p. 317-327.

Murillo, Soledad (2006): "El mito de la vida privada: de la entrega al tiempo propio" *Siglo XXI de España Editores*.

Pain, Rachel and Tim Townshend (2002): "A safer city centre for all? Senses of 'community safety' in Newcastle upon Tyne", *Geoforum*, vol. 33, no. 1, p. 105-119.

Sweet, Elizabeth. L. and Sara Ortiz Escalante (2010): "Planning responds to gender violence: evidence from Spain, Mexico and the United States", *Journal of Urban Studies*, vol. 47, no. 10, p. 2129-47.

Valdivia, Blanca, Adriana Ciocchetto, Sara Ortiz Escalante, Marta Fonseca i Roser Casanovas (2017): *Entorns Habitables. Auditoria de seguretat urbana amb perspectiva de gènere a l'habitatge i l'entorn*. Barcelona: Col·lectiu Punt 6. http://www.punt6.org/wp-content/uploads/2018/01/Entorns_habitables_CAT_FINAL.pdf

Wekerle, Gerda R. and Whitzman, Carolyn (1995): *Safe cities: Guidelines for planning, design, and management*. New York: Van Nostrand Reinhold.

Whitzman, Carolyn (1995): "What Do You Want To Do? Pave Parks? The planner's role in preventing violence". En M. Eichler (Ed.) *Change of Plans: Toward a non-Sexist Sustainable City*. Toronto, Garamond Press.

Transformación feminista del espacio urbano

Sara Ortiz Escalante

El urbanismo se ha considerado tradicionalmente una materia neutra, es decir, que la forma de diseñar los diferentes espacios no beneficiaba ni afectaba a ninguna persona ni colectivo en particular. Sin embargo, la realidad muestra que hoy en día muchas de las ciudades reproducen un urbanismo androcéntrico que ha dado prioridad a un sistema capitalista y patriarcal, favoreciendo todo aquello relacionado con la masculinidad hegemónica, y excluyendo a la mayoría de población: mujeres, población LGBTI, minorías étnicas, personas migradas, población indígena, personas con diversidad funcional, etc.

En contraposición, el urbanismo feminista pone la vida de las personas en el centro de las decisiones urbanas, teniendo en cuenta la diversidad de las personas y analizando cómo los roles de género influyen y tienen implicaciones directas en el uso y disfrute de nuestras ciudades.

Históricamente, los espacios se han diseñado siguiendo y perpetuando los roles de género. Es por ello que se ha vinculado a los hombres con el espacio público, al trabajo remunerado, a lo racional, a la vida política y al hombre de estado; mientras que a las mujeres se las ha identificado con el espacio privado del hogar, las tareas domésticas y los cuidados no remunerados, lo emocional, la informalidad y lo íntimo. Esta falsa división de los espacios también conlleva una valoración diferente de las personas y de las actividades que las llevan a cabo, atribuyendo un valor superior a lo masculino y público y devaluando las tareas relacionadas con el cuidado de las personas y del hogar, tareas que continúan siendo llevadas a cabo mayoritariamente por mujeres.

El feminismo ha cuestionado durante décadas esta división y ha trabajado para que se reconozca que las mujeres han participado siempre de una manera u otra en la esfera pública y privada (en el mercado laboral formal e informal) y que las tareas reproductivas y de cuidados no solo se llevan a cabo en el interior de la vivienda, sino que se extienden más allá del ámbito «privado»: acompañar a niñas y niños al colegio, ir a comprar, etc.

Desde Col·lectiu Punt 6, concebimos el urbanismo desde una perspectiva feminista interseccional, ya que es necesario tener en cuenta la diversidad más allá del sexo e incorporar otras características que influyen en la forma en la que las personas experimentan de manera diferente los espacios: etnia, edad, religión, discapacidad, etc. Este enfoque visibiliza que las mujeres y los hombres utilizan de forma diferente los espacios debido a los roles de género, pero que esta diferencia también se da entre mujeres y entre hombres, ya que todos ellos tienen otras características personales, como la edad, el origen o la clase social.

El urbanismo feminista sitúa en el centro de las decisiones urbanas las necesidades relacionadas con la vida cotidiana de las personas. La vida cotidiana está formada por diferentes esferas: productiva (trabajo remunerado), reproductiva (cuidado de personas y del hogar), personal (ocio, deporte y cuidados) y comunitaria (mejora de la sociedad o la comunidad donde se vive). Todas ellas deben tenerse en cuenta al planificar y diseñar los espacios donde vivimos. Sin embargo, el urbanismo tradicional que responde a un sistema patriarcal y capitalista ha favorecido exclusivamente la esfera productiva del trabajo remunerado. Esto ha influido en la forma en la que se han planificado nuestras ciudades desde un punto de vista espacial y temporal: la zonificación y separación de funciones, por ejemplo, de la casa y los centros de trabajo; sistemas de movilidad que conectan los lugares de residencia con el trabajo mayoritariamente de sectores masculinos; horarios de transporte público centrados en horarios de trabajo que no responden a las necesidades de las personas encargadas de las tareas domésticas y reproductivas, que se desplazan de forma más compleja y a diferentes en horas.

El urbanismo feminista otorga el mismo valor a las cuatro esferas de la vida cotidiana, y en particular, visibiliza las tareas reproductivas y de cuidados, mayoritariamente no remuneradas y llevadas a cabo por mujeres, para que a través del urbanismo se lleguen a valorar socialmente y se consiga que acaben siendo una corresponsabilidad colectiva y social, en lugar de ser exclusivas de las mujeres. Así pues, el urbanismo feminista reconoce y visibiliza la experiencia cotidiana de las mujeres y las necesidades y responsabilidades asociadas al trabajo doméstico y de cuidados, es decir, todas las tareas imprescindibles para el desarrollo humano.

Desde el año 2005, en Col·lectiu Punt 6 reflexionamos sobre los espacios domésticos, comunitarios y públicos desde la experiencia cotidiana y la transformación feminista. Para ello, utilizamos la participación comunitaria como una herramienta esencial de nuestro trabajo, dando voz a las personas de la comunidad, ya que son las más expertas y conocedoras de su territorio. Desarrollamos metodologías propias que adaptamos a los diferentes contextos locales, nacionales e internacionales en los que trabajamos.

LA SEGURIDAD URBANA DESDE UNA PERSPECTIVA FEMINISTA

La seguridad urbana es uno de los temas más estudiados desde la perspectiva del urbanismo feminista en las últimas décadas. A pesar de que sea un tema sobre el que ya se ha trabajado mucho, son pocas las ciudades que han incorporado la perspectiva de género en sus políticas de seguridad. La seguridad urbana en las ciudades continúa enfocándose sobre todo a los crímenes y sigue excluyendo de su análisis la violencia machista, sin tener en cuenta que la percepción de seguridad también es diferente entre mujeres y hombres¹⁰.

La mayoría de medidas adoptadas por los gobiernos locales sobre prevención y control de delitos provienen del ámbito de la justicia y la criminología, y se basan en estrategias restrictivas, como aumentar la presencia policial y el control de acceso a los espacios públicos. También se han utilizado otras estrategias más interactivas, como aumentar la presencia de personas en el espacio público o atacar de raíz el problema a través de talleres edu-

cativos en las comunidades más desfavorecidas¹¹. Sin embargo, estas intervenciones han tenido en cuenta el género en muy pocas ocasiones. Un ejemplo de los 70 que aún perdura son los programas de «prevención del crimen a través del diseño del entorno» (CPTED, por sus siglas en inglés) en el diseño de espacios públicos. Los principales elementos son: la vigilancia natural, el fomento de la territorialidad, el mantenimiento o limpieza de las zonas públicas, la reducción de las áreas de conflicto, el control del acceso y la promoción de rutas alternativas. Estas estrategias han sido criticadas porque dan lugar a espacios asépticos o porque no tienen en cuenta ningún análisis enfocado a la violencia machista.

Asimismo, desde el movimiento feminista, el trabajo que se ha llevado a cabo en relación a la seguridad siempre pretende ir más allá de lo que se entiende por crimen, y analiza la seguridad desde la perspectiva de género, diferenciando y complicando qué se entiende por violencia machista, seguridad o percepción de seguridad, y yendo más allá de lo que se tipifica como crimen y, por tanto, de lo establecido por la ley. Porque, como dice Anne Michaud¹², en una calle habitada únicamente por mujeres, si violan a una de ellas, las consecuencias no son solo sobre el 1 % de la población (la mujer violada), sino sobre el 100 % de las mujeres, ya que este hecho aumentará la percepción de inseguridad y el miedo de las mujeres que viven allí, porque sienten que también les puede pasar a ellas.

La percepción de seguridad está condicionada por la diferencia que existe entre el tipo de violencia que pueden experimentar las personas dependiendo de su sexo, género, edad, origen, etc. Y esto tiene un impacto directo sobre las diferentes percepciones. Como dice Teresa del Valle¹³, el miedo, al igual que la seguridad, tiene referentes y significados diferentes para hombres y mujeres. El miedo o la percepción de inseguridad de las mujeres están marcados por la violencia ejercida sobre nuestro cuerpo sexuado y determina en gran medida cómo viven las mujeres los diferentes espacios, ya sean domésticos, comunitarios o públicos. Como señala Ana Falú¹⁴, las violencias que se ejercen tanto en los espacios públicos como en la intimidad someten los cuerpos de las mujeres. El cuerpo de las mujeres es el territorio que está en juego, para ser ocupado, concebido como mercancía apropiable, percibido como algo disponible; pero también como categoría política, como un lugar donde ejercer los derechos y resistir las violencias: el cuerpo como resistencia.

Incluir en el análisis la percepción de inseguridad también permite ser conscientes y responder a cómo el miedo limita la libertad y la movilidad de las mujeres, principalmente en las actividades nocturnas, tanto en ámbitos de recreación como de trabajo, y especialmente en los trayectos¹⁵ y el uso de determinados espacios, lo que provoca que el sentimiento de pertenencia sea menor y, por tanto, se dé una menor participación activa de las mujeres.

Analizar la seguridad urbana desde una perspectiva feminista también pasa por reconocer cómo la violencia machista y la percepción de (in)seguridad diferencial de mujeres y hombres están estrechamente vinculadas y son el resultado del sistema patriarcal y, por tanto, para mejorar la situación es necesario llevar a cabo un profundo trabajo que fomente un cambio social hacia una sociedad más equitativa.

La percepción de seguridad es diferente entre las mujeres, los hombres y las personas con una identidad no binaria. Las mujeres tienden a tener miedo de la violencia sexual, el

tipo de violencia que ataca la parte más íntima de sus cuerpos, y tienden a adaptar y limitar su vida cotidiana por miedo a la violencia. Las personas del colectivo LGBT ven también condicionada su movilidad y uso del espacio como consecuencia del miedo a sufrir agresiones lgbtifóbicas, relacionadas con la identidad sexual y de género y que también pueden ser agresiones de carácter sexual. En cambio, la percepción de seguridad de los hombres se relaciona sobre todo con el miedo a sufrir un ataque a la propiedad privada (robo) o una agresión física, que puede ser de carácter racista o xenófobo pero raramente es de tipo sexual.

Se entiende la seguridad como la autonomía y la integridad física desde un enfoque integral. Aunque los objetivos y actuaciones propuestas tienen por objetivo mejorar la integridad física de las personas en los espacios urbanos y erradicar la violencia machista, se entiende la seguridad como global, y está estrechamente vinculada a otras variables como por ejemplo, la seguridad económica o la seguridad ambiental.

En la ilustración 1 se muestra el enfoque del Col·lectiu Punt 6 sobre la seguridad

Ilustración 1 Concepción holística de la (in)seguridad **Percepción de seguridad en los espacios públicos**

Fuente: Col·lectiu Punt 6

Esta aproximación va más allá de las cuestiones que se abordan normalmente desde el urbanismo, las cuales tienden a focalizarse en las tipificadas como crimen o delito, y que muchas veces, se centran, ante todo, en la protección de la propiedad privada o los bienes materiales. Además, se incluyen otros tipos de violencias que no están recogidos en el código penal del contexto, como el acoso en la calle, las agresiones verbales o la violencia simbólica o económica y que en la mayoría de casos no se intentan erradicar desde las instituciones. Por último, es importante incluir otro tipo de situaciones que generan percepciones de inseguridad, como, por ejemplo, un entorno urbano donde los coches circulan a gran velocidad y las personas mayores o los niños se sienten inseguros al cruzar la calle.

En el análisis y abordaje de la seguridad urbana también es importante romper y continuar cuestionando la división impuesta por la sociedad patriarcal entre lo público y lo

privado. Esta dicotomía transmite a las mujeres la idea de que el espacio público es un ámbito masculino y, que por lo tanto, les es ajeno. Se continúa socializando las mujeres a tener miedo a los espacios públicos, a la noche y a los desconocidos, aunque el mayor número de agresiones a mujeres tienen lugar en su espacio doméstico por parte de personas conocidas.

Esta dicotomía también está basada en una visión etnocéntrica y «occidental», que tiene muy poco sentido cuando hablamos de entornos de vivienda informal. Además de ser una dicotomía patriarcal y etnocéntrica, la división sexual de los espacios es opresiva para las personas transgénero porque las fuerza a responder a expectativas hegemónicas de lo que se espera de un género en un espacio. La dicotomía público-privado también se ha utilizado para «construir, controlar, disciplinar, cerrar, excluir y suprimir la diferencia sexual y de género preservando las estructuras de poder patriarcales y heterosexistas»¹⁶.

AUDITORÍAS DE SEGURIDAD URBANA CON PERSPECTIVA DE GÉNERO

La aportación de las académicas y activistas feministas en el ámbito de la planificación urbana ha impulsado una reformulación de las agendas urbanísticas para que la violencia machista se considere un tema central en el urbanismo. Desde los años setenta se han desarrollado metodologías y herramientas para analizar y crear entornos seguros e inclusivos para las mujeres. Una de las estrategias más conocidas, utilizadas y adaptadas a diferentes contextos internacionales son las auditorías de seguridad de las mujeres.

Las feministas canadienses han sido siempre un referente sobre este tema. En los años ochenta, como resultado de una escalada de violencia sexual contra las mujeres en el espacio público en algunas ciudades canadienses como Montreal y Toronto, el movimiento feminista se movilizó para poner este tema en la agenda de la planificación urbana. En el caso de la ciudad de Montreal, en los años noventa se creó el Consejo de Mujeres Montrealesas, que trabajó para que las políticas urbanas de la ciudad abordaran la seguridad de las mujeres y permitieran para mejorar la vida cotidiana. Una de las demandas y acciones que surgieron de este consejo fue la realización de auditorías de seguridad de las mujeres, en particular, a través de la organización de marchas exploratorias por los diversos barrios de la ciudad. «Femmes et Ville», coordinado por Anne Michaud, fue el programa de la ciudad a través del cual se llevaron a cabo estas marchas. Desde la ciudad de Toronto, fue Barbara Rahder con el apoyo de otros urbanistas como Gerda Wekerle, quienes pusieron el tema en la agenda. En Toronto, también hace muchos años que se realizan marchas exploratorias a cargo de la organización METRAC. Años después, a principios del año 2000, este trabajo se internacionalizó con la creación de la organización no gubernamental «Women in Cities» International, con sede en Montreal, que ha sido una de las organizaciones feministas que más se ha trabajado para incluir la seguridad de las mujeres y las niñas en la agenda pública local, nacional e internacional.

El trabajo que se inició en Montreal permitió recopilar una gran cantidad de información sobre qué elementos contribuían a la percepción de seguridad de las mujeres y de él surgieron los famosos seis principios básicos para un entorno seguro para las mujeres:

7. Saber dónde estás y a dónde vas.
8. Ver y ser vista.
9. Escuchar y ser escuchada.
10. Poderse escapar y obtener ayuda.
11. Vivir en un ambiente limpio y acogedor.
12. Actuar colectivamente.

Este trabajo se publicó en el año 2002 en la *Guide d'aménagement pour un environnement sécuritaire*¹⁷, una guía coordinada por Anne Michaud, representante de «Femmes et Ville» en ese momento. Tanto estos principios como las herramientas de auditoría de seguridad urbana y de marchas exploratorias se han adaptado a diferentes contextos y han sido llevados a la práctica, por ejemplo, por la Red Mujer y Hábitat de América Latina, que trabaja en proyectos de ciudades seguras para las mujeres desde los años noventa, o por Jagori, en la India.

Partiendo de los trabajos previos desarrollados en diferentes territorios para otras organizaciones, Col lectiu Punt 6, con la publicación reciente de Entornos Habitables¹⁸, propone herramientas y líneas estratégicas para elaborar Auditorías de Seguridad Urbana con perspectiva de género. Nos aproximamos a la seguridad adaptando los seis principios de seguridad de las mujeres elaborados por el programa «Femmes et Villes» en Montreal; proponemos 6 características que deben tener los espacios para que se perciban como seguros desde una perspectiva de género.

Las seis características son:

Señalizado

Un entorno señalado es el que dispone de señales y marcas legibles localizadas estratégicamente y que sirven para reconocer y comprender el espacio de forma clara, precisa e inclusiva.

La señalización (visual, acústica y táctil) nos ayuda a comprender la ciudad y su estructura, y a orientarnos más fácilmente, aumentando la percepción de seguridad. Una señalización con una iconografía no sexista y diversa (edades, cuerpos) incluye las diferentes personas que formamos parte de esta sociedad y nos hace sentir parte de ella de igual a igual, valorando la construcción simbólica de los espacios.

Algunos ejemplos de un entorno señalado son la ubicación de paneles analógicos con la frecuencia de paso en las paradas de transporte; señales de tráfico que incluyan cuerpos diversos y la ubicación de mapas de la red cotidiana, con rutas seguras o rutas alternativas en el entorno próximo e información de los espacios de apoyo en caso de violencia machista.

Visible

Un entorno visible es aquel que promueve la visibilidad desde los aspectos más físicos de la planificación urbana y, desde lo simbólico y social, fomenta espacios que visibilicen y

reconozcan figuras femeninas y roles infravalorados porque han sido desarrollados por mujeres.

La visibilidad permite a través de la configuración física del espacio que las personas puedan visualizar todos los elementos y personas que hay en el entorno y localizar posibles salidas en una situación de riesgo. Además, hace visibles las mujeres como sujetos activos, reconociendo los diversos papeles que desempeñan en la sociedad sin caer en estereotipos de tratarlas como objetos o víctimas. También valora las tareas reproductivas y las valora socialmente, promoviendo la corresponsabilidad social y dentro del grupo de convivencia, sin que sigan recayendo en las mujeres de forma exclusiva.

Entre los ejemplos de un entorno visible se incluyen calles con iluminación continua que acompaña los itinerarios peatonales, sin recovecos, con edificios con actividad en las plantas bajas; cambiar o eliminar mobiliario urbano, vegetación u otros elementos que interfieran las líneas de visión; eliminar o adecuar los pasos subterráneos; hacer paradas de transporte público más transparentes, etc., así como espacios que visualicen el trabajo de las mujeres y su historia dentro de la memoria colectiva de la comunidad, por ejemplo, dando nombres de mujeres a plazas y calles. Regular las imágenes y los textos en el espacio público para evitar contenidos sexistas y discriminatorios, son otras de las muchas actuaciones posibles.

Vital

Un entorno vital está concurrido con gente que desarrolla diferentes actividades a diferentes horas del día. La vitalidad surge de la presencia simultánea y continua de personas y de la densidad de actividades y usos en las calles y espacios que favorecen el encuentro, la socialización, los cuidados y el apoyo mutuo entre personas.

La vitalidad favorece la presencia de personas, la reunión, la relación y la ayuda mutua. Un entorno vital garantiza, mediante el diseño y la configuración física, que diferentes personas puedan realizar diferentes actividades en un espacio de manera simultánea. Encontramos entornos vitales en zonas multifuncionales, que combinan actividades residenciales, comerciales o administrativas conectadas con el transporte público y los ejes peatonales.

Vigilado

Un entorno vigilado es aquel que permite la vigilancia informal, la ejercida entre iguales y de manera solidaria y no autoritaria. Vigilar es «cuidar», según la acepción que ejemplifica Jane Jacobs; no es una función exclusiva que deba desarrollar alguien para preservar la seguridad de las personas que habitan la ciudad, sino que debe ser una tarea compartida por todas las personas. La vigilancia informal se da cuando existe diversidad social, física y funcional, que permite la variedad de personas, actividades y usos, según las diferentes necesidades de las personas en función del género, sexo, edad, diversidad funcional, origen, cultura y condición social, entre otros factores.

La presencia de actividades en los espacios permite una vigilancia informal que mejora la percepción de seguridad de las personas al sentirse cuidadas entre sí. La configuración

física de los espacios permite que haya una conexión visual. Los programas sociales y la gestión urbana garantizan que haya una población heterogénea en los barrios.

Por ejemplo, en una plaza en la que se existe una diversidad de personas (edad, grupo social, sexo) que utilizan simultáneamente este espacio, y en la que se permiten diferentes usos y actividades. La planificación debe garantizar el acceso a la vivienda a población diversa (condición socioeconómica, género, edad, origen, unidad de convivencia) y con diferentes regímenes de tenencia. También hay que tenerla en cuenta al diseñar los edificios y espacios de manera que exista un vínculo visual, por ejemplo generando el acceso al espacio doméstico pasando por los espacios comunes, las fachadas y los accesos con «ojos» en la calle y en los espacios de relación, ubicando los comercios, servicios, equipamientos y usos comunitarios en las plantas bajas.

Equipado

Un entorno equipado es aquel que dispone de infraestructuras y elementos que respaldan la realización de las actividades de la vida cotidiana en una distancia y un tiempo adecuados, garantizando un ambiente limpio y acogedor.

Un entorno equipado garantiza que haya personas diversas utilizando los espacios públicos y comunitarios porque están dotados de todo tipo de elementos urbanos, vegetación e infraestructuras (accesibles, limpios y bien mantenidos), que acompañan las diferentes actividades que las personas realizan en su día a día. Además, existen mecanismos para que las personas puedan permanecer en sus barrios sin problemas de expulsión por motivos económicos (especulación inmobiliaria, gentrificación, etc.), condiciones de la vivienda o de los espacios (falta de accesibilidad, mantenimiento, etc.) o violencia machista.

Los entornos equipados, por ejemplo, cuentan con espacios y recorridos equipados, cuidados y conectados con las actividades cotidianas gracias al diseño de las calles con los elementos necesarios para su uso, un transporte público que conecte las diferentes actividades cotidianas con paradas debidamente equipadas y entornos seguros, elementos que contribuyan a mejorar la imagen y la belleza del espacio, limpieza y mantenimiento de los espacios comunitarios y públicos, etc. También hay que garantizar la seguridad de las mujeres y niños víctimas de la violencia machista mediante la generación de mecanismos legales para permitir a las mujeres quedarse en su hogar de forma segura y libres de sus agresores, haciendo reservas obligatorias en las promociones de viviendas dotacionales y construyendo casas de acogida de mujeres con asesoramiento y acompañamiento en casos de violencia, entre otros ejemplos.

Comunitario

Un entorno comunitario se da cuando existe una relación, convivencia y solidaridad entre las personas. Una comunidad está formada por un grupo de personas que conviven en un espacio particular teniendo tanto en cuenta las dimensiones físicas como sociales. El diseño de los espacios afecta a las relaciones entre las personas. Según los usos y actividades que se prioricen y se fomenten en los espacios de relación, se puede favorecer la convivencia, el intercambio y la socialización de las personas de manera igualitaria, lo que contribuirá al

desarrollo de las redes sociales y fortalecerá la pertenencia a la comunidad.

Un entorno comunitario también puede evitar que las personas queden aisladas. Así pues, es más fácil que las mujeres que viven situaciones de violencia machista tengan una red social en la comunidad a la que pedir apoyo.

Un entorno comunitario favorece la apropiación de los espacios y el sentimiento de pertenencia de las personas, lo que refuerza la cohesión social y la participación comunitaria en el entorno.

Por ejemplo, fomentando las redes de apoyo entre las personas, promocionando la apropiación comunitaria de espacios de encuentro, recuperando la memoria de la comunidad, sensibilizando y creando redes de apoyo en casos de violencia machista y planificando los procesos de ocupación de las nuevas poblaciones en sus viviendas nuevas. Además, también es necesario garantizar la participación comunitaria desde una perspectiva de género interseccional para identificar las necesidades de la vida cotidiana en los proyectos, haciendo especial énfasis en el acceso de las mujeres a la participación.

Marchas exploratorias: ejemplos de herramientas cualitativas para realizar auditorías de seguridad

Las marchas exploratorias son una metodología muy específica desarrollada por la teoría y la práctica feminista que se centra en identificar aspectos urbanos relacionados con la percepción de seguridad en el espacio desde una perspectiva de género. Las marchas exploratorias se hicieron por primera vez en Canadá, en las ciudades de Montreal y Toronto, a principios de los años 90. Surgieron después que, a finales de los años 80, en respuesta al incremento de agresiones sexuales contra mujeres en la ciudad de Montreal, se organizaran grupos feministas para presionar al gobierno de la ciudad a responder a esta problemática. Fruto de estas demandas (y de otras) relacionadas no tan solo con la seguridad, sino también con la vida cotidiana de las mujeres, el ayuntamiento de Montreal creó el Consejo de Mujeres Montrealesas. Una de las demandas y acciones que surgieron de este consejo fue la realización de auditorías de seguridad de las mujeres y, en particular, a por medio de la organización de marchas exploratorias por los diferentes barrios de la ciudad. «Femmes et Ville» fue el programa de la ciudad responsable de llevar a cabo estas marchas. También hace muchos años que se realizan marchas exploratorias en Toronto, a cargo de la organización METRAC. Posteriormente, este trabajo se internacionalizó con la creación de la organización no gubernamental Women in Cities International.

Las marchas exploratorias consisten en recorrer un barrio o un entorno concreto con un grupo de mujeres que viven allí para detectar y analizar qué elementos físicos y sociales condicionan la percepción de seguridad de las mujeres que viven y utilizan un determinado entorno. Aparte de ser una herramienta de diagnóstico para obtener información sobre cómo responder a esta problemática desde el urbanismo, también es una herramienta de empoderamiento de las mujeres, ya que permite visibilizar el conocimiento que tienen las mujeres del entorno donde viven y se mueven, al tiempo que valora su participación activa en el diseño y la transformación de sus entornos urbanos.

Este trabajo que se inició en Montreal recogió una gran cantidad de información sobre qué elementos contribuían a la percepción de seguridad de las mujeres. En el contexto catalán, Col·lectiu Punt 6 ha dinamizado marchas exploratorias por diferentes municipios del territorio, tanto en pueblos como en ciudades, de la costa, del interior o de la montaña. A pesar de la diversidad de territorios analizados, en todas las marchas exploratorias se obtienen determinados resultados coincidentes que demuestran que la vivencia de las violencias machistas en los espacios es un problema sistémico que es necesario solucionar. Las marchas exploratorias recogen los diferentes elementos de la configuración física y social de los espacios que limitan el derecho de las mujeres en la ciudad. Las mujeres, en su diversidad, suelen modificar sus recorridos, sobre todo por la noche y de vuelta a casa. El tipo de barrio donde viven, la presencia o no de personas, la monopolización de espacios por parte de grupos de hombres, la falta de iluminación, los recovecos y los obstáculos que reducen la visibilidad, los aparcamientos o los portales son elementos comunes que aparecen en todas las marchas exploratorias. Los datos cualitativos de las marchas exploratorias también recogen las estrategias que las mujeres del territorio utilizan para hacer frente a esta percepción de seguridad y violencia machista, desde cambiar de ruta, cambiar de tipo de transporte, utilizar la bicicleta como elemento que da libertad o estrategias de autodefensa colectiva para luchar por el derecho de las mujeres a moverse y vivir una vida sin violencias.

Marchas exploratorias individuales en el Congreso «Haz tu marcha exploratoria»

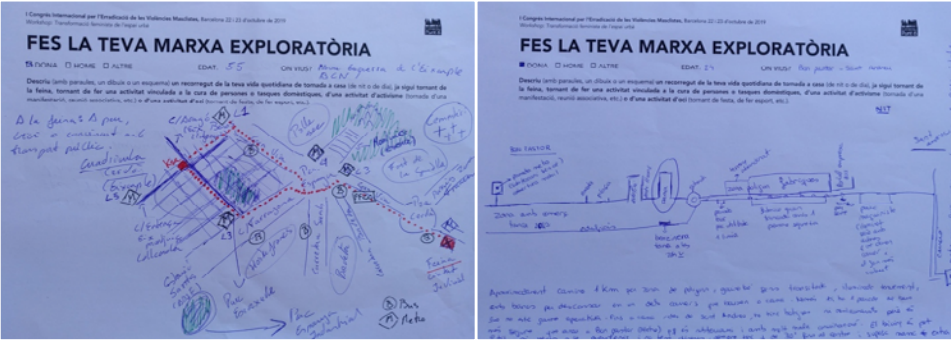
Durante el taller realizado en el congreso, después de la presentación, se invitó a las personas participantes a llevar a cabo su marcha exploratoria individual. A pesar del gran volumen de participación no queríamos dejar pasar la posibilidad de hacer un ejercicio participativo de reflexión que, además, recopilara las experiencias de las mujeres asistentes.

La consigna para la marcha exploratoria era:

« Describe (con palabras, un dibujo o un esquema) un recorrido de tu vida cotidiana de vuelta a casa (de noche o de día), ya sea volviendo del trabajo, volviendo de hacer una actividad vinculada al cuidado de personas o tareas domésticas, de una labor de activismo (vuelta de una manifestación, reunión asociativa, etc.) o de una actividad de ocio (volviendo de fiesta, de hacer deporte, etc.).»

A partir de aquí, las mujeres participantes realizaron su marcha exploratoria y se les pidió que valoraran tres elementos favorables que contribuyen a su autonomía, libertad y derecho a la ciudad sin violencias machistas, así como tres elementos desfavorables que condicionan su percepción de (in)seguridad en los espacios y desplazamientos de su vida cotidiana.

Realizaron este ejercicio 47 mujeres y 1 hombre de entre 21 y 61 años de diferentes poblaciones del territorio catalán. A continuación, se presentan algunos ejemplos de las marchas exploratorias:

En el siguiente cuadro se recogen los resultados de las valoraciones de las mujeres que participaron:

Municipio	Id. Género	Edad	Favorables	Desfavorables
Tarragona	Mujer	40	Espacios utilizados por la ciudadanía y actividades diversas en las calles, aportan tranquilidad. (Parques y plazas donde vienen familias con niños, por ejemplo). Espacios iluminados, limpios y amplios donde puedas ver bien todo lo que pasa alrededor de ti. Espacios conocidos donde sabes lo que hay y sabes que te conocen. Saludar a gente y ver personas cercanas.	Espacios oscuros. Espacios vacíos, sin gente y sin actividad. Espacios donde hay mucha gente.
Barcelona	Mujer	46	Vivir en una calle que no es amplia, con recovecos. Sistemas de seguridad de iluminación en los edificios, cristales y sin rincones. Carácter y percepción positiva.	Soledad en los pasillos hacia el metro. Todo cerrado por las tardes. Desplazamientos sola.
Sants	Mujer	38	Accesos rápidos al transporte público. Recurrencia de personas caminando, sobre todo de otras mujeres.	Falta de iluminación. Muchos espacios subterráneos, escaleras y pasos a nivel.
Sant Llorenç Savall	Mujer	36	Aparcamientos privados de empresas. Pueblo muy pequeño con mucha vida comunitaria.	Es un aparcamiento pequeño para todos los trabajadores. Transporte público nulo. Falta de iluminación. Muy poca gente en la calle, por no decir nadie.
Hospitalet de Llobregat	Mujer	31	Calles muy pobladas, con muchos edificios y vecinos. Calles muy céntricas.	Calles con espacios vacíos. Bares nocturnos y personas que han bebido por la noche. Calles y entrada a aparcamientos estrechos.

Vilanova i la Geltrú	Hombre	44	Mi calle está bien iluminada.	Túnel para poder salir de la estación. Aparcamiento poco iluminado y amurallado. Rampa oscura de acceso al aparcamiento privado. Plaza donde se concentran hombres borrachos. En mi calle, que es peatonal, hay poco tráfico.
Sagrada Família	Mujer	52	Buenos equipamientos, incluidos un mercado y biblioteca. Mucha gente, comercios de proximidad y edificios pequeños con pocos vecinos.	El ascensor del metro queda escondido. Terrazas que no te dejan pasar. Contenedores sucios y mal usados, en ocasiones hombres «haciendo sus necesidades» - Contaminación de muchos coches.
	Mujer	39	Mucha iluminación, espacios grandes, educación recibida y transporte público a todas horas (24 horas).	Llegada de personas no residentes ni turistas.
Molins de Rei	Mujer	44	Acceso próximo una vez que entras en la calle J. Verdaguer.	Zona para aparcar muy alargada, sin puntos de luz suficientes. Zona poco transitada, especialmente de 21:00 h a 07:00 h.
St. Hipòlit de Voltregà	Mujer	35	Calles bien iluminadas, transitadas, con gente a pie o en coche, pero sobre todo que haya otras mujeres. Espacios abiertos, que permitan ver bien lo que hay.	Parques con grupos de hombres solos. Poca iluminación. No conocer el lugar donde estas, no saber qué tipo de barrio o ciudad es.
Jesús, Tortosa	Mujer	61	Autonomía para caminar. Muchas personas en la calle, tiendas y bares. Iluminación.	Oscuridad. Perros sueltos.
Barcelona	Mujer	36	Espacios habitados día y noche, iluminados, limpios, vigilados, transitados, céntricos y equipados. Calles amplias, conectadas con la red de transporte las 24 horas.	Comunidad desconocida, sin otras personas visibles, portales finales de apertura.
Barcelona, Eixample	Mujer	30	Varias asociaciones. Movimiento feminista.	Barrio con muy poca luz, poca solidaridad y señalizaciones muy machistas.
L'Hospitalet	Mujer	52	Cuando llego sin que pase nadie. Puedo acceder a la estación en poco tiempo (relativamente).	Dependiendo de la hora, no hay ningún servicio abierto, y es difícil cruzar todo el camino para llegar a la estación de FGC sin que te digan nada o te paren. Fábricas abandonadas en las que se sabe que se trafica y naves abandonadas donde hay camiones, etc. El autobús tarda más en llegar y no tiene una buena ruta.
Sant Vicenç dels Horts	Mujer	21	Tener parada de metro y aparcamientos (con seguridad) cerca de casa.	Calles muy solitarias por la noche, estrechas y con poca iluminación.

Barcelona, Sant Andreu	Mujer	46	Vecinos y vecinas. Sensación de pertenencia al barrio.	Calles estrechas, falta de iluminación y varios recovecos.
Bunyola	Mujer	24	Más vecinos, más gente por la calle, más luz.	Zona poco comunitaria (barrio), poca luz.
Cornellà	Mujer	26	Iluminación, existencia de comercios o servicios abiertos al público.	Espacios solitarios y oscuros. Red de transporte público frecuente.
Barcelona	Mujer	48	Iluminación, existencia de comercios o servicios abiertos al público.	Espacios solitarios y oscuros. Red de transporte público frecuente.
Tarragona	Mujer	39	Que haya plazas aquí donde vive la gente. Buena iluminación. Poder vivir en el centro (accesible y asumible económicamente) y no tener que esperar el transporte público en paradas solitarias.	Mala iluminación de las calles. Haber desmantelado los teléfonos públicos, en este mundo tan pegado a el móvil, si te quedas sin batería (habitual en mi caso) o no tienes cobertura, sientes que no puedes hacer otra cosa que gritar fuerte. Portales oscuros de las casas.
Barcelona, Clot	Mujer	44	Andar en coche por la noche me da más seguridad que ir en transporte público. Los espacios en los que hay personas en bancos (salida del colegio) aportan vida al barrio en la calle.	El aparcamiento con recovecos y mal iluminado. Espacios mal iluminados y oscuros. En mi calle no hay mucha actividad por la noche (excepto algún bar muy masculinizado).
Cardedeu	Mujer	56	Tener vecinos y vecinas. El comercio de proximidad. Aceras en buenas condiciones.	Plantas bajas sin vida. Los espacios abiertos al tráfico rodado y sin aceras para las personas. Calles estrechas (1,5 metros) sin luz.
Sabadell	Mujer	52	Buena red de transporte público.	Ciudad con mucha delincuencia.
Barcelona, Sant Andreu	Mujer	39	Red de apoyo, espacios donde hay gente. Nociones de autodefensa feminista, bar al lado de la casa.	Violencia policial, horario de transporte público nocturno, falta de lugares con espacio público para estar hablando en grupo. Impunidad de los fascistas.
Barcelona, Baix Guinardó	Mujer	39	Locales abiertos a pie de calle, calles anchas y bien iluminadas. Espejo en mi portería para visibilizar espacios de puntos muertos.	Zonas oscuras, portales y aparcamientos, falta de personal de seguridad en el metro a ciertas horas. La portería de mi casa (oscura, pequeña y antigua).
Barcelona, Sant Andreu	Mujer	45	Espacios amplios, estaciones de transporte bien iluminadas, puntos de negocio o servicios en la ruta para estar vigilados o más iluminados. Señalizaciones.	Poca iluminación, gastar tiempo en recorridos más largos para evitar lugares o calles oscuras. Sensación de miedo en transportes públicos con poca gente. Espacios «Puntos negros/peligrosos» como aparcamientos públicos; la noche genera mucha inseguridad.

Barcelona, Nou Barris	Mujer	30	Conocer perfectamente mi pueblo. Red de apoyo y camino de viviendas.	Zonas solitarias en la madrugada, Sta. Ana, poli-deportivo, rampa roja. Bares frecuentados por hombres y muy alcoholizados, portales.
Cerdanyola del Vallès	Mujer	31	Bares con terrazas y personas en la calle. Plazas y espacios abiertos y tiendas abiertas.	Recovecos, calles solitarias. Tráfico y calles deshumanizadas.
El Farró/ Lesseps	Mujer	29	Pasear o utilizar el transporte público a la hora en la que hay más gente. Calle principal de barrio, en la que hay más gente y está más iluminada. Tiendas y comercios de barrio donde pasear y encontrarse con gente conocida de barrio.	Espacios oscuros y rincones. Pocas estaciones o paradas de transporte público. Plazas vacías.
Bon Pastor, Sant Andreu	Mujer	24	Constante contacto telefónico con personas de mi entorno. Conocer el territorio y saber cuándo hay gente me hace sentir más segura. Sensación de autosuficiencia y capacidad de protección para clases de autodefensa y herramientas de autoprotección.	La periferia de Barcelona siempre queda menos conectada con el centro, adonde habitualmente tienes que desplazarte para ir a trabajar. Iluminación y tipo de calle (polígono). Ningún recurso para poder llamar o acudir para pedir ayuda in situ.
El Masnou	Mujer	39	Suelo ir acompañada, vivo en un pueblo donde nos conocemos y hay bastante vida comunitaria. Como las casas están a pie de calle, es posible acceder fácilmente a los vecinos.	Poca luz, poco movimiento de gente y no hay comercios ni espacios públicos o comunitarios.
La Garriga	Mujer	50	Iluminación. Estar cerca de casa, a 10 minutos de donde tengo que ir.	Poca gente en la calle, calles, espacios, caminos oscuros por las esquinas del recorrido. Partes sin senderos. No hay edificios públicos con gente. No hay teléfonos públicos.
Cerdanyola del Vallès	Mujer	55	Salir al coche me aporta seguridad. Tener el móvil cargado, aparcarse en lugares visibles o cerca de los lugares a los que voy. Que haya movimiento y tráfico. Miro y exploro por Internet las rutas que debo hacer.	Al salir con las amigas sentimos inseguridad cuando no conocemos el lugar al que iremos. Cuando voy a un aparcamiento me aseguro de no encontrarme con nadie con malas intenciones.
Barcelona	Mujer	56	Siempre hay gente. Está muy iluminado. Cada vez hay más complicidad entre las mujeres.	En mi barrio, como atrae el ocio de toda la ciudad, las personas que encuentras, a menudo han consumido sustancias euforizantes. Población diversa y desconectada, de difícil sintonía. Pocos servicios públicos.
Reus	Mujer	41	Comercios, bares, restaurantes. Personas, luz	Calles poco iluminadas, pocos coches.
Cornellà	Mujer	34	Espacios de relación en las estaciones, tanto del bus como del tren. Cafeterías que empiezan a primera hora.	Acceso al transporte público a través de pasillos subterráneos. La iluminación es deficitaria en algunas áreas. Distribución del Skatepark y de los jardines.

Barcelo- na, Nova Esquerra del Eixample	Mujer	55	Dispongo de transporte público cerca (bus, tren, metro, FFCC, a menos de 1/4 de hora de casa). Aceras grandes con bancos.	Falta de aseos gratuitos, accesibles y grandes. Ruido de las vías rápidas. Vías anchas para automóviles, frontera. Aceras grandes habitualmente privatizadas, incluso en horario de comercios cerrados. Aparcamientos de motos ocupados por varios vehículos (bicis, motos o patinetes).
Barcelona, Gràcia	Mujer	53	El transporte público llega a donde vivo. La vida de barrio, aunque cada vez se pierde más.	La gentrificación. Espacios vacíos y sucios.
Terrassa	Mujer	33	Mucha concentración de gente.	Poca iluminación, poca concentración de gente (y no conocida). Salida de aparcamientos poco iluminada (en detrimento del camino más largo).
Pineda de Mar	Mujer	25	Normalmente hay gente en la calle (sobre todo en verano). La mayoría de las calles están bien iluminadas. Como vivo en el centro, me puedo desplazar a la mayoría de los lugares de mi pueblo a pie.	Los espacios de la periferia no están tan bien iluminados, lo que hace que evite ciertas rutas. El hecho de tener que caminar sola por la calle y que no haya nadie alrededor.
Sant Feliu de Llobregat	Mujer	38	Vivir fuera de Barcelona ciudad (donde vivo hay menos gente, pero hay más comunidad). Las calles son más amplias, hay espacios de ocio, los espacios no están tan llenos.	La vía de tren y el equipamiento como los ascensores, que no funcionan bien, cuando circulo con el coche de mi hija. Calles estrechas.
Castelldefels	Mujer	61	Los bares, por la calzada circulan algunos coches. Iluminación correcta en buena parte del recorrido.	Tramos solitarios. Locales vacíos. Contenedores que tapan la visibilidad. Un tramo poco iluminado.
Girona	Mujer	40	Durante la tarde, en la plaza, hay mucha gente, familias, padres y madres con niños. Hay un bar con terraza. Al llegar a la plaza, es una zona llena de comercios donde de día siempre hay gente paseando.	Falta de iluminación en los accesos. Obras que provocan una calle sin salida. Elementos arquitectónicos por los que no ves lo que hay detrás de bloques de hormigón.
Girona	Mujer	35	Recorridos donde te encuentras con personas, concurridos (gente que va al colegio, que te encuentras o ves habitualmente en el camino). Espacios amplios con visibilidad buena (sensación de ver y ser vista). La bici me da sensación de seguridad (voy rápida). Que haya bares y comercios abiertos hasta tarde.	Espacios con rincones, pasos subterráneos, poca visibilidad. Cuando hay dos o más hombres en el camino, parados, sin hacer nada en especial, y tienes que pasar por una zona estrecha donde están. Cuando no hay comercios, bares, vida en la calle.
Far de l'Em- pordà	Mujer	41	Coches y aparcamientos delante de la zona donde debo ir. Lugares de ocio público. Soportes y apoyo de otras mujeres.	Lugares poco iluminados, con rincones. Con poca gente. Aparcamientos. Lugares frecuentados por hombres.

Castelldefels	Mujer	57	En general, me siento segura en la ciudad. Por la zona donde vivo, habitualmente patrullan dando vueltas PLIME.	Zona residencial sin ningún servicio ni personas. Poca información sobre autobuses. Paradas sin información. Poca iluminación o nula en algunas aceras de la zona residencial.
Lladó/ Figueres/Alt Empordà	Mujer	45	Recorrer espacios vivos, principalmente por la noche. Planificar salidas (en coche) con otras personas, moverse en grupo.	Haber dejado el coche lejos del centro de la ciudad. El momento de la salida (puesta en marcha).

Para terminar, se pidió a las asistentes que hicieran propuestas individuales que consideraran que contribuirían a construir espacios feministas.

Propuestas individuales para la transformación feminista de los espacios

- Acceso señalizado y visible a aseos públicos gratuitos, en los parques y en la red de metro y de transporte. Pegatinas en bares, comercios y oficinas para señalar que tienen aseos disponibles por si los necesitas.
- Intensificar la luz. Espacios más abiertos, evitar las berraras arquitectónicas. Crear aparcamientos seguros. Más iluminación en callejuelas que atraviesan edificios.
- Pueblos y ciudades con más color, son muy grises.
- Pensar en los espacios en clave infantil.
- Promover la vida comunitaria.
- Potenciar el comercio de toda la vida, potenciando la red de barrios para imitar la vida en los pueblos.
- Aparcamiento fuera de la ciudad iluminados y bien comunicados.
- Dejar paso a las personas, fuera terrazas.
- Mirada feminista en el metro.
- Bancos en semicírculo, no me gustan las butacas del espacio urbano.
- Espacio de bancos a los lados de los colegios para quedarse y espacio para hacer vida comunitaria.
- Promover marchas exploratorias a través de entidades y movimientos sociales.
- Aumenta el número de paradas del bus nocturno y flexibilizar el servicio para que deje más cerca de casa.
- Obras en la calle, mejorar indicaciones.
- Hacer marchas exploratorias con hombres para que sean conscientes de la violencia.
- Diversificar los usos de los barrios (no SOLO turismo, ocio o comercio).
- Prevención con puntos lilas en los territorios.
- Puntos lilas permanentes, no SOLO en espacios de ocio.
- Adaptar equipamientos en la diversidad (movilidad pública, niños, etc.).
- Metro - Comunicado, luz en todas partes, camino seguro.
- Evitar metro sin cobertura. Por ejemplo: La Sagrera-Bon Pastor, no tiene cobertura y, por lo tanto, no puedes contactar con NADIE si pasa algo.
- Identificar y señalar los puntos/las zonas de peligro por la noche.
- Ocupar la vía, potenciar los espacios de ocio colectivo no consumista (juegos, parques, mesas y sillas, bancos, etc.).

- Recuperar los teléfonos públicos para que puedas llamar gratis a emergencias, señalizados.
- Ordenanzas que regulen el espacio urbano con perspectiva de género.
- Mejorar rutas de autobuses.
- Eliminar las fábricas abandonadas que dividen los barrios.
- Espejos para hacer visibles puntos pequeños y anegados.
- Espacios públicos donde se habla en grupo.
- Fomento vecinal/comunitario, conectado (bus, metro) iluminados y diversos.
- Agentes de barrio

1. Wekerle y Whitzman 1995
2. Wekerle y Whitzman 1995; Pain y Townshend 2002
3. Anne Michaud 2005
4. Teresa del Valle 2006
5. Ana Falú 2009
6. Laub 2007
7. Nancy Duncan 1996
8. http://ville.montreal.qc.ca/pls/portal/docs/page/femmes_ville_fr/media/documents/Guide_amenagement_environnement_urbain_securitaire.pdf
9. Blanca Valdivia, Adriana Ciocoleto, Sara Ortiz Escalante, Marta Fonseca y Roser Casanovas 2017.

Referencias bibliográficas

Col·lectiu Punt 6 (2019): *Urbanismo Feminista. Una transformación radical de los espacios de vida*. Barcelona: Virus Editorial.

Col·lectiu Punt 6 (2019): *Urbanismo Feminista. Una transformación radical de los espacios de vida*. Barcelona: Virus Editorial.

Darke, Jane (1998): "La ciudad, espacio de propiedad patriarcal". En: Chris Booth (ed. lit.), Jane Darke (ed. lit.), Susan Yeandle (coord.) "La vida de las mujeres en las ciudades: la ciudad, un espacio para el cambio" p. 122-126, Ed. Narcea.

Del Valle, Teresa (2006): "Seguridad y convivencia: Hacia nuevas formas de transitar y de habitar". En *Urbanismo y género. Una visión necesaria para todos*. Barcelona: Ed. Diputación de Barcelona.

Doan, Petra. "The Tyranny of Gendered Spaces - Reflections from beyond the Gender Dichotomy." *Gender, Place & Culture* 17.5 (2010): 635-654.

Duncan, Nancy. "Renegotiating Gender and Sexuality in Public and Private Spaces." *BodySpace. Destabilizing Geographies of Gender and Sexuality*. Routledge, 1996.

Falú, Ana (2009): "Violencia y discriminaciones en las ciudades". En A. Falú (Ed.) *Mujeres en la Ciudad. De Violencias y Derechos*. Santiago de Chile: Red Mujer y Hábitat de América Latina y Ediciones Sur.

Kallus, Rachel and Churchman, Arza (2004): "Women's Struggle for Urban Safety: The Canadian Experience and its Applicability to the Israeli Context", *Planning Theory and Practice*, vol. 5, n° 2.

Laub, Claudia (2007): "Violencia urbana, violencia de género y políticas de seguridad ciudadana" pp. 67-81. En: Falú, Ana y Segovia, Olga (editoras) *Ciudades para convivir: Sin violencias hacia las mujeres* Ediciones Sur, Santiago de Chile.

Meth, Paula (2003): "Rethinking the 'domus' in domestic violence: homelessness, space and domestic violence in South Africa", *Geoforum*, vol. 34, p. 317-327.

Murillo, Soledad (2006): "El mito de la vida privada: de la entrega al tiempo propio" *Siglo XXI de España Editores*.

Pain, Rachel and Tim Townshend (2002): "A safer city centre for all? Senses of 'community safety' in Newcastle upon Tyne", *Geoforum*, vol. 33, no. 1, p. 105-119.

Sweet, Elizabeth. L. and Sara Ortiz Escalante (2010): "Planning responds to gender violence: evidence from Spain, Mexico and the United States", *Journal of Urban Studies*, vol. 47, no. 10, p. 2129-47.

Valdivia, Blanca, Adriana Ciocchetto, Sara Ortiz Escalante, Marta Fonseca i Roser Casanovas (2017): *Entorns Habitables. Auditoria de seguretat urbana amb perspectiva de gènere a l'habitatge i l'entorn*. Barcelona: Col·lectiu Punt 6. http://www.punt6.org/wp-content/uploads/2018/01/Entorns_habitables_CAT_FINAL.pdf

Wekerle, Gerda R. and Whitzman, Carolyn (1995): *Safe cities: Guidelines for planning, design, and management*. New York: Van Nostrand Reinhold.

Whitzman, Carolyn (1995): "What Do You Want To Do? Pave Parks? The planner's role in preventing violence". En M. Eichler (Ed.) *Change of Plans: Toward a non-Sexist Sustainable City*. Toronto, Garamond Press.

La violència masclista, un repte per als mitjans de comunicació

Andrea Momoitio

La violència masclista és un problema social de primer ordre que, en molt poques ocasions, és portada dels grans mitjans. És més: les dones gairebé mai no protagonitzen les portades de les grans capçaleres. En les dades que llança el Monitoratge Global de mitjans en el seu últim informe, que va sortir a la llum el 2015, es confirma que les dones només representen el 28 % del total de subjectes i fonts a les notícies de premsa i els informatius de ràdio i televisió. En el cas dels mitjans digitals i a Twitter, la xifra és una mica superior: 33 %. La presència paritària d'homes i dones a la premsa de tot el món es limita a un tema: crim i violència. En aquestes informacions, les dones som el 51 % dels subjectes de les notícies. I per si de cas aquestes dades no fossin prou escandaloses, n'hi ha una que és moltíssim pitjor: les dones només som consultades com a fonts expertes en un 9 % de les informacions. Ni es parla de nosaltres, ni es parla amb nosaltres.

Sortim poc en els mitjans, excepte quan es parla dels nostres assassinats. Podríem suposar que, en aquest cas, el tractament seria el correcte, però no podem obviar la cultura patriarcal en què està immers el món del periodisme. Els mitjans de comunicació són agents imprescindibles per a la transformació social i una de les transformacions socials més urgents a la qual ens enfrontem té a veure amb esmenar les desigualtats històriques entre homes i dones. Els mitjans compleixen amb aquest rol, de transformadors de la realitat, en molt poques ocasions. A més, la idea de la neutralitat i de l'objectivitat, segueix pesant sobre els mitjans que sí que ho fan, acusats de fer un periodisme militant no gaire professional.

Anem per parts.

A la **Conferència de Beijing del 1995** ja es va cridar l'atenció sobre la responsabilitat dels mitjans per despertar la consciència social, eradicar els estereotips sexistes i educar en igualtat, però els requeriments internacionals, ja ho sabem, solen quedar en paper mullat. **Ana Orantes** va ser assassinada pel seu exmarit el 1997. Uns dies abans, en un plató de televisió ella havia denunciat que la maltractava. La notícia del seu assassinat va córrer com la pólvora. Els mitjans van entendre, per fi, que poden tenir un rol important en la prevenció de la violència contra les dones, però ràpidament se'ls va oblidar. Javier Fernández Arrivas, Vicepresident Internacional de l'Associació de Periodistes Europeus (APE), assegura que "Ana Orantes va acabar assassinada per atrevir-se a donar visibilitat a un problema considerat domèstic; però la seva mort va contribuir al fet que tot canviés: van canviar les lleis, va canviar el paper dels mitjans de comunicació, van canviar els anun-

cis i, de mica en mica, va canviar la percepció social de la violència contra la dona en les relacions de parella i l'actitud cap a ella”.

Molt més endavant, amb l'aprovació de la **Llei Integral de Violència de Gènere (2004)** es van començar a desenvolupar iniciatives d'autoregulació, com l'estudi sobre el tractament informatiu a RTVE (2006) o el decàleg al diari Público (2008). Ara, podem reconèixer avenços generalitzats: ja resulta anecdòtic trobar expressions com ara “crim passional” i la majoria de mitjans utilitzen “violència de gènere” o, fins i tot, “violència masclista” en comptes de “domèstica”. Tanmateix, mentre que alguns mitjans s'han pres seriosament la incorporació a la seva pràctica quotidiana dels principis dels decàlegs, en comptar amb periodistes especialitzades, formades i compromeses per fer cobertures responsables, d'altres incompleixen sistemàticament aquests principis, atesa la seva aposta conscient de seguir oferint enfocaments de successos, sensacionalistes i difusors de prejudicis i estereotips. Un bon nombre de mitjans, a causa de l'absència de reflexió interna o per la disparitat de criteris entre caps de diferents seccions, permeten que convisquin en les seves pàgines o en els seus espais de televisió i ràdio bones i males pràctiques.

Ana Requena Aguilar, editora de gènere d'eldiario.es, denuncia que les cobertures que se centren “en el succés i en detalls escabrosos, lluny de resultar útils, poden atemorir altres víctimes i desvien l'atenció del veritable origen de la violència de gènere”. El 2010, **Miguel Lorente**, aleshores delegat per a la violència de gènere en el Ministeri d'Igualtat, va anunciar que investigaria l'abast de l'“efecte imitació” i el de “pas a l'acció” en els assassinats masclistes, ja que, aquest any, al voltant del 70 % dels crims es van produir en els dos primers dies posteriors a un homicidi anterior. Aquesta estadística suggeria que els assassins potencials poden “inspirar-se” en altres assassinats o que conèixer l'existència d'altres assassinats funcioni com a “disparador” perquè facin un pas que s'estiguessin rumiant. El discurs de Lorente va desplaure col·lectius de dones que consideraven fonamental que la premsa faci visible la violència masclista. Sense aprofundir en aquesta polèmica, sí que hi ha consens en què descriure el modus operandi d'un assassinat resulta irresponsable i que és important incloure-hi dades i elements que posin el focus en el càstig i el rebuig social a la violència masclista.

El nostre resum és el següent:

És contraproductiu informar sobre violència?

SÍ: Si ens centrem en els detalls escabrosos, si donem idees als agressors, si revictimitzem les dones, si naturalitzem la violència com quelcom inevitable, si culpem les víctimes i justifiquem els agressors, si les dones només sortim als mitjans quan som víctimes.

NO: Quan expliquem les causes, les conseqüències i les solucions. Quan donem informació útil i fem un seguiment de les conseqüències penals. Quan comptem amb fonts expertes que contextualitzen bé. Quan mostrem la repulsa social. Quan sensibilitzem també sobre altres desigualtats sexistes i donem referents positius sobre dones que sobreviuen a la violència.

El 9 de juliol del 2008, la premsa informa sobre l'assassinat d'una jove d'Irun anomenada **Nagore Laffage**. “La principal línia d'investigació apunta a la violència de gènere, ja que tots dos mantenien algun tipus de relació sentimental”, informa el Diario de Noticias. Dies després, aquesta hipòtesi queda descartada. L'estudiant d'Infermeria i el psiquiatre José Diego Yllanes només es coneixien de vista, de l'hospital on ella feia pràctiques i on ell treballava. Aquella nit, ell la va convidar a pujar a casa seva. En un moment donat ella va dir “no” i ell la va matar. Un cop aclarit que no eren parella, els mitjans de comunicació van deixar d'utilitzar expressions com “violència de gènere” o “violència masclista”, excepte per informar sobre els reclams del moviment feminista o de les institucions a favor de la igualtat.

L'associació Lunes Lilas va insistir que l'assassinat de Nagore Laffage “sí que és violència de gènere o sexista”, ja que “ha quedat clar al llarg de les sessions del judici que va ser brutalment assassinada pel fet de ser dona i dir que no als desitjos de José Diego Yllanes, i això és violència de gènere”. Va demanar sense èxit que s'apliqués la llei foral contra la violència sexista en comptes de l'estatal, ja que la primera no es limita a l'àmbit de la parella. Dos anys després, amb la sentència d'homicidi, Emakunde (Institut Basc de la Dona) va declarar a la premsa que si aquest crim s'hagués jutjat com a violència de gènere, “la sentència hauria pogut fer una millor justícia a la memòria de Nagore i al dolor de la seva família”. Aquesta concepció estreta de la violència de gènere intervé també en l'opinió pública. Si un cas tan evident de brutalitat masclista no és comptat com a tal, com podrà entendre la ciutadania el significat i l'abast de la violència cap a les dones?

UN MÉS

Un error habitual és parlar d'“un nou cas de violència masclista”, de manera que ja tot-hom entén que es tracta d'un assassinat al si de la parella. La violència masclista inclou totes les expressions de dominació patriarcal, no només la més extrema. La Llei Integral va cenyir la seva aplicació a l'àmbit de la parella o exparella, però l'Assemblea General de l'ONU va definir la violència contra les dones com “tot acte de violència basat en la pertinença al sexe femení que tingui o pugui tenir com a resultat un dany o patiment físic, sexual o psicològic per a la dona, així com les amenaces d'aquests actes, la coacció o la privació arbitrària de la llibertat, tant si es produeixen en la vida pública com en la vida privada”.

És important que les i els periodistes que tractin qüestions relatives a la violència masclista coneguin aquests altres conceptes per tal de comprendre'n l'abast i els mecanismes pels quals aquesta es perpetua:

Violència cultural i simbòlica cap a les dones

És l'expressió no física de la violència, però imprescindible per a l'organització mental i, per extensió, per a l'organització social, a través de la qual s'“ordena” l'imaginari col·lectiu per entendre, justificar, legitimar i garantir l'ordre social dominant. Utilitza, per a

això, tots els mitjans, les produccions culturals i les institucions de tota mena, incloses les religioses, gràcies a les quals “naturalitza” la desigualtat.

Violència econòmica

Privació intencionada, i no justificada legalment, de recursos per al benestar físic o psicològic de la dona i dels seus fills o la discriminació en la disposició dels recursos compartits en l'àmbit de la parella. Aquesta definició, que estableix que el marc d'acció, d'aquest tipus de violència és el de la parella, està recollida en la Llei Foral 14/20153 de Navarra per actuar contra la violència cap a les dones, un dels pocs i els primers textos legals o normatius que recull aquest terme. De fet, l'ONU, en la seva definició de violència contra les dones, no el fa servir. I és que, tal com assenyala l'ONG Mugarik Gabe4, quan es parla d'àmbits econòmics es pensa més com un cas de discriminació que no pas de violència.

Violència sexual

Per a l'Organització Mundial de la Salut (OMS), tot acte sexual, la temptativa de consumir un acte sexual, els comentaris o insinuacions sexuals no desitjats o les accions per comercialitzar o utilitzar de qualsevol altra manera la sexualitat d'una persona mitjançant coacció per part d'una altra persona, independentment de la relació d'aquesta amb la víctima, en qualsevol àmbit, inclosos la llar i el lloc de treball.

Tanmateix, l'escenari ha començat a canviar a partir del 2014, any en què els mitjans generalistes van començar a prestar atenció a les escenes normalitzades d'assetjament i agressions sexistes en els Sanfermines, amb Nagore Laffage a la memòria. Des de llavors, casos de violència sexual mediàtics com la denúncia d'una violació múltiple a la fira de Màlaga o la comesa en els Sanfermines per un grup d'amics conegut com “La Manada”, juntament amb les campanyes institucionals amb lemes com “No és no” i el treball incombustible dels col·lectius feministes, han fet que la violència sexual entri a l'agenda dels mitjans de comunicació.

Posem la ràdio als matins i, sobretot a l'estiu, és habitual despertar amb la notícia que s'ha registrat “una nova agressió sexual” a les festes d'ics ciutat o poble. Això ens provoca sentiments ambivalents: d'una banda, s'ha aconseguit visibilitzar una violència normalitzada que no estava sent atesa en els mitjans com a problema social; de l'altra, si Ana Requena deia que l'abordatge sensacionalista de la violència masclista en la parella podia tenir l'efecte d'atemorir les víctimes, en el cas de la violència sexual, l'efecte d'aquest flux incessant de notícies d'agressions en festes pot portar a alimentar el terror sexual: aquesta por atàvica a ser violades que ens acompanya, les dones, des de nenes i que és un instrument patriarcal de control. És el “no vagis sola, et pot passar alguna cosa”.

Per això, de la mateixa manera que en l'última dècada hem reclamat que la tasca d'explicar la violència masclista en la parella es confiï a periodistes formades i especialitzades, les

agressions sexuals en diferents espais també exigeixen una reflexió i uns consensos perquè les cobertures siguin responsables.

QUÈ ENS QUEDA PER FER?

En aquest moment, són diversos els reptes en els quals cal aprofundir:

1. Com podem evitar l'efecte narcotitzant?

“Una dona més és assassinada...”. “Ja en són.... les dones assassinades el 2017...”. “Una nova agressió sexual a les festes de Bilbao”. L'opinió pública ja està anestesiada. Com es pot explicar un assassinat masclista de manera que tingui un impacte, que sacsegi consciències, que faci mal... sense recórrer al sensacionalisme? Com es pot informar sobre violència sexual sense que es normalitzi el fet que a les festes populars sempre hi ha violacions? Per cert, sobre el recompte d'assassinades, en alguns debats entre periodistes feministes es proposa no posar el comptador a zero cada 1 de gener sinó donar sempre el total de dones assassinades des que es comptabilitza. La periodista Noemí López Trujillo, durant la seva etapa a El Español, va posar en marxa el projecte “La vida de las víctimas” per explicar qui són les dones assassinades i oferir una anàlisi feminista, a través de fonts, d'aquests casos de violència masclista. Ara, el diari “La Marea” té un projecte en aquesta línia: #PorTodas

2. No ens cenyim a la narrativa policial:

Per explicar bé la violència, per contextualitzar, calen fonts autoritzades, cosa que no abunda en un panorama en què es privilegien fonts policials i judicials, d'una banda, i el veïnat, de l'altra. Pilar López Díez (2002) adverteix que “els mitjans de comunicació no han de ser corretges de transmissió d'altres institucions: la policia, la judicatura o l'administració. Per això, els relats sobre violència contra les dones no poden descansar únicament en fonts policials, judicials i en el veïnatge. (...) Hem de contrastar la informació amb fonts no només privilegiades sinó amb aquelles que puguin proporcionar una altra dimensió al relat”. Quines són aquestes fonts estratègiques? Professionals formades en violències masclistes (juristes, psicòlogues, antropòlogues, sociòlogues...) o el moviment feminista, entre d'altres. Cal tenir en compte que el relat policial és sovint incompatible amb algunes de les recomanacions esmentades. Si “la policia descarta que sigui un cas de violència de gènere”, hem de matisar que es refereix al fet que el cas no entra en l'àmbit d'aplicació de la Llei de Violència de Gènere. Els detalls de tipus forense també haurien de ser exclosos del relat periodístic.

3. Compte amb les expressions de perplexitat.

Veiem que és molt habitual que els mitjans recullin testimonis o que el mateix periodista engegui la crònica amb expressions com ara “Ningú no s'ho explica, ningú no s'ho podia imaginar”... El paper del periodisme és donar respostes, no a per què un home en concret mata una dona en concret sinó per què aquest tipus de violència està tan estès i per què no hi ha perfils ni d'agressors ni de víctimes. Per això és tan important comptar amb fonts expertes amb perspectiva de gènere.

4. Passar del “dona, denuncia” a posar el focus en la responsabilitat social.

Destacar la dada sobre si la dona assassinada havia denunciat o no, si havia retirat la denúncia o no, pot portar a responsabilitzar la víctima. En cas que l'assassinada no denunciés o retirés la denúncia, és important donar alguna pinzellada que pugui explicar sense culpabilitzar. A més, és important qüestionar la narrativa que una dona que no denuncia no ha fet res, no ha demanat ajuda. La denúncia penal no és l'únic camí. Convé trobar elements que mostrin l'agència de la víctima. No es va deixar matar, sinó que probablement va ser assassinada en un moment en què estava defensant la seva autonomia del seu agressor. Alguns mitjans (per exemple, Pepa Bueno a la Cadena Ser) han incorporat la pauta de recordar el telèfon 016, però hem de trobar maneres de no posar el focus en la denúncia per part de la víctima com a únic camí per aconseguir protecció o reparació. “Tot i que és important que les dones sàpiguen que denunciar i declarar contra l'atacant alhora són elements que les poden ajudar contra el maltractament i, per això, és pertinent esmentar-los, explicitar que no ho van fer en fa recaure al damunt part de la responsabilitat dels fets si no s'expliquen les causes que inhibeixen la denúncia”, assenyalen des de l'Observatori Origen. Aquest projecte, per cert, està fent una tasca estupefent mitjançant apunts en els quals destaquen els elements positius i negatius de peces de televisió sobre violència masclista, no només en la parella sinó també les relatives al tràfic, la LGBTfòbia o la islamofòbia de gènere entre d'altres. Fes una ullada al web i t'animem a subscriure't al newsletter.

5. La presuntitis:

És habitual que els mitjans parlin d'una presumpta agressió sexual” o, fins i tot, de “les presumptes víctimes de violència sexual van denunciar”. La presumpció d'innocència es refereix a l'agressor: no podem assenyalar un home com a assassí o violador fins que no hi hagi una condemna. Però parlar de “suposada agressió” o de “suposada víctima” implica transmetre dubtes sobre la veracitat del testimoni. A més, quan l'agressor es lliura a la policia, ens podem referir a ell com a “confés” en comptes de “presumpte”. Llegiu aquest article de Maria Gorosarri per entendre-ho millor amb exemples concrets.

6. Evitem expressions desafortunades i llocs comuns.

Tenim al cap l'expressió “xacra”. La violència masclista no és una pandèmia, no és una desgràcia sense remei. Xacra és, segons la RAE, “seqüela o senyal d'una malaltia o alifac”. Podríem afirmar que el masclisme és una malaltia social, però realment ens sembla que les connotacions d'aquesta paraula no ajuden a assenyalar-ne les causes i les solucions, i que resulta ja massa suada.

7. Fugir dels testimonis del veïnat.

Requena Aguilar adverteix que “els testimonis de persones que van assegurar que l'assassí era una persona normal o que no van sentir discutir mai la parella són summament perjudicials perquè reforcen la idea fal·laç que el crim masclista és un fet aïllat que no va precedit de violència. Com en altres temes, cal que apareguin només veus autoritzades i no meres especulacions i impressions”. López Díez també alerta que aquesta “indulgència mediàtica” entorpeix la implicació social contra la violència masclista, “perquè és difícil que la societat pugui rebutjar aquests comportaments si els titulars segueixen incloent l'estereotip “crim passional” en el text, i el relat abunda en les simples declaracions del veïnat,

el qual, a més, comprensiblement, tendeix a ser molt benvolent quan es posa davant d'una càmera”.

8. Escoltar les supervivents:

Parlem molt de com els mitjans de comunicació representen les dones víctimes o supervivents de violències masclistes però, quan ho fem, les situem com a objectes de representació en comptes de fer-ho com a subjectes que comuniquen. Parlem molt que els mitjans de comunicació revictimitzen les dones quan les representen amb l'ull de vellut, quan plantegen dubtes sobre la veracitat del seu testimoni o busquen les raons de l'agressor, però parlem menys dels mitjans com a espais de reparació i de recerca de justícia. Col·lectius de dones organitzades després d'haver viscut violència masclista, com ara Bizirik a Vitòria-Gasteiz, tendeixen a assenyalar que s'identifiquen més amb la paraula “supervivent” que amb la de “víctima” i que els agradaria que els mitjans posessin l'accent en la valentia i la lluita de les dones. “Al sistema li xoca moltíssim que passem de víctimes a activistes, però quan comencem a ser-ne més, es girarà la truita”, va dir l'Elisa, supervivent de violència masclista, a la June, quan la va entrevistar arran de la creació d'una organització per denunciar el maltractament institucional que moltes dones viuen. Els decàlegs i manuals sobre tractament de la violència masclista solen ser redactats per expertes en comunicació i gènere. És que no seria important conèixer com se senten les dones supervivents de violència representades i com els agradaria veure's en els mitjans? Ens preguntem si no seria fins i tot més efectiu de cara a sensibilitzar els periodistes, si apropiéssim les peticions i recomanacions de les supervivents en comptes de limitar-nos a les aportacions teòriques de les comunicadores feministes. Una bona pràctica en aquest sentit és el projecte “Dones valentes. Per una nova informació sobre les violències sexuals”, realitzat per Aadas Assistència Dones i el Màster Gènere i Comunicació de la Universitat Autònoma de Barcelona, en què un grup de supervivents de violència sexual va analitzar les notícies sobre agressions sexuals en els mitjans, indicant el que els feia sentir i si els enfocaments contribuïen a la seva recuperació emocional o, per contra, les feien sentir atemorides.

9. Prestar atenció a la violència institucional:

“L'Estat va matar la meua filla”, va titular El Mundo sobre el cas d'Ángela González el 2004. En aquesta crònica es va intercalar el testimoni d'aquesta dona la filla de la qual va ser assassinada pel seu agressor amb dades de context molt valuoses, sobre la desconfiança de la ciutadania vers l'actuació de les autoritats en “violència domèstica”, el nombre d'ordres de protecció concedides o que el Consell de Ministres aprovés com a mesura urgent la suspensió del règim de visita als fills, establert en favor de l'agressor en els casos més greus. En els testimonis de supervivents de violència masclista s'observa un tema recurrent que podria ser més abordat en els mitjans: l'ús de mecanismes legals i de tractes de favor per part de l'agressor per tal d'eludir una condemna i seguir victimitzant la dona. Aquest tema el va abordar June Fernández en un reportatge: “Quan la denúncia canvia de bàndol”.

10. Parlem de femicidi?

Femicidi o feminicidi són conceptes àmpliament arrelats a Llatinoamèrica tant en els moviments feministes com en les lleis creades per aturar l'assassinat de dones pel fet de

ser dones. Aquestes legislacions, a diferència de l'espanyola, abasten els crims en qualsevol àmbit de la vida i no només en la parella. A l'Estat espanyol, Feminicidio.net està recopilant una exhaustiva base de dades que proporcionava una xifra superior a l'oficial de dones assassinades, ja que a més del “feminicidi íntim” (el comès per la parella o exparella), n'incloïen d'altres com el familiar, l'infantil o per prostitució.

Si bé els reptes són molts, també és cert que en els darrers anys la ciutadania ha entès la importància d'exigir als mitjans de comunicació un tractament responsable de la violència masclista. Esperem que siguin les lectores i els lectors els qui aconseguixin allò que no han aconseguit ni les conferències internacionals ni els reclams de les periodistes feministes.

La violencia machista, un reto para los medios de comunicación

Andrea Momoitio

La violencia machista es un problema social de primer orden, que en muy pocas ocasiones es portada de los grandes medios. Es más: las mujeres casi nunca protagonizamos las portadas de las grandes cabeceras. En los datos que arroja el Monitoreo Global de medios en su último informe, que salió a la luz en 2015, se confirma que las mujeres solo representamos el 28% del total de sujetos y fuentes en las noticias de prensa y los informativos de radio y televisión. En el caso de los medios digitales y en Twitter, la cifra es un poco mayor: 33%. La presencia paritaria de hombres y mujeres en la prensa de todo el mundo se limita a un tema: crimen y violencia. En esas informaciones, las mujeres somos el 51% de los sujetos de las noticias. Por si estos datos no fueran lo suficientemente escandalosos, hay uno muchísimo peor: las mujeres sólo somos consultadas como fuentes expertas en un 9% de las informaciones. Ni se habla de nosotras, ni se habla con nosotras.

Salimos poco en los medios excepto cuando se habla de nuestros asesinatos. Podríamos suponer que, en este caso, el tratamiento iba a ser el correcto, pero no podemos obviar la cultural patriarcal en la que está inmerso el mundo del periodismo. Los medios de comunicación son agentes imprescindibles para la transformación social y una de las transformaciones sociales más urgentes a la que nos enfrentamos tiene que ver con subsanar las desigualdades históricas entre hombres y mujeres. Los medios cumplen con ese rol, de transformadores de la realidad, en muy pocas ocasiones. Además, la idea de la neutralidad y de la objetividad, sigue pesando sobre los medios que sí que lo hacen, acusados de hacer un periodismo militante no muy profesional.

Vamos por partes.

En la Conferencia de Beijing en 1995 ya se llamó la atención sobre la responsabilidad de los medios para despertar la conciencia social, erradicar los estereotipos sexistas y educar en igualdad, pero los requerimientos internacionales, ya lo sabemos, suelen quedar en papel mojado. **Ana Orantes** fue asesinada por su exmarido en 1997. Unos días antes ella había denuncia que la maltrataba en un plató de televisión. La noticia de su asesinato corrió como la pólvora. Los medios entendieron, al final, que pueden cumplir un rol importante en la prevención de la violencia contra las mujeres, pero se les olvidó rápido. Javier Fernández Arrivas, Vicepresidente Internacional de la Asociación de Periodistas Europeos (APE), asegura que “Ana Orantes acabó asesinada por atreverse a dar visibilidad a un problema considerado doméstico; pero su muerte contribuyó a que todo cambiara: cambiaron las leyes, cambió el papel de los medios de comunicación, cambiaron los anuncios

y, poco a poco, cambió la percepción social de la violencia contra la mujer en las relaciones de pareja y la actitud hacia ella”.

Mucho más adelante, con la apropiación de la **Ley Integral de Violencia de Género (2004)** se empezaron a desarrollar iniciativas de autorregulación como el estudio sobre el tratamiento informativo en RTVE (2006) o el decálogo en el diario Público (2008). Ahora, podemos reconocer avances generalizados: ya resulta anecdótico encontrar expresiones como ‘crimen pasional’ y la mayoría de medios utilizan ‘violencia de género’ o incluso ‘violencia machista’ en vez de ‘doméstica’. Sin embargo, mientras que algunos medios se han tomado en serio incorporar a su práctica cotidiana los principios de los decálogos, contando con periodistas especializadas, formadas y comprometidas para hacer coberturas responsables, otros incumplen sistemáticamente estos principios, debido a su apuesta consciente de seguir ofreciendo enfoques de sucesos, sensacionalistas y difusores de prejuicios y estereotipos. Un buen número de medios, debido a la ausencia de reflexión interna o la disparidad de criterios entre jefes y jefas de distintas secciones, permiten que convivan en sus páginas o en sus espacios de televisión y radio buenas y malas prácticas.

Ana Requena Aguilar, editora de género eldiario.es, denuncia que las coberturas que se centran “en el suceso y en detalles escabrosos, lejos de resultar útiles, puede atemorizar a otras víctimas y desvían la atención del verdadero origen de la violencia de género”. En 2010, **Miguel Lorente**, entonces delegado para la violencia de género en el Ministerio de Igualdad, anunció que investigaría el alcance del ‘efecto imitación’ y el de ‘paso a la acción’ en los asesinatos machistas, ya que, ese año, en torno al 70% de los crímenes se produjeron en los dos primeros días tras un homicidio anterior. Esa estadística sugería que los asesinos potenciales pueden ‘inspirarse’ en otros asesinatos o que saber de otros asesinatos funcione como ‘disparador’ para que den un paso que estuvieran rumiando. El discurso de Lorente enfadó a colectivos de mujeres que consideraban fundamental que la prensa visibilice la violencia machista. Sin profundizar en esta polémica, sí que hay consenso en que describir el modus operandi de un asesinato resulta irresponsable y que es importante incluir datos y elementos que pongan el foco en el castigo y el rechazo social a la violencia machista.

Nuestro resumen es el siguiente:

¿Es contraproducente informar sobre violencia?

SI: Si nos centramos en los detalles escabrosos, si damos ideas a los agresores, si revictimizamos a las mujeres, si naturalizamos la violencia como algo inevitable, si culpamos a las víctimas y justificamos a los agresores, si las mujeres solo salimos en los medios cuando somos víctimas.

NO: Cuando explicamos las causas, las consecuencias y las soluciones. Cuando damos información útil y hacemos seguimiento de las consecuencias penales. Cuando contamos con fuentes expertas que contextualizan bien. Cuando mostramos la repulsa social. Cuando sensibilizamos también sobre otras desigualdades sexistas y damos referentes positivos sobre mujeres que sobreviven a la violencia.

El 9 de julio de 2008, la prensa informa sobre el asesinato de una joven de Irún llamada **Nagore Laffage**. “La principal línea de investigación apunta a la violencia de género, ya que ambos mantenían algún tipo de relación sentimental”, informa el Diario de Noticias. Días después esa hipótesis queda descartada. La estudiante de Enfermería y el psiquiatra José Diego Yllanes sólo se conocían de vista, del hospital en el que ella hacía prácticas y él trabajaba. Esa noche él la invitó a subir a su casa. En un momento dado ella dijo “no” y él la mató. Una vez aclarado que no eran pareja, los medios de comunicación dejan de utilizar expresiones como ‘violencia de género’ o ‘violencia machista’, salvo para informar sobre los reclamos del movimiento feminista o de las instituciones a favor de la igualdad.

La asociación Lunes Lilas insistió en que el asesinato de Nagore Laffage “sí es violencia de género o sexista”, pues “ha quedado claro a lo largo de las sesiones del juicio que fue brutalmente asesinada por ser mujer y decir que no a los deseos de José Diego Yllanes, y esto es violencia de género”. Pidió sin éxito que se aplicase la ley foral contra la violencia sexista en vez de la estatal, ya que la primera no se limita al ámbito de la pareja. Dos años después, con la sentencia de homicidio, Emakunde (Instituto Vasco de la Mujer) declara a la prensa que si este crimen se hubiera juzgado como violencia de género, “la sentencia hubiera podido hacer una mejor justicia a la memoria de Nagore y al dolor de su familia”. Esa concepción estrecha de la violencia de género interviene también en la opinión pública. Si un caso tan evidente de brutalidad machista no es contado como tal, ¿cómo va a entender la ciudadanía el significado y el alcance de la violencia hacia las mujeres?

UNO MÁS

Un error habitual es hablar de “un nuevo caso de violencia machista”, con lo que ya todo el mundo entiende que se trata de un asesinato en la pareja. La violencia machista incluye todas las expresiones de dominación patriarcal, no sólo la más extrema. La Ley Integral ciñó su aplicación al ámbito de la pareja o expareja, pero la Asamblea General de la ONU definió la violencia contra las mujeres como “todo acto de violencia basado en la pertenencia al sexo femenino que tenga o pueda tener como resultado un daño o sufrimiento físico, sexual o psicológico para la mujer; así como las amenazas de tales actos, la coacción o la privación arbitraria de la libertad, tanto si se producen en la vida pública como en la vida privada.

Es importante que las y los periodistas que traten cuestiones relativas a la violencia machista conozcan estos otros conceptos para comprender su alcance y los mecanismos por los que ésta se perpetúa:

Violencia cultural y simbólica hacia las mujeres

Es la expresión no física de la violencia, pero imprescindible para la organización mental y, por extensión, para la organización social, a través de la cual se “ordena” el imaginario colectivo para entender, justificar, legitimar y garantizar el orden social dominante. Utiliza, para ello, todos los medios, las producciones culturales y las instituciones de todo tipo, incluidas las religiosas, gracias a las cuales “naturaliza” la desigualdad.

Violencia económica

Privación intencionada, y no justificada legalmente, de recursos para el bienestar físico o psicológico de la mujer y de sus hijos o la discriminación en la disposición de los recursos compartidos en el ámbito de la pareja. Esta definición, que establece que el marco de acción de este tipo de violencia es el de la pareja, está recogida en la Ley Foral 14/20153 de Navarra para actuar contra la violencia hacia las mujeres, uno de los pocos y primeros textos legales o normativos que recoge este término. De hecho, la ONU en su definición de violencia contra las mujeres no lo usa. Y es que, como señala la ONG Mugarik Gabe4, cuando se habla de ámbitos económicos se piensa más como un caso de discriminación que de violencia.

Violencia sexual

Para la Organización Mundial de la Salud (OMS), todo acto sexual, la tentativa de consumar un acto sexual, los comentarios o insinuaciones sexuales no deseados, o las acciones para comercializar o utilizar de cualquier otro modo la sexualidad de una persona mediante coacción por otra persona, independientemente de la relación de ésta con la víctima, en cualquier ámbito, incluidos el hogar y el lugar de trabajo.

Sin embargo, el escenario ha empezado a cambiar a partir de 2014, año en el que los medios generalistas empezaron a prestar atención a las escenas normalizadas de acoso y agresiones sexistas en Sanfermines, con Nagore Laffage en la memoria. Desde entonces, casos de violencia sexual mediáticos como la denuncia de una violación múltiple en la feria de Málaga o la cometida en los Sanfermines por un grupo de amigos conocido como ‘La Manada’, junto con las campañas institucionales con lemas como ‘No es no’ y el trabajo incombustible de los colectivos feministas, han hecho que la violencia sexual entre en la agenda de los medios de comunicación.

Encendemos la radio por las mañanas y, sobre todo en verano, es habitual despertar con la noticia de que se ha registrado “una nueva agresión sexual” en las fiestas de equis ciudad o pueblo. Esto nos provoca sentimientos ambivalentes: por un lado, se ha conseguido visibilizar una violencia normalizada que no estaba siendo atendida en los medios como problema social; por otro lado, si Ana Requena decía que el abordaje sensacionalista de la violencia machista en la pareja podía tener el efecto de atemorizar a las víctimas, en el caso de la violencia sexual el efecto de este flujo incesante de noticias de agresiones en fiestas puede llevar a alimentar el terror sexual: ese miedo atávico a ser violadas que nos acompaña a las mujeres desde niñas y que es un instrumento patriarcal de control. Es el ‘no vayas sola, te puede pasar algo’.

Por ello, de la misma forma que en la última década hemos reclamado que se confíe en periodistas formadas y especializadas la tarea de explicar la violencia machista en la pareja, las agresiones sexuales en distintos espacios también exigen una reflexión y unos consensos para que las coberturas sean responsables.

¿QUÉ NOS QUEDA POR HACER?

En este momento, son varios retos en los que profundizar:

1. ¿Cómo evitamos el efecto narcotizante?

‘Una mujer más es asesinada...’. ‘Ya son... las mujeres asesinadas en 2017...’. ‘Una nueva agresión sexual en fiestas de Bilbao’. La opinión pública ya está anestesiada. ¿Cómo contar un asesinato machista de manera que tenga un impacto, que sacuda conciencias, que duela... sin tirar de sensacionalismo? ¿Cómo informar sobre violencia sexual sin que se normalice que lo que tienen las fiestas populares es que siempre hay violaciones? Por cierto, sobre el conteo de asesinadas, en algunos debates entre periodistas feministas se propone no poner el contador a cero cada 1 de enero, sino dar siempre el total de mujeres asesinadas desde que son contabilizadas. La periodista Noemí López Trujillo, durante su etapa en El Español, puso en marcha el proyecto ‘La vida de las víctimas’ para explicar quiénes son las mujeres asesinadas y ofrecer un análisis feminista, a través de fuentes, de estos casos de violencia machista. Ahora, el periódico ‘La Marea’ tiene un proyecto en esa línea: #PorTodas

2. No nos ciñamos a la narrativa policial:

Para explicar bien la violencia, para contextualizar, se requiere de fuentes autorizadas, algo que no abunda en un panorama en el que se privilegian fuentes policiales y judiciales, por una parte, y el vecindario por otra parte. Pilar López Díez (2002) advierte que “los medios de comunicación no deben ser correas de transmisión de otras instituciones: la policía, la judicatura o la administración. Por eso, los relatos sobre violencia contra las mujeres no pueden descansar únicamente en fuentes policiales, judiciales y en la vecindad. (...) Debemos contrastar la información con fuentes no solamente privilegiadas, sino con aquellas que puedan proporcionar otra dimensión al relato”. ¿Cuáles son estas fuentes estratégicas? Profesionales formadas en violencias machistas (juristas, psicólogas, antropólogas, sociólogas...) o el movimiento feminista entre otras. Hay que tener en cuenta que el relato policial es a menudo incompatible con algunas de las recomendaciones citadas. Si “la policía descarta que sea un caso de violencia de género”, tenemos que matizar que se refiere a que el caso no entra en el ámbito de aplicación de la Ley de Violencia de Género. Detalles de tipo forense también deberían ser excluidos del relato periodístico.

3. Ojo con las expresiones de perplejidad.

Vemos que es muy habitual que los medios recojan testimonios o que el propio periodista arranque la crónica con expresiones como “Nadie se lo explica, nadie se lo podía imaginar”... El papel del periodismo es dar respuestas, no a por qué un hombre en concreto mata a una mujer en concreto, sino por qué este tipo de violencia está tan extendido y por qué no hay perfiles ni de agresores ni de víctimas. Por eso es tan importante contar con fuentes expertas con perspectiva de género.

4. Pasar del ‘mujer, denuncia’ a poner el foco en la responsabilidad social.

Destacar el dato sobre si la mujer asesinada había denunciado o no, si había retirado la denuncia o no, puede llevar a responsabilizar a la víctima. En caso de que la asesinada

no denunciase o retirase la denuncia, es importante dar alguna pincelada que pueda explicar sin culpabilizar. Además, es importante cuestionar la narrativa de que una mujer que no denuncia no ha hecho nada, no ha pedido ayuda. La denuncia penal no es el único camino. Conviene encontrar elementos que muestren la agencia de la víctima. No se dejó matar, sino que probablemente fue asesinada en un momento en el que estaba defendiendo su autonomía de su agresor. Algunos medios (por ejemplo, Pepa Bueno en la Cadena Ser) han incorporado la pauta de recordar el teléfono 016, pero tenemos que encontrar maneras de no poner el foco en la denuncia por parte de la víctima como único camino para lograr protección o reparación. “Aunque es importante que las mujeres sepan que tanto denunciar como declarar contra el atacante son elementos que las pueden ayudar contra el maltrato y por eso es pertinente mencionarlos, explicitar que no lo hicieron hace recaer sobre ellas parte de la responsabilidad de los hechos si no se explican las causas que inhiben la denuncia”, señalan desde el Observatorio Origen. Este proyecto, por cierto, está haciendo una labor estupenda realizando apuntes en los que destacan los elementos positivos y negativos de piezas de televisión sobre violencia machista, no sólo en la pareja sino también las relativas a la trata, la LGBTfobia o la islamofobia de género entre otros. Echa un vistazo a la web y te animamos a que te suscribas a su newsletter.

5. La presuntitis:

Es habitual que los medios hablen de “una presunta agresión sexual” o incluso “las presuntas víctimas de violencia sexual denunciaron”. La presunción de inocencia se refiere al agresor: no podemos señalar a un hombre como asesino o violador hasta que no haya una condena. Pero hablar de “supuesta agresión” o de “supuesta víctima” implica transmitir dudas sobre la veracidad del testimonio. Además, cuando el agresor se entrega a la policía, nos podemos referir a él como “confeso” en vez de “presunto”. Leed este artículo de María Gorosarri para entenderlo mejor con ejemplos concretos.

6. Evitemos expresiones desafortunadas y lugares comunes.

Tenemos en mente la expresión ‘lacr’a’. La violencia machista no es una pandemia, no es una desgracia sin remedio. Lacra es, según la RAE, “secuela o señal de una enfermedad o achaque”. Podríamos afirmar que el machismo es una enfermedad social, pero realmente nos parece que las connotaciones de esta palabra no ayudan a señalar las causas y las soluciones, y que resulta ya demasiado manida.

7. Huir de los testimonios del vecindario.

Requena Aguilar advierte de que “los testimonios de personas que aseguraron que el asesino era una persona normal o que no escucharon discutir nunca a la pareja son sumamente dañinos porque refuerzan la idea falaz de que el crimen machista es un hecho aislado que no va precedido de violencia. Como en otros temas deben aparecer solo voces autorizadas y no meras especulaciones e impresiones”. López Díez también alerta de que esa “indulgencia mediática” entorpece la implicación social contra la violencia machista, “porque es difícil que la sociedad pueda rechazar estos comportamientos si los titulares siguen incluyendo el estereotipo “crimen pasional” en el texto, y el relato abunda en las simples declaraciones del vecindario, quien, además, comprensiblemente, tiende a ser muy benevolente cuando se pone delante de una cámara”.

8. Escuchar a las sobrevivientes:

Hablamos mucho de cómo los medios de comunicación representan a las mujeres víctimas o sobrevivientes de violencias machistas, pero cuando lo hacemos, las situamos como objetos de representación en vez de como sujetos que comunican. Hablamos mucho de que los medios de comunicación revictimizan a las mujeres cuando las representan con el ojo morado, cuando siembran dudas sobre la veracidad de su testimonio o buscan las razones del agresor, pero hablamos menos de los medios como espacios de reparación y de búsqueda de justicia. Colectivos de mujeres organizadas después de haber vivido violencia machista, como Bizirik en Vitoria-Gasteiz, tienden a señalar que se identifican más con la palabra ‘sobreviviente’ que con la de ‘víctima’ y que le gustaría que los medios pusieran el acento en la valentía y la lucha de las mujeres. “Al sistema le choca muchísimo que pasemos de víctimas a activistas, pero cuando empezamos a ser más, la tortilla va a dar la vuelta”, le dijo Elisa, sobreviviente de violencia machista a June, cuando la entrevistó porque está montando una organización para denunciar el maltrato institucional que viven muchas. Los decálogos y manuales sobre tratamiento a la violencia machista suelen ser redactados por expertas en comunicación y género. ¿Acaso no sería importante conocer cómo se sienten las mujeres sobrevivientes de violencia representadas y cómo les gustaría verse en los medios? Nos preguntamos si no sería incluso más efectivo de cara a sensibilizar a periodistas, si acercásemos las peticiones y recomendaciones de las sobrevivientes en vez de sólo las aportaciones teóricas de las comunicadoras feministas. Una buena práctica en este sentido es el proyecto ‘Dones valentes. Per una nova informació sobre les violències sexuals’, realizado por Aadas Assistència Dones y el Màster Gènere i Comunicació de la Universidad Autónoma de Barcelona, en el que un grupo de sobrevivientes de violencia sexual analizó las noticias sobre agresiones sexuales en los medios, indicando lo que les hacía sentir y si los enfoques contribuían a su recuperación emocional o, por el contrario, les hacían sentirse atemorizadas.

9. Prestar atención a la violencia institucional:

‘El Estado ‘mató a mi hija’, tituló El Mundo sobre el caso de Ángela González en 2004. En esta crónica se intercaló el testimonio de esta mujer cuya hija fue asesinada por su agresor con datos de contexto muy valiosos, sobre la desconfianza de la ciudadanía hacia la actuación de las autoridades en ‘violencia doméstica’, el número de órdenes de protección concedidas, o que el Consejo de Ministros aprobó como medida urgente la suspensión del régimen de visita a los hijos establecido en favor del agresor en los casos más graves. En los testimonios de sobrevivientes de violencia machista se observa un tema recurrente que podría ser más abordado en los medios: el uso de mecanismos legales y de tratos de favor por parte del agresor para eludir una condena y para seguir victimizando a la mujer. Este tema lo abordó June Fernández en un reportaje: ‘Cuando la denuncia cambia de bando’.

10. ¿Hablamos de feminicidio?

Femicidio o feminicidio son conceptos ampliamente arraigados en Latinoamérica tanto en los movimientos feministas como en las leyes creadas para atajar el asesinato de mujeres por el hecho de ser mujeres. Estas legislaciones, a diferencia de la española, abarcan los crímenes en cualquier ámbito de la vida y no sólo en la pareja. En el Estado español, Feminicidio.net ha venido realizando una exhaustiva base de datos que arrojaba una

cifra mayor que la oficial de asesinadas, ya que además del “feminicidio íntimo” (el cometido por la pareja o expareja), incluían otros como el familiar, el infantil o por prostitución.

Si bien los retos son muchos, también es cierto que en los últimos años la ciudadanía ha entendido la importancia de exigir a los medios de comunicación un tratamiento responsable de la violencia machista. Esperamos que sean las lectoras y los lectores quienes consigan lo que no han conseguido ni las conferencias internacionales ni los reclamos de las periodistas feministas.

Històries de vida de les supervivents del tràfic de persones. L'experiència de la polivictimització

Alba Alfageme i Casanova

ABSTRACT

El tràfic d'éssers humans amb finalitats d'explotació sexual és una violació greu dels drets humans i constitueix una de les formes més extremes de violència masclista i afecta majoritàriament dones i nenes, ja que representa la principal tipologia de tràfic amb víctimes femenines. Aquest delictes genera un gran impacte en la salut i el benestar de les supervivents però, tot i la magnitud i la gravetat del problema, els estudis sobre el tema encara són escassos i es disposa de poc coneixement sobre aquest fenomen. Per això, en el marc del projecte PHIT s'ha dut a terme una de les investigacions més innovadores en aquest sentit, amb l'objectiu d'entendre i contextualitzar l'experiència del tràfic de dones i les seves conseqüències en el marc d'una visió holística d'històries de vida, i així s'han evidenciat històries de vida molt complexes marcades per la polivictimització. Moltes d'aquestes situacions traumàtiques es cronifiquen, la qual cosa comporta greus conseqüències en la salut de les dones que es comencen a manifestar en edats molt primerenques i que es van accentuant amb el pas del temps. A tot això se sumen altres factors que és imprescindible tenir en compte per entendre i tractar la complexitat del procés victimològic des d'una perspectiva victimocèntrica i transcultural, amb l'objectiu de promoure'n la reparació i recuperació.

PARAULES CLAU: tràfic d'éssers humans, explotació sexual, història d'història de vida, polivictimització, multivictimització, trauma complex, transculturalitat, perspectiva victimocèntrica.

INTRODUCCIÓ

El tràfic d'éssers humans és un delictes d'extrema gravetat, generalment vinculat a la delinqüència organitzada, que les Nacions Unides defineix com “la captació, el transport, el trasllat, l'acolliment o la recepció de persones recurrent a l'amenaça, l'ús de la força o altres formes de coacció, al rapte, al frau, a l'engany, a l'abús de poder o d'una situació de vulnerabilitat o a la concessió o recepció de pagaments o beneficis per obtenir el consentiment d'una persona que tingui autoritat sobre una altra” (UNODC, 2000). La seva finalitat és l'explotació de la persona amb qui es trafica i pot exercir-se de diverses maneres, cosa que dona lloc a diferents modalitats de tràfic. La principal tipologia de tràfic és aquella amb fins d'explotació sexual, que constitueix aproximadament el 60 % de la totalitat de casos al món i representa la principal forma d'explotació entre dones i nenes.

Els drets fonamentals vulnerats en el tràfic d'éssers humans són molts i diversos. Resulta molt difícil conèixer la magnitud del fenomen, ja que una de les seves característiques principals és la clandestinitat. No obstant això, s'estima que actualment hi ha 40 milions

de persones atrapades en el que s'anomena “esclavitud moderna” (OIT, 2017). Aquestes xifres evidencien la globalitat del fenomen, que ha esdevingut un negoci que genera enormes beneficis il·lícits arreu del món. De fet, segons les dades disponibles, sembla que no hi ha cap país que quedi exempt d'aquesta problemàtica.

L'últim informe publicat per l'Oficina de les Nacions Unides contra la Droga i el Delicte (UNODC, 2018) evidencia un clar biaix de gènere quan analitza el fenomen, ja que el tràfic no afecta de la mateixa manera homes i dones. L'informe reflecteix que el 72 % de les víctimes de tràfic detectades són dones i nenes (49 i 23 %, respectivament). Aquesta tendència s'accentua si analitzem el nombre de víctimes de tràfic amb fins d'explotació sexual ja que, en aquest cas, el 94 % són víctimes femenines (68 % dones i 26 % nenes). Tot i que és cert que les dones i nenes són víctimes de múltiples formes d'explotació, la gran majoria són víctimes de tràfic amb finalitat d'explotació sexual. El mateix informe mostra que el 83 % de les dones i el 72 % de les nenes víctimes del tràfic d'éssers humans, ho són amb aquesta finalitat.

TRÀFIC I EXPLOTACIÓ SEXUAL

Cada any milers de dones arriben a l'Estat espanyol víctimes del tràfic d'éssers humans per ser explotades sexualment. Aquestes dones, que provenen de diferents països, són extorsionades, amenaçades i agredides per aconseguir un control extrem sobre les seves vides, de manera que se'n puguin aconseguir el màxim benefici econòmic.

Viuen sota amenaça de mort i també reben extorsions els seus familiars als països d'origen, per poder exercir més control damunt seu i alhora evitar que fugin.

Els processos d'explotació sexual (ja sigui perquè els deutes són desorbitats o perquè no poden escapar de l'explotació), acostumen a ser de llarga durada, per períodes de temps molt llargs, així com d'una duresa emocional extrema per les condicions a què són sotmeses.

I és que el tràfic d'éssers humans és un delicte d'extrema gravetat generalment vinculat a la delinqüència organitzada i que viola de manera extrema els drets humans de les dones. Aquesta forma tan extrema de violència masclista acaba comportant greus afectacions en la salut de les víctimes, tant físiques com psicològiques, a causa de les situacions de violència i de les condicions en què són tractades i explotades.

IMPACTE EN LA SALUT DE LES SUPERVIVENTS

Així doncs, els efectes d'aquest captiveri i explotació sexual són devastadors en la salut de les dones i en el seu benestar. Per exemple, des del punt de vista psicològic, aquesta greu vulneració dels drets humans desencadena múltiples conseqüències, com ara simptomatologia d'ansietat i depressió, trastorn d'estrès posttraumàtic (complex), hostilitat, trastorns dissociatius, conductes autodestructives, dificultats d'atenció i memòria, etc. No obstant això, tot i la magnitud i gravetat del problema, encara hi ha pocs estudis que s'hagin cen-

trat a conèixer la realitat i salut de les dones que són víctimes del tràfic de persones i que són explotades, i són gairebé inexistents els estudis que han investigat l'impacte psicològic en les dones que han patit aquestes situacions d'extrema violència masclista.

La manca de coneixement afecta de manera evident l'acompanyament psicològic posterior per a la seva recuperació i, alhora, totes aquestes afectacions també acaben condicionant i interferint en les declaracions que aquestes dones fan en els processos judicials i sovint acaben perjudicant-les.

El desconeixement, per part de les autoritats judicials, de les conseqüències de les situacions traumàtiques viscudes per aquestes dones implica que moltes vegades les seqüeles no s'identifiquin com a tals i, per contra, esdevenen elements que resten credibilitat als seus testimonis, ja que apareixen plens de manca de concreció, oblots o poca especificitat en allò que es manifesta. De fet, s'ha detectat que les narratives de vida de les dones estan interferides per memòries traumàtiques que afecten el relat de les seves experiències (discurs fragmentat, manca de detalls, records espontanis, oblit, dificultat per verbalitzar determinats fets, incapacitat per recordar aspectes importants de l'experiència traumàtica, etc.). I aquesta manca de coneixement acaba perjudicant-les en el procés judicial.

Justament per això, per aquesta manca de coneixement i anàlisi de les conseqüències per part dels i de les professionals, es va considerar indispensable aprofundir en el tema per poder acreditar aquestes seqüeles en el benestar psicològic i emocional de les dones i, alhora, evidenciar la severitat de la violència a què són sotmeses.

Així doncs, es van trobar elements que evidenciaven que el tràfic d'éssers humans amb fins d'explotació sexual comporta múltiples afectacions per a la salut i el benestar de les supervivents.

En relació amb els símptomes psicològics, es va identificar una alta prevalença de simptomatologia ansiosa (per constant, nerviosisme, dificultat en funcions bàsiques com menjar o respirar, insomni, etc.), depressiva (tristesa, plors excessius, ideació suïcida, desesperança cap al futur, etc.) i relacionada amb el trastorn d'estrès posttraumàtic (principalment hipervigilància, *flashbacks*, pensaments intrusius, malsons, etc.) i hostilitat.

D'altra banda, pel que fa a la salut física, es va observar que era freqüent l'aparició de fatiga, pèrdua de la gana i de pes, símptomes neurològics (mals de cap, dificultats de concentració i memòria, marejos i desmaïs), afectació gastrointestinal (dolors abdominals, vòmits, descomposició), problemes cardiovasculars i dermatològics, dolor muscular, etc. La salut sexual i reproductiva també es destaca com un àmbit greument afectat, ja que moltes dones presenten dolors pelvians o vaginals, infeccions, malalties de transmissió sexual, embarassos no desitjats, avortaments, etc.

En aquest sentit, la complexitat de les afectacions que relataven obligava a fer una mirada més global i a entendre les seves històries de vida per poder recollir la interrelació entre l'experiència del tràfic i l'existència d'experiències de victimització prèvies, que dona lloc a càrregues multitraumàtiques amb importants efectes en el benestar i la salut de les dones.

HISTÒRIES DE VIDA COMPLEXES

Per a algunes persones l'experiència de victimització no és un esdeveniment puntual, sinó una condició vital crònica (Finkelhor, 2007).

En aquest sentit, un dels principals factors que cal destacar és la història de polivictimització i multivictimització que presenten aquestes dones, és a dir, l'acumulació de múltiples situacions traumàtiques que es repeteixen al llarg de la seva vida i que les situen en un estat d'especial vulnerabilitat psicològica.

Són dones que han patit diverses situacions de violència masclista en les diferents etapes vitals, abans de ser víctimes del tràfic de persones. La violència és una situació molt recurrent en les seves trajectòries vitals, és a dir, es repeteix en les diferents etapes vitals i, moltes vegades, adopta diferents formes. Això ens condueix a afirmar que les dones no només són supervivents del tràfic d'éssers humans amb finalitat d'explotació sexual, sinó que ho són de múltiples i diversos processos de victimització que han patit al llarg de la vida.

Quan s'indaga en les històries vitals d'aquestes dones, és molt freqüent trobar una gran quantitat de fets i experiències traumàtiques prèvies al tràfic, relacionades majoritàriament amb la violència, que generen un important impacte psicològic que es va acumulant, amb la qual cosa s'incrementa el grau d'afectació en la salut integral d'aquestes dones i la complexitat de les conseqüències. Tot això les posiciona en una situació de vulnerabilitat cada vegada més gran i, alhora, augmenta el risc i la probabilitat que acabin patint altres processos de victimització, com els d'explotació sexual.

Així doncs, al voltant del 30 % de les dones entrevistades van expressar que durant la primera infància (dels 0 als 4 anys) havien patit situacions traumàtiques i de violència (mort de familiars, violència i abusos per part de familiars propers, etc.). És important tenir en compte que això reflecteix un percentatge molt elevat en victimització ja des de ben petites, ja que la majoria de la població no té records dels seus primers anys de vida.

Les xifres augmenten dràsticament entre els 4 i els 12 anys, ja que el 75 % va manifestar que havia patit violència durant la infància. En la majoria de casos aquesta violència va ser física (present en el 57 % de les dones) i psicològica (en el 50 %), però cal destacar que en aquesta etapa comença a incidir la violència sexual, ja que el 18 % va manifestar que havia patit violència d'aquest tipus sent nena (tocaments, intents de violació, violacions consumades, etc.).

És rellevant considerar les dificultats que presenten aquestes dones per identificar situacions de violència, ja que moltes accions violentes, especialment en l'àmbit psicològic, estan molt normalitzades i naturalitzades a causa de l'experiència de desigualtat viscuda. Això pot implicar un percentatge real més elevat en relació amb la violència patida.

Durant aquesta etapa, la violència està perpetrada principalment pel pare i, en el 89 % dels casos, és continuada. Això implica que la gran majoria de dones pateix processos de violència que es mantenen en el temps.

Un 56 % de les dones també van afirmar que havien viscut altres situacions traumàtiques entre els 4 i els 12 anys, com ara canvis de referents familiars, abandonament per part dels pares, violència contra la mare, manca de protecció per part de la família, mort d'algun familiar, etc.

Entre els 12 i els 20 anys, el 73 % de les dones relaten que van començar a tenir relacions de parella i, en el 53 % dels casos, aquestes primeres relacions de parella van ser abusives. De la mateixa manera, en el 50 % dels casos la primera relació sexual de les dones va ser forçada (majoritàriament per un oncle o la pròpia parella).

En aquesta etapa, el 83 % de les supervivents manifesta que ha patit situacions de violència física (61 % dels casos), psicològica (43 %) i sexual (54 %). En el 73 % dels casos aquesta violència no va ser puntual, sinó continuada. De fet, en el 52 % dels casos aquestes situacions no van acabar, sinó que les dones van haver de fugir del seu entorn perquè no hi van trobar cap tipus d'ajuda.

Durant aquests anys, se suma que al voltant del 70 % de les supervivents expressa que ha patit altres situacions traumàtiques: experiències relacionades amb la mort d'éssers estimats, presenciar la mort d'altres dones, violència envers altres persones, migracions forçades o altres esdeveniments traumàtics, com conflictes i violència familiar, abandonament per part dels pares, explotació sexual, addiccions, no haver estat cuidades per la família, etc.

Durant l'edat adulta, entre els 20 i els 35 anys, el 82 % de les supervivents van continuar patint situacions de violència que majoritàriament van ser continuades. El 65 % de les dones expressa que ha patit violència psicològica i física i un 24 %, violència sexual. És important destacar que aquí moltes dones no identifiquen o no tenen en compte l'explotació sexual patida durant el procés de tràfic i que, per tant, el percentatge de violència (especialment sexual) en realitat és més gran. En la majoria de casos, en aquesta etapa la violència és exercida per la parella o per familiars de la parella i majoritàriament és continuada (86 %).

En aquesta etapa també hi ha moltes dones (65 %) que van experimentar altres esdeveniments traumàtics relacionats amb la mort d'éssers estimats, embarassos, avortaments, situacions de confinament, haver de deixar els fills als països d'origen, etc. En relació amb aquest ítem, tampoc s'observen diferències significatives en funció de la procedència de les supervivents.

Aquestes trajectòries vitals multitraumàtiques evidencien que en molts casos s'aguditzen les seqüeles del tràfic, ja que poden ser agreujades, i per tant les històries de vida esdevenen imprescindibles per comprendre millor la realitat d'aquestes dones i la seva actitud davant diferents situacions i, així, entendre els seus mecanismes per afrontar-les.

En una part important de les dones entrevistades, el viatge a Europa és el resultat d'un intent d'escapar de les situacions de violència que pateixen des de fa molts anys. De fet, com s'ha apuntat anteriorment, moltes dones decideixen escapar d'un entorn proper amenaçador i violent davant el qual només veuen l'opció de la fugida per poder aspirar a una

vida i un futur millors, lluny dels autors de les agressions viscudes, que en molts casos són familiars directes o persones de molta confiança.

L'acumulació de totes aquestes experiències traumàtiques i situacions de violència al llarg de les diferents etapes vitals cobra especial importància a l'hora de contextualitzar l'experiència de tràfic. La polivictimització és el factor més rellevant per entendre el fenomen d'una manera holística, ja que moltes de les dones cauen en les xarxes de tràfic i explotació quan intenten fugir d'aquestes situacions de violència, que només acaben amb la distància geogràfica (encara que a partir d'aquell moment en comencen d'altres). Aquest és un dels punts clau, perquè moltes dones emprenen els seus viatges amb l'objectiu d'escapar de tots aquests processos de violència. I, de fet, moltes de les supervivents manifesten que haver estat víctimes del tràfic de persones i explotades sexualment no és el pitjor que han hagut de viure, i fins i tot consideren el tràfic com una part del procés que han de viure per millorar de situació. El tràfic és percebut, en la majoria de casos, com una sortida a tota la violència i situacions traumàtiques que pateixen en els seus països d'origen des de la primera infància.

Tots aquests elements no s'han d'oblidar perquè acaben interferint en els seus processos o reaccions posteriors, per exemple en la seva disposició a presentar una denúncia.

En aquest sentit, la suma de diferents experiències de victimització patides al llarg de la seva vida ha fet que en alguns casos hi hagi una certa naturalització de l'experiència de violència com a forma de supervivència davant del mal que pateixen i sense que hi hagi cap tipus de resposta davant d'aquests atacs, sinó que xoquen amb grans murs d'impunitat i silenci. La cultura patriarcal com a forma de relació establerta entre homes i dones, que oprimeix aquestes últimes, s'erigeix com un sistema de desigualtat estructural que comporta que moltes dones relatin experiències de victimització i que alhora afirmen que això era el més probable que els passés perquè són dones.

Així doncs, la manca d'accés a drets per haver nascut dona, ja des de la primera infància, moltes vegades també les allunya de creure que la denúncia pot ser part de la solució. En aquest sentit, moltes desconeixen el sistema judicial espanyol i afirmen que no confien en els processos judicials.

A algunes, haver patit experiències prèvies de violència per part d'autoritats, per exemple violència sexual durant el viatge migratori, els provoca una desconfiança extrema envers els cossos policials.

També s'ha evidenciat que és molt comú trobar entorns emocionalment disfuncionals, ja que la majoria de supervivents han experimentat múltiples canvis de referents familiars al llarg de la vida. Això s'afegeix a moltes altres situacions traumàtiques que experimenten de manera generalitzada: canvis constants de casa, abandonament per part dels pares, mort d'algun familiar, haver presenciat violència contra la mare, manca de protecció i de suport per part de la família, addiccions, matrimonis forçats, embarassos no desitjats, avortaments, situacions de confinament, etc. I tot això se suma, en una gran part dels casos, a entorns amb necessitats econòmiques importants, encara que és rellevant destacar que el 40 % de les dones afirma que la situació socioeconòmica de la seva família era bona. Això

implica que un entorn amb les necessitats socioeconòmiques cobertes no és de per si un entorn protector davant del tràfic de persones, cosa que trenca amb importants prejudicis vinculats a aquestes dones.

Tot això provoca que moltes ja arribin amb motxilles molt complexes a nivell psicològic a les quals s'afegeix, posteriorment, la duríssima victimització del tràfic.

I és que, tot i les múltiples situacions de victimització viscudes per les dones, cap havia rebut atenció psicològica durant la seva infantesa o joventut, la qual cosa en molts casos havia provocat una clara cronificació d'aquestes seqüeles i per tant havia comportat una gestió disfuncional de les emocions que emergien en aquells moments.

APROXIMACIÓ TRANSCULTURAL I VICTIMOCÈNTRICA

A tot això cal sumar les diferències entre les realitats, per exemple a països asiàtics, llatino-americans o africans. Elements com la utilització del vudú i la pressió emocional que això suposa són essencials per poder entendre la percepció, interpretació i integració del que s'ha patit. Per aquest motiu, incorporar l'enfocament transcultural va ser imprescindible per poder entendre el sentit que donaven les dones a les seves realitats i com les narratives davant de situacions similars eren completament diferents en funció de la seva procedència.

Tota la informació obtinguda ha possibilitat l'aproximació global i holística a les històries de vida de les dones, més enllà de l'experiència del tràfic, amb la qual cosa s'han pogut entendre de manera més adequada els processos victimològics.

Incorporar coneixement teòric i pràctic sobre els efectes del trauma, així com els processos de polivictimització d'aquestes dones en les seves trajectòries vitals, permetrà poder entendre millor les afectacions en la seva salut. El trauma complex, com a concepte que apareix recentment, dona cobertura a experiències de victimització reiterada i amb greus afectacions en la salut i el benestar mental, entre d'altres característiques. Alhora, això pot interferir en la memòria i, per tant, afectar els seus relats. Millorar el coneixement ajudarà a tenir en compte i entendre la memòria traumàtica que històricament, en lloc d'afermar la credibilitat d'aquestes dones en els processos judicials, els ha restat veracitat i ha posat en dubte les seves declaracions.

Aquesta aportació de coneixement ha d'ajudar a millorar els processos d'atenció i de recuperació d'aquestes dones. De fet, aquest enfocament afegeix, alhora, elements de teràpia narrativa que, a més de recollir informació indispensable, permeten construir històries completes i complexes, afavorir i facilitar espais de reparació a mesura que es van tractant diferents aspectes traumàtics o experiències viscudes.

Així doncs, serà imprescindible tenir en compte tots aquests aspectes clau per construir els camins de recuperació de les supervivents, sense compartimentar les seves vides i atenent de la manera més adequada les seves necessitats, escoltant i situant les dones al centre de tot el procés.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Finkelhor, D. (2007). Developmental victimology: The comprehensive study of childhood victimization. *Victims of crime* (pp. 9-34). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Finkelhor, D., y Hashima, P. Y. (2001). The victimization of children and youth. In *Handbook of youth and justice* (pp. 49-78). New York, USA: Springer US.

International Labour Office (2017). Global estimates of modern slavery: *Forced labour and forced marriage*. Retrieved from http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/publication/wcms_575479.pdf

Pereda, N., Abad, J., Guilera, G. (2012a). Victimologia del desenvolupament. Incidència i repercussions de la victimització i la polivictimització en joves catalans. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. Generalitat de Catalunya.

Ramos, M. (2018). Psychopathological evaluation of female victims of human traffic for sexual exploitation. Cross-sectoral collaboration at The European project "Psychological Health Impact of Trafficking in Human Beings on female victims".

UNODC (2000). *Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, especially Women and Children*. Retrieved from https://www.unodc.org/documents/middleeastandnorthafrica/organisedcrime/UNITED_NATIONS_CONVENTION_AGAINST_TRANSNATIONAL_ORGANIZED_CRIME_AND_THE_PROTOCOLS_THERETO.pdf

UNODC (2018). *Global Report on Trafficking in Persons*. Retrieved from https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/2018/GLOTiP_2018_BO OK_web_small.pdf

Las historias de vida de las supervivientes de la trata. La experiencia de la polivictimización

Alba Alfageme i Casanova

ABSTRACT

La trata de seres humanos con fines de explotación sexual, es una grave violación de los derechos humanos y constituye una de las formas más extremas de violencia machista que afecta mayoritariamente a mujeres y niñas, representando la principal tipología de trata en víctimas femeninas. Este delito genera un gran impacto en la salud y bienestar de las supervivientes pero, a pesar de la magnitud y la gravedad del problema, los estudios sobre la temática todavía son escasos y se dispone de poco conocimiento sobre el fenómeno. Es por ello que, bajo el marco del proyecto PHIT, se han llevado a cabo una de las investigaciones más innovadoras en este sentido, cuyo objetivo es el de comprender y contextualizar la experiencia de trata y sus consecuencias en el marco de una visión holística de historias de vida, evidenciando historias de vida muy complejas marcadas por la polivictimización. Muchas de estas situaciones traumáticas se cronifican, lo que conlleva graves consecuencias en la salud, las cuales empiezan a manifestarse a edades muy tempranas y van acentuándose con el paso del tiempo. A todo ello se suman otros factores que será imprescindible tener en cuenta para comprender y abordar la complejidad del proceso victimológico desde una perspectiva victimocéntrica y transcultural con el objetivo de promover su reparación y recuperación.

PALABRAS CLAVE: trata de seres humanos, explotación sexual, historia de vida, polivictimización, multivictimización, trauma complejo, transculturalidad, perspectiva victimocéntrica.

INTRODUCCIÓN

La trata de seres humanos es un delito de extrema gravedad, generalmente vinculado a la delincuencia organizada, definida por Naciones Unidas como la captación, el transporte, el traslado, la acogida o la recepción de personas recurriendo a la amenaza o al uso de la fuerza u otras formas de coacción, al rapto, al fraude, al engaño, al abuso de poder o de una situación de vulnerabilidad o a la concesión o recepción de pagos o beneficios para obtener el consentimiento de una persona que tenga autoridad sobre otra (UNODC, 2000). Su objetivo es la explotación de la persona tratada y puede ejercerse de diversas formas, dando lugar a distintas modalidades de trata. La principal tipología de trata es aquella con fines de explotación sexual, la cual constituye aproximadamente el 60% de la totalidad de casos a nivel mundial y representa la principal forma de explotación entre mujeres y niñas.

Los derechos fundamentales vulnerados en la trata de seres humanos son muchos y diversos. Resulta muy difícil conocer la magnitud del fenómeno, ya que una de sus principales características es la clandestinidad. No obstante, se estima que actualmente hay 40 millo-

nes de personas atrapadas en lo que se denomina esclavitud moderna (OIT, 2017). Estas cifras evidencian la globalidad del fenómeno, el cual se ha convertido en un negocio que genera enormes beneficios ilícitos en todo el mundo. De hecho, según los datos disponibles, parece que no hay país que quede exento de esta problemática.

El último informe publicado por la Oficina de las Naciones Unidas contra la Droga y el Delito (UNODC, 2018) evidencia un claro sesgo de género al analizar el fenómeno, pues la trata no afecta del mismo modo a hombres y mujeres. Estos datos reflejan que el 72% de todas las víctimas de trata detectadas son mujeres y niñas (49% y 23% respectivamente). Esta tendencia se acentúa al analizar el número de víctimas de trata con fines de explotación sexual ya que, en este caso, el 94% son femeninas (68% mujeres y 26% niñas). Y si bien es cierto que las mujeres y niñas son víctimas de múltiples formas de explotación, la gran mayoría son tratadas con fines de explotación sexual. El mismo informe muestra que el 83% de las mujeres y el 72% de las niñas tratadas, lo son por finalidades de explotación sexual.

TRATA Y EXPLOTACIÓN SEXUAL

Cada año miles de mujeres llegan al estado español víctimas de la trata, con el fin de ser explotadas sexualmente. Estas mujeres provenientes de diferentes países, son extorsionadas, amenazadas y agredidas para conseguir un control extremo sobre sus vidas, pudiendo así conseguir el máximo beneficio económico.

Viven bajo amenaza de muerte, y a su vez también las extorsiones son dirigidas a sus familiares en sus países de origen, para poder ejercer un mayor control sobre ellas, evitando a su vez que éstas puedan huir.

Los procesos de explotación sexual (ya sea porque las deudas son desorbitadas o porque no pueden escapar de la explotación), suelen ser de larga duración, abarcando períodos de tiempo muy amplios, así como de una dureza emocional extrema por las condiciones a las que son sometidas.

Y es que la trata es un delito de extrema gravedad generalmente vinculado a la delincuencia organizada y que viola de forma extrema los derechos humanos de las mujeres. Esta forma tan extrema de violencia machista, acaba comportando graves afectaciones en la salud de las víctimas, tanto a nivel físico como a nivel psicológico, debido a las situaciones de violencia y a las condiciones en las que son tratadas y explotadas.

IMPACTO EN LA SALUD DE LAS SUPERVIVIENTES

Los efectos de este cautiverio y explotación sexual pues son devastadores en la salud de las mujeres y en su bienestar. Por ejemplo, desde el punto de vista psicológico, esta grave vulneración de los derechos humanos desencadena múltiples consecuencias como sintomatología ansiosa y depresiva, trastorno de estrés postraumático (complejo), hostilidad, trastornos disociativos, conductas autodestructivas, dificultades de atención y memoria,

etc. No obstante, a pesar de la magnitud y gravedad del problema, aún son pocos los estudios que se han centrado en conocer la realidad y salud de las mujeres que son tratadas y explotadas, y sobretodo, son casi inexistentes los estudios que han investigado el impacto psicológico en las mujeres que han sufrido estas situaciones de extrema violencia machista.

La falta de conocimiento afecta de manera evidente al acompañamiento psicológico posterior para su recuperación, y al mismo tiempo, todas estas afectaciones acaban condicionando e interfiriendo también las declaraciones que estas mujeres realizan en los procesos judiciales, y que a menudo acaban perjudicándolas.

El desconocimiento por parte de las autoridades judiciales de las consecuencias de las situaciones traumáticas vividas por estas mujeres, implica que en muchas ocasiones las secuelas no son identificadas como tales, y por el contrario se convierten en elementos que restan credibilidad a sus testimonios, ya que estos aparecen repletos de falta de concreción, olvidos o poca especificidad en aquello manifestado. De hecho, se ha detectado que las narrativas de vida de las mujeres están interferidas por memorias traumáticas que afectan el relato de sus experiencias (discurso fragmentado, falta de detalles, recuerdos espontáneos, olvido, dificultad para verbalizar determinados hechos, incapacidad para recordar aspectos importantes de la experiencia traumática, etc.). Y, debido a la falta de conocimiento, todo ello acaba perjudicándolas en el proceso judicial.

Dado a esta falta de conocimiento y análisis de las consecuencias por parte de los y las profesionales, se creyó indispensable profundizar en el tema para poder acreditar estas secuelas en el bienestar psicológico y emocional de las mujeres y, a su vez, evidenciar la severidad de la violencia a la que son sometidas.

Así pues, se encontraron elementos que evidenciaban que la trata de seres humanos con fines de explotación sexual comportaba múltiples afectaciones a nivel de salud y bienestar en las supervivientes.

En relación a los síntomas psicológicos, se identificó una alta prevalencia de sintomatología ansiosa (miedo constante, nerviosismo, dificultad en funciones básicas como comer o respirar, insomnio, etc.), depresiva (tristeza, llantos excesivos, ideación suicida, desesperanza hacia el futuro, etc.) y relacionada con el trastorno de estrés postraumático (principalmente hipervigilancia, flashbacks, pensamientos intrusivos, pesadillas, etc.) y la hostilidad.

Por otro lado, a nivel de salud física se apreciaba que era frecuente la aparición de fatiga, pérdida de apetito y de peso, síntomas neurológicos (dolores de cabeza, dificultades de concentración y memoria, mareos y desmayos), afectación gastrointestinal (dolores abdominales, vómitos, descomposición), problemas cardiovasculares y dermatológicos, dolor muscular, etc. La salud sexual y reproductiva también se destaca como un ámbito que se ve gravemente afectado, ya que muchas mujeres presentan dolores pélvicos o vaginales, infecciones, enfermedades de transmisión sexual, embarazos no deseados, abortos, etc.

En este sentido la complejidad de las afectaciones que relataban obligaba a realizar una mirada más global y comprender sus historias de vida, para poder recoger la interrelación

entre la experiencia de la trata y la existencia de experiencias de victimización previas, dando lugar a cargas multitraumáticas con importantes efectos en el bienestar y salud de las mujeres.

HISTORIAS DE VIDA COMPLEJAS

Para algunas personas la experiencia de victimización no es un acontecimiento puntual, sino una condición vital crónica (Finkelhor, 2007).

En este sentido, uno de los principales factores a destacar fue la historia de polivictimización y multivictimización que presentan estas mujeres, es decir, la acumulación de múltiples situaciones traumáticas que se repiten a lo largo de su vida que las sitúan en un estado de especial vulnerabilidad psicológica.

Son mujeres que han sufrido diversas situaciones de violencia machista en las diferentes etapas vitales, antes de ser víctimas de la trata. La violencia es una situación muy recurrente en sus trayectorias vitales, es decir, se repite en las diferentes etapas vitales y, en muchas ocasiones, toma diferentes formas. Esto nos conduce a afirmar que las mujeres no solo son supervivientes de la trata de seres humanos con finalidad de explotación sexual, sino que lo son de múltiples y diversos procesos de victimización que han sufrido a lo largo de sus vidas.

Al indagar en las historias vitales de estas mujeres, es muy frecuente encontrar una gran cantidad de sucesos y experiencias traumáticas previas a la trata, relacionadas en su mayoría con la violencia, que generan un importante impacto psicológico que va acumulándose, incrementando de este modo el grado de afectación en la salud integral de dichas mujeres y la complejidad de las consecuencias. Todo ello las posiciona en una situación de vulnerabilidad cada vez mayor, incrementando al mismo tiempo el riesgo y la probabilidad de acabar sufriendo otros procesos de victimización, como los procesos de explotación sexual.

Así pues, durante la primera infancia (de los 0 a los 4 años), alrededor del 30% de las mujeres entrevistadas expresaron haber sufrido situaciones traumáticas y de violencia (muerte de familiares, violencia y abusos por parte de familiares próximos, etc.). Es importante tener en cuenta que esto refleja un porcentaje muy elevado en victimización ya desde bien pequeñas, puesto que la mayoría de la población no tiene recuerdos de sus primeros años de vida.

Las cifras aumentan drásticamente entre los 4 y los 12 años, pues el 75% manifestaron haber sufrido violencia durante su infancia. En la mayoría de los casos, esta violencia fue física (presente en el 57% de las mujeres) y psicológica (en el 50%), pero cabe destacar que en esta etapa empieza a incidir la violencia sexual, ya que el 18% manifestó haber sufrido violencia de este tipo siendo niña (tocamientos, intentos de violación, violaciones consumadas, etc.).

Es relevante considerar las dificultades que presentan estas mujeres para identificar situaciones de violencia, ya que muchas acciones violentas, especialmente en el ámbito psicológi-

co, están muy normalizadas y naturalizadas debido a la experiencia de desigualdad vivida. Esto podría implicar un porcentaje real más elevado en relación a la violencia sufrida.

Durante esta etapa, la violencia está perpetrada principalmente por el padre y, en el 89% de los casos, es continuada. Esto implica que la gran mayoría de las mujeres sufre procesos de violencia que se mantienen en el tiempo.

Un 56% de las mujeres también afirma haber vivido otras situaciones traumáticas entre los 4 y los 12 años: cambios de referentes familiares, abandono por parte de los padres, violencia contra la madre, falta de protección por parte de la familia, muerte de algún familiar, etc.

Entre los 12 y los 20 años, el 73% de las mujeres relatan que empezaron a tener relaciones de pareja y en el 53% de los casos, estas primeras relaciones de pareja fueron abusivas. Del mismo modo, en el 50% de los casos la primera relación sexual de las mujeres fue forzada (mayoritariamente por un tío o la propia pareja).

En esta etapa, el 83% de las supervivientes manifiesta haber sufrido situaciones de violencia física (en el 61% de los casos), psicológica (en el 43%) y sexual (en el 54%). En el 73% de los casos, esta violencia no fue puntual, sino continuada. De hecho, en el 52% de los casos, estas situaciones no finalizaron sino que en la mayor parte de situaciones las mujeres tuvieron que huir de sus entornos porque no encontraron ningún tipo de ayuda.

Durante estos años, se suma que alrededor del 70% de las supervivientes expresa haber sufrido otras situaciones traumáticas: experiencias relacionadas con la muerte –fallecimiento de seres queridos, presenciar la muerte de otras mujeres, etc., violencia hacia otras personas, migraciones forzadas, u otros acontecimientos traumáticos –conflictos y violencia familiar, abandono por parte de los padres, explotación sexual, adicciones, no haber sido cuidadas por la familia, etc.

Durante la edad adulta, entre los 20 y los 35 años, el 82% de las supervivientes siguieron sufriendo situaciones de violencia que mayoritariamente fueron continuadas. El 65% de las mujeres expresa haber sufrido violencia psicológica y física y un 24%, violencia sexual. Es importante destacar que aquí muchas mujeres no identifican o no tienen en cuenta la explotación sexual sufrida durante el proceso de trata y que, por lo tanto, el porcentaje de violencia (especialmente sexual) es en realidad mayor. En la mayoría de los casos, en esta etapa la violencia es ejercida por la pareja o por familiares de la pareja y mayoritariamente es continuada (86%).

En esta etapa también hay muchas mujeres (65%) que experimentaron otros acontecimientos traumáticos relacionados con la muerte de seres queridos, embarazos, abortos, situaciones de confinamiento, tener que dejar a los hijos en los países de origen, etc. En relación a este ítem tampoco se observan diferencias significativas en función de la procedencia de las supervivientes.

Estas trayectorias vitales multitraumáticas evidencian que en muchos casos se agudizan las secuelas de la trata, ya que pueden ser agravadas, y por tanto las historias de vida se con-

vierten en imprescindibles para una mayor comprensión de la realidad de estas mujeres y sus actitudes frente diferentes situaciones, y entender así sus mecanismos de afrontamiento.

En una parte importante de las mujeres entrevistadas, el viaje a Europa es el resultado de un intento de escapar de las situaciones de violencia que llevan viviendo durante muchos años. De hecho, como se ha apuntado anteriormente, muchas mujeres deciden escapar de un entorno cercano amenazador y violento, frente el que sólo ven la opción de la huida para poder aspirar a una vida y futuro mejores, lejos de los autores de las agresiones vividas que en muchos casos son familiares directos o personas de alta confianza.

La acumulación de todas estas experiencias traumáticas y situaciones de violencia a lo largo de las distintas etapas vitales cobra especial importancia a la hora de contextualizar la experiencia de trata. La polivictimización es el factor más relevante para comprender el fenómeno de una manera holística, ya que muchas de las mujeres caen en las redes de trata y explotación al intentar huir de dichas situaciones de violencia, las cuales solo terminan con la distancia geográfica (aunque a partir de ese momento empiecen otras). Este es uno de los puntos clave porque muchas mujeres emprenden sus viajes con el objetivo de escapar de todos estos procesos de violencia. Y, de hecho, muchas de las supervivientes manifiestan que haber sido tratadas y explotadas sexualmente no es lo peor que han tenido que vivir e, incluso, consideran la trata como una parte del proceso que deben realizar para mejorar su situación. La trata es percibida, en la mayoría de los casos, como una salida a toda la violencia y situaciones traumáticas que sufren en sus países de origen desde sus primeras infancias.

Todos estos elementos no deben de olvidarse porque acaban interfiriendo en sus procesos o reacciones posteriores, por ejemplo en su disposición a realizar la denuncia.

En este sentido la suma de diferentes experiencias de victimización sufridas a lo largo de sus vida, han llevado a que en algunos casos exista cierta naturalización de la experiencia la violencia, como forma de supervivencia frente el daño que sufren y sin que haya ningún tipo de respuesta frente estos ataques, sino que chocan con grandes muros de impunidad y silencio. La cultura patriarcal como forma de relación establecida entre hombres y mujeres que oprime a estas últimas, se erige como un sistema de desigualdad estructural que conlleva que muchas mujeres relaten experiencias de victimización y que a su vez afirmen que esto era lo más probable que les pasara, ya que son mujeres.

Así pues, la falta de acceso a derechos por nacer mujer, ya desde su primera infancia les aleja también en muchas ocasiones de creer que la denuncia podría ser parte de la solución. En este sentido muchas de ellas desconocen el sistema judicial español y también afirman que no confían en los procesos judiciales.

Para algunas, haber sufrido experiencias previas de violencia por parte de autoridades, por ejemplo violencia sexual durante el viaje migratorio, les provoca una desconfianza extrema hacia los cuerpos policiales.

Se ha evidenciado también que es muy común encontrar entornos disfuncionales a nivel emocional, ya que la mayoría de las supervivientes han experimentado múltiples cambios

de referentes familiares a lo largo de sus vidas. Esto se añade a otras muchas situaciones traumáticas que experimentan de manera generalizada; constantes cambios de casa, abandono por parte de los padres, muerte de algún familiar, haber presenciado violencia contra la madre, falta de protección y apoyo por parte de la familia, adicciones, matrimonios forzados, embarazos no deseados, abortos, situaciones de confinamiento, etc. Y todo ello se suma a entornos con necesidades económicas importantes en una gran parte de los casos, aunque es relevante destacar que el 40% de las mujeres refiere que la situación socioeconómica de su familia era buena. Esto implica que un entorno con las necesidades socioeconómicas cubiertas no es de por sí un entorno protector frente a la trata, rompiendo así con importantes prejuicios vinculados a estas mujeres.

Todo esto provoca que muchas de ellas ya traigan consigo mochilas muy complejas a nivel psicológico a las que se les añade posteriormente, la durísima victimización de la trata.

Y es que aún y las múltiples situaciones de victimización vividas por las mujeres, ninguna de éstas había recibido atención psicológica durante su infancia o juventud, lo que en muchos casos había provocado una clara cronificación de éstas secuelas, conllevando una gestión disfuncional de las emociones que emergían en esos momentos.

APROXIMACIÓN TRANSCULTURAL Y VICTIMOCÉNTRICA

A todo esto se le debe sumar las diferencias entre las realidades por ejemplo en países asiáticos, latinoamericanos o africanos. Elementos como la utilización del vudú y la presión emocional que esto supone, son esenciales para poder comprender la percepción, interpretación e integración de lo sufrido. Por este motivo, incorporar el enfoque transcultural fue imprescindible para poder comprender el sentido que daban las mujeres a sus realidades y como las narrativas frente situaciones similares eran completamente diferentes en función de la procedencia.

Toda la información obtenida ha posibilitado la aproximación global y holística a las historias de vida de las mujeres, más allá de la experiencia de la trata, pudiendo comprender de manera más adecuada los procesos victimológicos..

Incorporar conocimiento teórico práctico acerca de los efectos del trauma, así como los procesos de polivictimización de estas mujeres en sus trayectorias vitales, va a permitir poder comprender mejor las afectaciones en la salud de estas mujeres. El trauma complejo, como concepto que aparece recientemente, da cobertura a experiencias de victimización reiterada y con graves afectaciones a nivel de salud y bienestar mental, entre otras características. Esto puede a su vez interferir en la memoria, afectando como es evidente a sus relatos. Mejorar el conocimiento ayudará a tener en cuenta y comprender la memoria traumática que históricamente, en lugar de afianzar la credibilidad de estas mujeres en los procesos judiciales, les ha restado veracidad y ha puesto en duda sus declaraciones.

Este aporte de conocimiento tiene que ayudar a mejorar los procesos de atención y recuperación a estas mujeres. De hecho, este enfoque añade, a su vez, elementos de terapia

narrativa que, además de recoger información indispensable, permiten construir historias completas y complejas, favoreciendo y facilitando espacios de reparación a medida que se van tratando diferentes aspectos traumáticos o experiencias vividas.

Será imprescindible, pues, tener en cuenta todos estos aspectos clave para construir los caminos de recuperación de las supervivientes, sin compartimentar sus vidas y atendiendo de la forma más adecuada a sus necesidades, escuchándolas y situando a las mujeres en el centro de todo el proceso.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

Finkelhor, D. (2007). Developmental victimology: The comprehensive study of childhood victimization. *Victims of crime* (pp. 9-34). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Finkelhor, D., y Hashima, P. Y. (2001). The victimization of children and youth. In *Handbook of youth and justice* (pp. 49-78). New York, USA: Springer US.

International Labour Office (2017). Global estimates of modern slavery: *Forced labour and forced marriage*. Retrieved from http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/publicapubl/wcms_575479.pdf

Pereda, N., Abad, J., Guilera, G. (2012a). Victimologia del desenvolupament. Incidència i repercussions de la victimització i la polivictimització en joves catalans. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. Generalitat de Catalunya.

Ramos, M. (2018). Psychopathological evaluation of female victims of human traffic for sexual exploitation. Cross-sectoral collaboration at The European project "Psychological Health Impact of Trafficking in Human Beings on female victims".

UNODC (2000). *Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, especially Women and Children*. Retrieved from https://www.unodc.org/documents/middleeastandnorthafrica/organisedcrime/UNITED_NATIONS_CONVENTION_AGAINST_TRANSNATIONAL_ORGANIZED_CRIME_AND_THE_PROTOCOLS_THERETO.pdf

UNODC (2018). *Global Report on Trafficking in Persons*. Retrieved from https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/2018/GLOTiP_2018_BO OK_web_small.pdf

Violència patriarcal i l'afirmació imparabile de les dones en el món

Leila Nachawati

Entrada: *Seria un error abordar les protestes al Pròxim Orient i al nord d'Àfrica només en clau local. La lluita de les dones d'aquesta regió és, en bona part, la lluita de tota la humanitat, que s'enfronta a intents cada vegada més reaccionaris i brutals de sufocar les aspiracions d'una vida digna per a tothom.*

L'any 2019 es van produir en diferents llocs del món protestes que responien a factors locals però que tenien en comú un profund descontentament popular. Líban, Xile, Haití, Iraq, Sudan, Anglaterra, Rússia, Egipte, Uganda, Indonèsia, Ucraïna, Perú, la Xina/Hong Kong, Espanya/Catalunya, Zimbàbue, Colòmbia, França, Turquia, Veneçuela, Etiòpia, Brasil, Algèria, Equador... Contextos molt diversos que van viure al llarg d'aquest any moviments “antiestablishment”, contra l'estatu quo o ordre establert, molts dels quals continuen el 2020.

Les protestes en tots aquests països donen mostra d'una bretxa cada vegada més gran entre la població o ciutadania i les institucions o estructures molt desgastades. En alguns casos es tracta de democràcies cada vegada menys representatives; en d'altres, d'autoritarismes o estructures reaccionàries, contràries als drets humans, en què la impunitat cada vegada és més gran. Una bretxa que, encara que tingui dimensions locals evidents, és global.

Aquestes mobilitzacions són també un reflex d'un emergir humà, d'una recerca d'afirmació de persones que, amb totes les dificultats, amb totes les contradiccions i en contextos molt diferents, busquen afirmar-se davant del que perceben com a falta de representació, de respecte per la vida o d'impunitat creixent.

En aquest context en què es donen alhora decadència i afirmació, mai ha estat tan forta l'afirmació de les dones, mai tan alt i clar el crit per una vida millor. Un fet particularment evident per als qui seguim de prop el Pròxim Orient.

LES DONES I LES REVOLUCIONS PACÍFIQUES AL SUDAN I A ALGÈRIA

El Sudan i Algèria són els exemples més recents de processos revolucionaris, pacífics en la seva essència, que han tingut dones en la seva avantguarda i s'han centrat en reivindicacions de dignitat i justícia. Moviments que desafien la violència d'estructures de poder cada vegada més impunes, reforçades davant l'absència de rendició de comptes.

La violència ha estat monopoli de les autoritats al Sudan, com explicava la periodista sudanesa Liemia El-Abubkr per a l'Associació per al Progrés de les Comunicacions. La repressió governamental de les protestes s'ha desplegat amb brutalitat tant als carrers, on han carregat contra manifestants desarmats i s'han acarnissat amb les dones, com en la repressió de les comunicacions, que ha culminat amb diverses apagades d'Internet i l'aïllament total de la població. En la lluita contra la repressió ha estat fonamental el treball de les dones, presents en tots els nivells del procés. Des de l'organització del campament de Khartum, que va incloure la gestió del menjar per a tots els manifestants i d'una biblioteca d'accés lliure, fins a la planificació i els cànctics de les manifestacions, amb veus tan simbòliques com la d'Alaa Salah.

A Salah, icona tant de les reivindicacions populars que reclamen un procés de transició just i inclúsiu com de les mateixes demandes de les dones en el marc d'aquests processos, se li ha sentit repetir aquesta frase, al costat d'altres activistes a l'avantguarda de les manifestacions: "Volem que deixeu de veure'ns només com a reines nubianes", en referència a la visió romantitzada i deshumanitzadora que se'ls dirigeix.

"El poble no vol un consell militar", ha repetit també Salah. "El canvi no es produirà amb tot el règim d'al-Bashir implicat en un cop militar. Volem una transició democràtica liderada per un consell civil". Aquest mateix exèrcit és avui acusat de violar manifestants desarmades, una constant en els conflictes, on la violació continua sent una arma de guerra.

A Algèria, les dones han estat clau no només perquè el moviment popular contra el govern de Bouteflika prengué forma, sinó perquè es mantingué fidel a la seva essència no violenta, tot i la recrudescència de la repressió contra manifestants. Amb figures com Zoubida Assoul, líder del partit Unió pel Canvi i el Progrés, la dirigent del Partit dels Treballadors Louisa Hanoune o la doctora Amira Bouraoui, a les quals s'han sumat centenars de milers de dones anònimes a tot el país, Algèria ha registrat una participació històrica de dones en un moviment que no hauria estat possible sense elles.

Han estat també notables les reclamacions que les dones algerianes han fet dels seus propis drets en el marc de la societat del seu país. Enfrontant-se a agressions i amenaces, han rebutjat el codi de família i els límits que imposa als drets de les dones, entre altres àmbits, en el matrimoni.

UN COP D'ULL ALS PROCESSOS REVOLUCIONARIS DE 2011

Els moviments populars al Sudan i a Algèria connecten amb l'onada revolucionària que va sacsejar el Pròxim Orient i el nord d'Àfrica durant l'any 2011 i són, en bona part, l'extensió d'aquelles protestes contra dictadures domèstiques i ingerències estrangeres en les quals van tenir un paper fonamental tant les dones com la població més jove. Des de Síria fins a Egipte, passant pel Iemen, el Marroc o Bahrain, aquells moviments, igual que els més recents, van desafiar estructures de poder patriarcals, repressives i colonials enquistades durant dècades, on la participació de les dones va ser crucial mentre el moviment es va mantenir pacífic.

Síria és un gran exemple d'aquesta centralitat de les dones en la lluita per la dignitat, i també del preu tan alt que han pagat per això, com mostra l'article "Quatre dones sirianes".

Extracte de **"Quatre dones sirianes"**:

L'estudiant Lama Albasha és un dels milers de noms de les infames "llestes de la mort", noms de persones executades o mortes sota tortura en presons governamentals com la de Sednaya, a la qual Amnistia Internacional s'ha referit com a "escorxador humà". La seva família va ser informada, en acudir al registre de seguretat el 31 de juliol de 2018, que havia mort anys abans "d'un atac de cor" a la presó.

L'advocada Razan Zeituneh continua desapareguda des de desembre de 2013, sense que ningú en tingui notícies. "Els experts en certificar la mort no plorem", va escriure abans de ser capturada per un grup d'homes emmascarats a Duma, als afores de Damasc. Només uns dies després, Nacions Unides va anunciar que abandonava, incapaç de donar-li seguiment, el recompte de les víctimes de la guerra a Síria.

L'actriu May Scaff va ser trobada morta el 27 de juliol de 2018 a l'apartament que compartia a París, on s'havia refugiat els últims anys. "No perdre l'esperança, us demano que no la perdeu mai", va ser l'últim missatge que va publicar a les seves xarxes. "El nostre país es diu la Gran Síria, no la Síria d'Assad".

L'actriu Fadwa Suleiman va morir a París l'agost de 2017, després d'una llarga malaltia. En la seva última entrevista va dir: "Encara que ho esborrin tot, no hem de deixar que esborrin el nostre somni. Si queda una sola persona siriana, estic segura que construirà la Síria que estimem. Síria no és un país, no és una entitat geogràfica, és una idea. La revolució blanca de la ment i l'ànima, que perdurará en l'espai i en el temps".

SI ÉS POSSIBLE UNA PAU JUSTA EN AQUESTA REGIÓ DEL MÓN TAN CASTIGADA, VINDRÀ SENS DUBTE DE LA MÀ DE LES DONES.

En ple retorn de l'estatu quo a països com Egipte, en el context de guerres obertes a Síria o al Iemen, o en transicions molt difícils com a Tunísia, les dones no deixen de lluitar en àmbits que van des de l'educació, la justícia transicional o la defensa de les persones refugiades. Àmbits que, en el cas tan extrem de Síria, van des del Fòrum de les Famílies, que es defineix com un moviment de famílies sirianes amb dones al capdavant i que lluita contra les desaparicions forçoses i les detencions arbitràries al país; el Moviment Polític de Dones Sirianes i les seves propostes davant d'organismes de drets humans, o la feina incansable que fan Oula Ramadan, de la Iniciativa Dones Sirianes per la Pau i la Democràcia, o Reem Alhaswani, que treballa des del Líban per millorar les condicions de vida de les dones refugiades al camp de Shatilla. Exemples que ens mostren que, si és possible una pau justa en aquesta regió del món tan castigada, vindrà sens dubte de la mà de les dones.

Seria un error abordar les protestes al Pròxim Orient i al nord d'Àfrica només en clau local. La lluita de les dones d'aquesta regió és, en bona part, la lluita de tota la humanitat, que s'enfronta a intents cada vegada més reaccionaris i més brutals de sufocar les aspira-

cions d'una vida digna per a tothom. Les aspiracions d'una vida digna enfront de ferotges estructures de poder polítiques i econòmiques les connecten, ens connecten, amb les de milions de dones de la resta del món, des de l'Índia fins a l'Amèrica Central, que defensen la terra i la vida enfront d'interessos macroeconòmics (Nicaragua, Hondures...), passant per les argentines, les xilenes o les espanyoles.

Per fer front a una recrudescència cada vegada més gran de la violència contra aquestes expressions, és fonamental escoltar, cosa que no sempre passa pel que fa al Pròxim Orient o en contextos percebuts com a llunyans que se solen analitzar en clau exotitzant, on els esclats populars són sovint etiquetats des d'altres països en clau identitària, religiosa o sectària, sense reconèixer la vocació universal d'aquestes expressions. D'aquests processos populars, de les seves arrels pacífiques i d'aspiració universal, en podem aprendre només si escoltem. Si les escoltem i si ens escoltem, assumint que si l'avenç de la impunitat és un problema global, també ho ha de ser la resposta.

Lletra de “Jasadik-hom” (el teu-el vostre cos), cançó del grup de hip-hop palestí DAM: <https://www.youtube.com/watch?v=YNLYjZmRx0Q>

90, 60, 90, 175 on 50

90 chest, 60 waist, 90 hips, 175 height on 50 weight

These are the measurements of your body

It should be called Your-em body

“Your” belongs to you, but your body belongs to them

A free soul in an unfree body

It took me time to understand by body, my feminine body

His body goes around, sleeps around, disappears for a while, makes mistakes, repents, we forgive, and he repeats

Forever walking with a note from the doctor

My body? For it one mistake is enough. One slip

One picture, one video.

How many eyes are on my body

How many faces does my body have

My body is feminine, my body is Arab, My Arab

Feminine body

How many pronouns does my body have

There's I and there's you, there's us and there's them

Them against us and you against I, all against I and I against all

Even in the struggle I have multiplies of your responsibility

If you resist you hurt their Zionism

If I resist I also hurt their masculinity

And as much as my body is aware of the oppression, it is still able to break.

It took me time to learn how to be in love with my body

My feminine Arab body

Standing on front of the mirror, I took off my glasses because they are masculine made

I want to see my imperfections through my own eyes

90, 60, 90, 175 en 50.

90 de pit, 60 de cintura, 90 de malucs, 175 d'alçada en 50 quilos.

Aquestes són les mesures del teu cos.

S'hauria d'anomenar el teu-seu cos.

“El teu” et pertany a tu, però el teu cos els pertany a ells.

Un ànima lliure en un cos que no és lliure.

He trigat a entendre que “cos” es referia al meu cos femení.

El seu cos surt de gresca, se'n va al llit amb gent, desapareix un temps, comet errors, se'n penedeix, li perdonem i ell hi torna.

Sempre caminant amb un justificant del metge.

El meu cos? Per a ell, n'hi ha prou amb un error.

Una ensopegada.

Una foto, un vídeo.

Quants ulls miren el meu cos?

Quantes cares té el meu cos?

El meu cos és femení, el meu cos és àrab, el meu cos femení àrab.

Quants pronoms té el meu cos?

Hi soc jo i hi ets tu, hi som nosaltres i hi son ells.

Ells contra nosaltres i tu contra mi, tots contra mi i jo contra tots.

Fins i tot en la lluita, la meva responsabilitat és el doble de la teva.

Si et resisteixes, danyes el seu sionisme.

Si em resisteixo, també danyo la seva masculinitat.

I per molt que el meu cos sigui conscient de l'opressió, continua sent fràgil.

He trigat a aprendre a estimar el meu cos.

El meu cos femení àrab.

Dempeus davant el mirall, m'he tret les ulleres perquè han estat fetes per homes.

Vull veure les meves imperfeccions a través dels meus propis ulls.

Shut your eyes(don't stare) these breasts are mine, hold your hands(don't touch) these hips are mine

Hold your criticism, these arm and armpit hair are only mine

Control your facial expressions, these few extra kilos are mine

The cellulite is mine, these stretch marks and birth giving marks are only mine

The grey hair, warts, freckles, thighs, the pimples, all these are mine

This kitchen is not only mine, but this thyme and gundelia (traditionally used in the Arabic kitchen) are mine

My skin tone is mine, and these eyes are mine.

For the first time I'm seeing my eyes through my eyes

42, 200, 120 over 136

42 million times they sold my body

200 million times they circumcised me and took responsibility over my body

120 million times they raped my body

136 births a year, and this life comes only from my body.

No miris, aquests pits són meus. Treu les mans d'aquí, aquests malucs són meus.

Estalvia't les crítiques, aquest borrisol dels braços i les aixelles només és meu.

Controla les expressions facials, aquests quilos de més són meus.

La cel·lulitis és meva, aquestes estries i marques d'haver donat a llum només són meves.

Els cabells blancs, les berrugues, les pigues, les cuixes, els grans, tot això és meu.

Aquesta cuina no només és meva, però aquesta farigola i la gundelia són meves.

El meu to de pell és meu i aquests ulls són meus.

Per primera vegada veig els meus ulls a través dels meus ulls.

42, 200, 120 per 136

42 milions de vegades han venut el meu cos.

200 milions de vegades m'han sotmès a l'ablació i han assumit la responsabilitat del meu cos.

120 milions de vegades han violat el meu cos.

136 milions de naixements a l'any, i aquesta vida només ve del meu cos.

Violencia patriarcal y la afirmación imparable de las mujeres en el mundo

Leila Nachawati

Entradilla: Sería un error abordar las protestas en Oriente Próximo y el Norte de África en clave sólo local. La lucha de las mujeres de esta región es, en buena medida, la lucha de toda la humanidad, que se enfrenta a intentos cada vez más reaccionarios y brutales de sofocar las aspiraciones de una vida digna para todos.

En el año 2019 se produjeron en distintos lugares del mundo protestas que respondían a factores locales pero a las que une un profundo descontento popular. Líbano, Chile, Haití, Irak, Sudán, Inglaterra, Rusia, Egipto, Uganda, Indonesia, Ucrania Perú, China / Hong Kong, España / Catalunya, Zimbabwe, Colombia, Francia, Turquía Venezuela, Etiopía, Brasil, Argelia, Ecuador... Contextos muy diversos que vivieron a lo largo de ese año movimientos “anti-establishment”, contra el statu quo u orden establecido, muchos de los cuales continúan en 2020.

Las protestas en todos estos países dan muestra de una brecha cada vez mayor entre la población o la ciudadanía e instituciones o estructuras muy desgastadas. En algunos casos se trata de democracias cada vez menos representativas, en otros de autoritarismos o estructuras reaccionarias, contrarias a los derechos humanos, en las que la impunidad cada vez mayor. Una brecha que, aunque tenga evidentes dimensiones locales, es global.

Estas movilizaciones son también un reflejo de un emerger humano, de una búsqueda de afirmación de personas que, con todas las dificultades, con todas las contradicciones y en contextos muy distintos, buscan afirmarse frente a lo que perciben como falta de representación, de respeto a la vida o de impunidad creciente.

En este contexto en el que se dan a la vez decadencia y afirmación, nunca ha sido tan fuerte la afirmación de las mujeres, nunca tan alto y claro el grito por una vida mejor. Un hecho particularmente evidente para quienes seguimos de cerca Oriente Próximo.

LAS MUJERES Y LAS REVOLUCIONES PACÍFICAS EN SUDÁN Y ARGELIA

Sudán y Argelia son los ejemplos más recientes de procesos revolucionarios, pacíficos en su esencia, que han contado con mujeres en su vanguardia y con reivindicaciones de dignidad y justicia en el centro. Movimientos que desafían la violencia de estructuras de poder cada vez más impunes, reforzadas ante la ausencia de rendición de cuentas.

La violencia ha sido monopolio de las autoridades en Sudán, como contaba la periodista sudanesa Liemia El-Abubkr para la Asociación para el Progreso de las Comunicaciones. La represión gubernamental de las protestas se ha desplegado con brutalidad tanto en las calles, donde han cargado contra manifestantes desarmados y se han cebado con las mujeres, como en la represión de las comunicaciones, que ha culminado con varios apagones de internet y el aislamiento total de la población. En la lucha contra la represión ha sido fundamental el trabajo la mujeres, presentes en todos los niveles del proceso. Desde la organización del campamento de Jartum, que incluyó la gestión de la comida para todos los manifestantes y de una biblioteca de libre acceso, hasta la planificación y los cánticos de las manifestaciones, con voces tan simbólicas como la de Alaa Salah.

A Salah, icono tanto de las reivindicaciones populares que reclaman un proceso transicional justo e inclusivo como de las propias demandas de las mujeres en el marco de estos procesos, se le ha oído repetir esta frase, junto a otras activistas a la vanguardias de las manifestaciones: “Queremos que dejéis de vernos sólo como reinas nubias”, en referencia a la visión romantizada y deshumanizante que se les dirige.

“El pueblo no quiere un consejo militar”, ha repetido también Salah. “El cambio no se producirá con todo el régimen de al-Bashir implicado en un golpe militar. Queremos una transición democrática liderada por un consejo civil”. Este mismo ejército es hoy acusado de violar a manifestantes desarmadas, una constante en los conflictos, donde la violación continúa siendo un arma de guerra.

En Argelia, las mujeres han sido clave no sólo en que el movimiento popular contra el gobierno de Bouteflika tomase forma, sino en que se mantuviese fiel a su esencia no violenta, pese al recrudecimiento de la represión contra manifestantes. Con figuras como Zoubida Assoul, líder del partido Unión por el Cambio y el Progreso, la dirigente del Partido de los Trabajadores Louisa Hanoune o la doctora Amira Bouraoui, a las que se han sumado cientos de miles de mujeres anónimas en todo el país, Argelia ha registrado una participación histórica de mujeres en un movimiento que no habría sido posible sin ellas.

Han sido también notables las reclamaciones que las mujeres argelinas han hecho de sus propios derechos en el marco de la sociedad de su país. Enfrentándose a agresiones y amenazas, han rechazado el código de familia y los límites que impone a los derechos de las mujeres, entre otros ámbitos, en el matrimonio.

MIRANDO A LOS PROCESOS REVOLUCIONARIOS DE 2011

Los movimientos populares en Sudán y Argelia conectan con la ola revolucionaria que sacudió Oriente Próximo y el Norte de África durante el año 2011 y son, en buena medida, la extensión de aquellas protestas contra dictaduras domésticas e injerencias extranjeras en las que jugaron un papel fundamental tanto las mujeres como la población más joven. Desde Siria hasta Egipto, pasando por Yemen, Marruecos o Bahrein, aquellos movimien-

tos, igual que los más recientes, desafiaron estructuras de poder patriarcales, represivas, coloniales enquistadas durante décadas, donde la participación de las mujeres fue crucial mientras el movimiento se mantuvo pacífico.

Siria es un gran ejemplo de esa centralidad de las mujeres en la lucha por la dignidad, y también del precio tan alto que han pagado por ello, como muestra el artículo “Cuatro mujeres sirias”.

Extracto de “**Cuatro mujeres sirias**”:

La estudiante Lama Albasha es uno de los miles de nombres de las infames “listas de la muerte”, nombres de personas ejecutadas o muertas bajo tortura en cárceles gubernamentales como la de Sednaya, a la que Amnistía Internacional se ha referido como “matadero humano”. Su familia fue informada, al acudir al registro de Seguridad el 31 de julio de 2018, de que había fallecido años antes “de un ataque al corazón” en prisión.

La abogada Razan Zeituneh continúa desaparecida desde diciembre de 2013, sin que nadie tenga noticias de su paradero. “Los expertos en certificar la muerte no lloramos”, escribió antes de ser capturada por un grupo de hombres enmascarados en Duma, a las afueras de Damasco. Sólo unos días después, Naciones Unidas anunció que abandonaba, incapaz de darle seguimiento, el recuento de las víctimas de la guerra en Siria.

La actriz May Scaff fue encontrada muerta el 27 de julio de 2018 en el apartamento que compartía en París, donde se había refugiado en los últimos años. “No perderé la esperanza, os pido que no la perdáis nunca”, fue el último mensaje que publicó en sus redes. “Nuestro país se llama la Gran Siria, no la Siria de Asad”.

La actriz Fadwa Suleiman falleció en París en agosto de 2017, tras una larga enfermedad. En su última entrevista dijo: “Aunque lo borren todo, no debemos dejar que borren nuestro sueño. Si queda un sola persona siria, estoy segura de que construirá la Siria que amamos. Siria no es un país, no es una entidad geográfica, es una idea. La revolución blanca de la mente y el alma, que perdurará en el espacio y en el tiempo.”

SI ES POSIBLE UNA PAZ JUSTA EN ESTA REGIÓN DEL MUNDO TAN CASTIGADA, VENDRÁ SIN DUDA DE LA MANO DE LAS MUJERES

En pleno retorno del statu quo en países como Egipto, en el contexto de guerras abiertas en Siria o Yemen, o en transiciones muy difíciles como en Túnez, las mujeres no dejan de luchar en ámbitos que van desde la educación, la justicia transicional o la defensa de las personas refugiadas. Ámbitos que, en el caso tan extremo de Siria, van desde el Foro de las Familias, que se define como un movimiento de familias sirias con mujeres al frente y que lucha contra las desapariciones forzosas y las detenciones arbitrarias en el país, el Movimiento Político de Mujeres Sirias y sus propuestas ante organismos de derechos humanos, o el trabajo incansable que realizan Oula Ramadan, de la Iniciativa Mujeres Sirias para la Paz y la Democracia, o Reem Alhaswani, que trabaja desde Líbano en mejorar las condiciones de vida de las mujeres refugiadas en el campo de Shatilla. Ejemplos que nos

muestran que, si es posible una paz justa en esta región del mundo tan castigada, vendrá sin duda de la mano de las mujeres.

Sería un error abordar las protestas en Oriente Próximo y el Norte de África en clave sólo local. La lucha de las mujeres de esta región es, en buena medida, la lucha de toda la humanidad, que se enfrenta a intentos cada vez más reaccionarios, más brutales de sofocar las aspiraciones de una vida digna para todos. Las aspiraciones de una vida digna frente a feroces estructuras de poder políticas y económicas las conectan, nos conectan, con las de millones de mujeres en el resto del mundo, desde India hasta Centroamérica, donde defienden la tierra y la vida frente a intereses macroeconómicos (Nicaragua, Honduras...) pasando por las argentinas, las chilenas o las españolas.

Para hacer frente a un recrudecimiento cada vez mayor de la violencia contra estas expresiones es clave escuchar. Algo que no siempre ocurre en lo que respecta a Oriente Próximo o a contextos percibidos como lejanos que se suelen analizar en clave exotizante, donde los estallidos populares son a menudo etiquetados desde otros países en clave identitaria, religiosa o sectaria, sin reconocer la vocación universal de estas expresiones. De estos procesos populares, de sus raíces pacíficas y de aspiración universal podemos aprender sólo si escuchamos. Si las escuchamos, si nos escuchamos, asumiendo que si el avance de la impunidad es un problema global, también debe serlo la respuesta.

Letra de “Jasadik-hom” (tu-vuestro cuerpo), canción del grupo de hip-hop palestino DAM:

90, 60, 90, 175 on 50

90 chest, 60 waist, 90 hips, 175 height on 50 weight

These are the measurements of your body

It should be called Your-em body

“Your” belongs to you, but your body belongs to them

A free soul in an unfree body

It took me time to understand by body, my feminine body

His body goes around, sleeps around, disappears for a while, makes mistakes, repents, we forgive, and he repeats

Forever walking with a note from the doctor

My body? For it one mistake is enough. One slip

One picture, one video.

How many eyes are on my body

How many faces does my body have

My body is feminine, my body is Arab, My Arab

Feminine body

How many pronouns does my body have

There’s I and there’s you, there’s us and there’s them

Them against us and you against I, all against I and I against all

Even in the struggle I have multiplies of your responsibility

If you resist you hurt their Zionism

If I resist I also hurt their masculinity

And as much as my body is aware of the oppression, it is still able to break.

It took me time to learn how to be in love with my body

My feminine Arab body

Standing on front of the mirror, I took off my glasses because they are masculine made

I want to see my imperfections through my own eyes

90, 60, 90, 175 en 50.

90 de pecho, 60 de cintura, 90 de cadera, 175 de altura en 50 kilos.

Estas son las medidas de tu cuerpo.

Debería llamarse tu-su cuerpo.

“Tu” te pertenece a ti, pero tu cuerpo les pertenece a ellos.

Un alma libre en un cuerpo que no es libre.

Me llevó tiempo entender que “cuerpo” se refería a mi cuerpo femenino.

Su cuerpo sale por ahí, se acuesta con gente, desaparece por un tiempo, comete errores, se arrepiente, le perdonamos y él repite.

Siempre caminando con un justificante del médico.

¿Mi cuerpo? Para él, un error es suficiente. Un tropiezo.

Una foto, un vídeo.

¿Cuántos ojos miran mi cuerpo?

¿Cuántas caras tiene mi cuerpo?

Mi cuerpo es femenino, mi cuerpo es árabe, mi cuerpo femenino árabe.

¿Cuántos pronombres tiene mi cuerpo?

Estoy yo y estás tú, estamos nosotros y están ellos.

Ellos contra nosotros y tú contra mí, todos contra mí y yo contra todos.

Incluso en la lucha, mi responsabilidad es el doble que la tuya.

Si te resistes, dañas su sionismo.

Si me resisto, también daño su masculinidad.

Y por mucho que mi cuerpo sea consciente de la opresión, sigue siendo frágil.

Me llevó tiempo aprender a amar mi cuerpo.

Mi cuerpo femenino árabe.

De pie frente al espejo, me quité las gafas porque fueron hechas por hombres.

Quiero ver mis imperfecciones a través de mis propios ojos.

Shut your eyes(don't stare) these breasts are mine, hold your hands(don't touch) these hips are mine

Hold your criticism, these arm and armpit hair are only mine

Control your facial expressions, these few extra kilos are mine

The cellulite is mine, these stretch marks and birth giving marks are only mine

The grey hair, warts, freckles, thighs, the pimples, all these are mine

This kitchen is not only mine, but this thyme and gundelia (traditionally used in the Arabic kitchen) are mine

My skin tone is mine, and these eyes are mine.

For the first time I'm seeing my eyes through my eyes

42, 200, 120 over 136

42 million times they sold my body

200 million times they circumcised me and took responsibility over my body

120 million times they raped my body

136 births a year, and this life comes only from my body.

Cierra los ojos, estos pechos son míos. Aparta tus manos, estas caderas son mías.

Guárdate tus críticas, este vello de los brazos y las axilas es solo mío.

Controla tus expresiones faciales, estos kilos de más son míos.

La celulitis es mía, estas estrías y marcas de haber dado a luz son solo mías.

Las canas, las verrugas, las pecas, los muslos, los granos, todo eso es mío.

Esta cocina no es solo mía, pero este tomillo y gundelia son míos.

Mi tono de piel es mío y estos ojos son míos.

Por primera vez veo mis ojos a través de mis ojos.

42, 200, 120 por 136

42 millones de veces vendieron mi cuerpo.

200 millones de veces me sometieron a la ablación y asumieron la responsabilidad sobre mi cuerpo.

120 millones de veces violaron mi cuerpo.

136 millones de nacimientos al año, y esta vida solo viene de mi cuerpo.

Lesbofòbia

Elena Longares

Quan em van demanar de participar en aquest espai, em va costar molt concretar el tema a treballar, donat que l'únic que se'm va demanar era parlar sobre lesbofòbia. Per a mi és un concepte i un tema molt ampli i complex, que tot just comencem a verbalitzar com a tal i a visibilitzar-lo. Després de pensar-hi molt, de cop, em vaig adonar que mai havia plantejat el fet de l'ús en sí del **concepte**. Em vaig adonar que m'he passat els darrers anys de la meua vida reivindicant el seu ús i que en un espai com aquest, sobre violències masclistes, potser seria interessant plantejar-ho.

PER QUÈ PARLAR ESPECÍFICAMENT DE LESBOFÒBIA?

La paraula **lesbofòbia** no és tant sentida ni referenciada, inclòs dins l'àmbit LGBTI o de les entitats LGBTI, com pot ser la paraula homofòbia. En general, per a qualsevol situació on es doni **LGBTI-fòbia és més habitual referenciar-la com a homofòbia**, tant per part de les administracions, els mitjans de comunicació, i, fins i tot, les entitats, que, per comoditat i per no haver de donar explicacions també parlen d'homofòbia.

En el cas de les situacions de discriminació o agressions a dones lesbianes o a parelles de dones, es defensa l'ús de la paraula **homofòbia**, donat que s'entén com l'exclusió o l'odi a persones que tenen relacions afectivosexuals amb persones del mateix sexe i/o gènere.

Però, per a mi, **aquesta definició se'm queda curta**. Per a mi, la lesbofòbia és molt més que això. Les lesbianes vivim una **realitat creuada per, almenys, dues opressions**: la heterosexualitat normativa i el gènere. Dic almenys dues, perquè, a part d'aquestes dues, se'ns poden sumar més com la identitat de gènere, l'origen, la funcionalitat, el racisme, l'edat, la classe social, etc.

En aquest sentit, tant el tipus de discriminacions i violències, com els entorns com la manera en que produeixen, inclòs qui les produeix també són **específiques** i es veuen influenciades per, almenys, aquestes dues opressions.

La lesbofòbia implica una realitat concreta de dones que vivim les relacions afectivosexuals que es podria entendre com a **fora del que marca el patriarcat**, i, per tant, qüestionant-lo. Quan dic fora del patriarcat, em refereixo a que tenim relacions **sense la presència de la representació masculina hegemònica**, és a dir l'home, cis, hetero

i blanc. Per tant, demostrem, de facto, que no és necessària la presència d'un home per al funcionament de les relacions, l'organització familiar ni la sexualitat.

En una societat on tot gira entorn els homes, cis, heteros, blancs, les lesbianes no els tenim a casa i **creem moltes xarxes sense la seva presència**, com són les xarxes afectives, relacionals, de suport o d'oci. Això implica un gran qüestionament del patriarcat només amb la nostra existència.

Davant aquest qüestionament, hi ha una resposta des del sistema patriarcal que, en termes generals, **intenta invisibilitar-nos de manera sistemàtica**, no reconeixent-nos com a realitat ni com a subjecte. En tant que la **sexualitat de les dones** ja és una realitat encara invisibilitzada, de vegades perseguida i que arriba a ser tabú, la sexualitat entre les dones senzillament no existeix, no és sexualitat.

Una de les situacions més habituals que ajuda a baixar a la realitat aquesta situació és el fet que, des de **l'àmbit de la salut**, no se sap com abordar la salut sexual de les dones lesbianes i, en general, de les dones que tenen relacions amb altres dones. I ens trobem davant d'un professional sanitari que ens diu que no cal fer-nos cap revisió, ni citologies ni proves concretes, sense ni tant sols saber com ens sentim, ni si tenim preguntes, ni quines són les nostres pràctiques sexuals o altres situacions.

El patriarcat, doncs, **minimitza les relacions entre dones**, establint el lesbianisme com a quelcom inexistent, fins i tot, **ho infantilitza**, reduint-lo a una realitat experiencial puntual degut a la intimitat que s'estableix en les relacions entre dones. Com si aquesta intimitat no fos real, no fos afectiva i sexual, no tingués el mateix valor que una relació heterosexual, ja que és la relació heterosexual la que ens defineix com a dones.

D'altra banda, si en algun cas es visibilitzen les relacions entre les dones en l'àmbit sexual, el patriarcat també te eines per ressituar-les dins les relacions cisheteronormatives. Bàsicament construeix un **relat coitocèntric**, on poden haver relacions entre dones, sempre i quan en algun moment aparegui un home amb qui s'entén que es fa "sexe de veritat". Una realitat molt present i habitual en el negoci del **porno mainstream**. On es redueixen les relacions lèsbiques a quelcom del joc, secundari i que, finalment, ha de girar entorn la figura de l'home cis, hetero i blanc, establint, fins i tot, una relació, ja no només de poder, sinó també de propietat.

Però, què passa quan tot aquest imaginari es trenca o no es compleix? Què passa quan existim de manera visible i quotidiana? Aleshores el patriarcat ens converteix en un objecte **indesitjable**, atribuint-nos característiques socialment negatives i generant prejudicis masclistes i lesbofòbs. Així doncs, ens defineix com a lletges, gordes, poc femenines, malcarades, agressives, i, fins i tot, masculines.

En aquest context, fins i tot, molts homes cis i heterosexuals ens intenten tractar com un igual, donat que també ens agraden les dones. Però quan s'adonen que no és aquesta la realitat i que no tenim el mateix rol de gènere que ells, es desconcerten i ens construeixen com a una **enemiga**.

És en aquests contextos quan ens trobem en situacions de **violències masclistes i lesbòfobiques** com l'assetjament sexual en diversos contextos i espais (al carrer, en espais d'oci, a la feina, en espais digitals), les agressions verbals, i, fins i tot, les agressions físiques. Aquestes últimes especialment quan ens construeixen com a una enemiga. (exemple entrevista informe).

I quina és la nostra situació davant aquesta realitat? Quines són les respostes que s'han articulat? Doncs, en aquests moments en el nostre entorn hi ha molt poques estratègies de resposta. La majoria de dones lesbianes establim estratègies pròpies, individuals o grupals, de **manera autònoma**. El fet de ser dones ja ens ha fet generar estratègies de resposta, resiliència o protecció davant aquesta realitat, com el fet de no visibilitzar-nos massa en alguns espais poc segurs, establir xarxes de suport, generar espais segurs en diferents àmbits de la vida quotidiana, i, fins i tot, creant espais d'oci específics o més protegits.

Però en aquests moments **no existeixen estratègies** de suport, acompanyament o resposta que funcionin:

- Des de l'**àmbit feminista** moltes vegades s'assimilen les violències específiques per lesbofòbia dins les altres estratègies que es treballen, però, de vegades, això invisibilitza aquestes violències i dificulta el fet d'identificar-les o detectar-les.
- Des de les entitats **LGBTI** es fan estratègies que s'adeqüen més a l'homofòbia cap als homes cis i gais, i se'n fan poques cap a la resta de subcol·lectius. Són estratègies més centrades en la resposta a les situacions de discriminació més directa. Però les lesbòfobies no sempre són tant directes ni tant senzilles, com hem anat veient.

Per això, per a mi, començar a visibilitzar el **concepte de lesbòfobia** i començar a emmarcar-lo és **bàsic i necessari**. Iniciatives com pot ser el documental "Lesbofòbia" de l'associació Creació Positiva és una gran proposta que, almenys a mi, m'ha ajudat a començar a contextualitzar més el concepte i les nostres realitats.

En aquest sentit, **per donar resposta a la lesbòfobia**, cal visibilitzar-la i, sobretot, treballar des d'una perspectiva interseccional real. Però, es pot articular aquesta resposta en aquests moments? Des d'on considerem que volem i podem fer-ho? En definitiva com i de d'on podem donar resposta a la lesbòfobia?

Lesbofobia

Elena Longares

Cuando me pidieron que participara en este espacio, me costó mucho definir el tema a tratar, dado que lo único que se me pidió fue que hablara sobre la lesbofobia. Para mí, es un **concepto** y un tema muy amplio y complejo que apenas empezamos a verbalizar como tal y a hacerlo visible. Después de darle muchas vueltas, de repente me di cuenta de que nunca había planteado el hecho de utilizar el concepto en sí. Me di cuenta de que me he pasado los últimos años de mi vida reivindicando su uso y que, en un espacio como este, sobre violencias machistas, quizás sería interesante plantear esta cuestión.

¿POR QUÉ HABLAR ESPECÍFICAMENTE DE LESBOFOBIA?

La palabra **lesbofobia** ni se escucha tanto ni se hace tanto referencia a ella, como a la palabra homofobia, incluso dentro del ámbito LGBTI o de las entidades LGBTI. En general, para cualquier situación en la que se dé **LGBTI-fobia, es más habitual referenciarla como homofobia**, tanto por parte de las administraciones y los medios de comunicación como, incluso, por parte de las entidades que, por comodidad y para no tener que dar explicaciones, también hablan de homofobia.

En el caso de las situaciones de discriminación o agresiones a mujeres lesbianas o parejas de mujeres, se defiende el uso de la palabra **homofobia**, ya que se entiende como la exclusión o el odio a personas que tienen relaciones afectivo-sexuales con personas del mismo sexo y/o género.

Pero, para mí, **esta definición se queda corta**. En mi opinión, la lesbofobia es mucho más que eso. Las lesbianas vivimos una **realidad cruzada debido, al menos, a dos opresiones**: la heterosexualidad normativa y el género. Digo «al menos dos» porque, aparte de estas dos opresiones, puede haber otras más, como pueden ser, por ejemplo, la identidad de género, el origen, la funcionalidad, el racismo, la edad, la clase social, etc.

En este sentido, tanto el tipo de discriminaciones y violencias, como los entornos y la manera en que se producen, incluido quién las produce, también son **específicas** y se ven influenciadas, por al menos, estas dos opresiones.

La lesbofobia implica una realidad específica de mujeres que vivimos las relaciones afectivo-sexuales en lo que se podría entender como **fuera de lo que marca el patriarcado**,

y, por tanto, cuestionándolo. Cuando digo «fuera del patriarcado», me refiero a que establecemos relaciones **sin la presencia de la representación masculina** hegemónica, es decir, el hombre, cis, hetero y blanco. Por lo tanto, demostramos de facto que la presencia de un hombre no es necesaria para garantizar el funcionamiento de las relaciones, la organización familiar y la sexualidad.

En una sociedad en la que todo gira alrededor de los hombres, cis, heteros y blancos, las lesbianas no los tenemos en casa y **creamos muchas redes sin su presencia**, como, por ejemplo, redes afectivas, relacionales, de apoyo o de ocio. Nuestra mera existencia, implica pues un gran cuestionamiento del patriarcado.

Ante este cuestionamiento, hay una respuesta desde el sistema patriarcal que, en términos generales, **intenta invisibilizarnos de manera sistemática**, sin reconocernos como realidad ni como sujeto. Si bien la **sexualidad de las mujeres** sigue siendo una realidad invisibilizada, a veces perseguida y que llega a ser tabú, la sexualidad entre las mujeres sencillamente no existe, no es sexualidad.

Una de las situaciones más habituales que ayuda a convertir esta situación en real es el hecho de que, desde el **ámbito de la salud**, no se sabe cómo abordar la salud sexual de las mujeres lesbianas y, en general, de las mujeres que mantienen relaciones con otras mujeres. Y nos encontramos ante un profesional sanitario que nos dice que no hace falta que nos hagamos ninguna revisión, ni citologías ni pruebas concretas, sin ni siquiera saber cómo nos sentimos, ni si tenemos preguntas, ni cuáles son nuestras prácticas sexuales u otras situaciones.

El patriarcado, pues, **minimiza las relaciones entre mujeres**, estableciendo el lesbianismo como algo inexistente, e incluso lo **infantiliza**, reduciéndolo a una realidad experiencial puntual debido a la intimidad que se establece en las relaciones entre mujeres. Como si esa intimidad no fuera real, no fuera afectiva y sexual, y no tuviera el mismo valor que una relación heterosexual, ya que es la relación heterosexual la que nos define como mujeres.

Por otra parte, en aquellos casos en los que las relaciones entre las mujeres en el ámbito sexual llegan a visualizarse, el patriarcado también tiene herramientas para resituarse dentro de las relaciones cisheteronormativas. Básicamente, construye **un relato coitocéntrico** en el que pueden darse relaciones entre mujeres, siempre y cuando, en algún momento, aparezca un hombre con el que se entiende que se practica «sexo de verdad». Esta es una realidad muy presente y habitual en el negocio del **porno mainstream**. Donde las relaciones lésbicas se reducen a una parte del juego, secundaria y que, finalmente, debe girar alrededor de la figura del hombre cis, hetero y blanco, estableciendo, incluso, una relación, ya no solo de poder, sino también de propiedad.

Pero, ¿qué ocurre cuando todo este imaginario se rompe o no se cumple? ¿Qué pasa cuando existimos de manera visible y cotidiana? Entonces, el patriarcado nos convierte en un objeto indeseable, atribuyéndonos características socialmente negativas y generando prejuicios machistas y lesbofobia. Así pues, nos define como feas, gordas, poco femeninas, malcaradas, agresivas, e incluso masculinas.

En este contexto, incluso, muchos hombres cis y heterosexuales nos intentan tratar como un igual, dado que también nos gustan las mujeres. Sin embargo, cuando se dan cuenta de que en realidad no es así y de que no desempeñamos el mismo rol de género que ellos, se desconciertan y nos construyen como una **enemiga**.

Es en este contexto donde nos encontramos en situaciones de **violencias machistas y lesbofóbicas**, como el acoso sexual en varios contextos y espacios (en la calle, en espacios de ocio, en el trabajo, en espacios digitales), las agresiones verbales e incluso las agresiones físicas. Estas últimas se dan especialmente cuando nos construyen como enemigas. (ejemplo entrevista informe).

¿Y cuál es nuestra situación ante esta realidad? ¿Qué respuestas se han articulado? Pues, en estos momentos, en nuestro entorno, hay muy pocas estrategias de respuesta. La mayoría de las mujeres lesbianas establecemos estrategias propias, individuales o grupales de **manera autónoma**. El hecho de ser mujeres ya nos ha hecho generar estrategias de respuesta, resiliencia o protección ante esta realidad, como el hecho de no visibilizarnos demasiado en algunos espacios poco seguros, establecer redes de apoyo, generar espacios seguros en diferentes ámbitos de la vida cotidiana, e incluso crear espacios de ocio específicos o más protegidos.

Aun así, hoy por hoy **no existen estrategias** de apoyo, acompañamiento o respuesta que funcionen:

- Desde el **ámbito feminista**, muchas veces se asimilaran las violencias específicas por lesbofobia dentro de otras estrategias ya existentes. Sin embargo, en ocasiones, esto invisibiliza estas violencias y dificulta su identificación o detección.
- Desde las **entidades LGBTI** se elaboran estrategias que se adecuan más a la homofobia hacia los hombres cis y gais, y en cambio se desarrollan pocas estrategias para el resto de subcolectivos. Se trata de estrategias más centradas en responder a las situaciones de discriminación más directa. No obstante, las lesbofobias no siempre son tan directas ni tan sencillas, como hemos visto.

Por eso, para mí, empezar a visibilizar el **concepto de lesbofobia** y empezar a contextualizarlo es **básico y necesario**. Iniciativas como el documental «Lesbofobia» de la asociación Creación Positiva son una gran propuesta que, al menos a mí, me ha ayudado a empezar a contextualizar en mayor medida este concepto y nuestras realidades.

En este sentido, para **responder ante la lesbofobia**, es necesario visibilizarla y, sobre todo, trabajar desde una perspectiva interseccional real. Pero, ¿es posible articular esta respuesta hoy por hoy? ¿Desde dónde consideramos que queremos y podemos hacerlo? En definitiva, ¿cómo y desde dónde podemos dar respuesta a la lesbofobia?

Algunes reflexions sobre la por, la lesbofòbia, la igualtat i la comunitat gitana

María del Carmen Cortés Amador

Segons la meua pròpia experiència, vivim en la societat de la por; un dels elements base és el desconeixement i un altre la manca d'eines davant l'emergent transformació social i amb això de la cultura en què ens han educat, homes i dones, i sobre la qual s'exerceixen fortes resistències. Per tal d'identificar el veritable origen d'aquesta por i revertir-ne el desconeixement, l'educació, la sensibilització social i la informació sobre la diversitat cultural, social i sexual són fonamentals. Hem de transformar tot això en oportunitats per construir una societat més inclusiva, més justa i més igualitària per a tothom.

En una societat patriarcal com la nostra, l'homofòbia/la lesbofòbia es tradueix en la por al fet que altres homes, i altres dones, ens mostrin que realment no complim amb els estàndards o rols de gènere que ens han anat inculcant i amb els quals altres persones ens identifiquen i nosaltres mateixes ens identifiquem socialment. L'home homòfob veu en la dona lesbiana empoderada un enemic, hi veu algú que li fa qüestionar la seva masculinitat i, el més important, la seva autoritat. La lesbofòbia és la por irracional a les dones que són lesbianes.

Per això, tan sols la possibilitat que algú les pugui identificar o associar amb persones LGBT o en entorns LGBT genera por i vergonya a molts d'ells/elles. Aquesta por i aquesta vergonya estan directament relacionats amb el silenci. Silenci que en moltes ocasions es fa còmplice de comportaments que són contraris o poden minvar els drets de les persones LGBT, siguin gitanes o no.

Aquestes pors, aquestes vergonyes poden donar lloc a conductes o actes violents. La violència sobre les dones no coneix estatus ni ètnies ni cultures. Desgraciadament és una realitat que vivim de manera quotidiana.

La violència que s'exerceix sobre les dones lesbianes té la mateixa motivació que la que s'exerceix cap a la resta de dones.

Tots els moviments socials feministes i LGBT han tingut un impacte important en la comunitat gitana i concretament en moltes dones gitanes que ens hem anat sentint participants d'aquests moviments en defensa per la igualtat entre homes i dones, i algunes de nosaltres també com a lesbianes. No obstant això, les nostres lluites i reivindicacions per la igualtat i la no discriminació, per la defensa dels drets de les persones LGBT segueixen estant marcades per certes resistències de diversa índole (polítiques, culturals, religioses, etc.)

contràries a aquests moviments fonamentalment per por de la pèrdua dels seus privilegis en favor d'un concepte d'igualtat més ampli i més inclusiu dels drets de les dones i, especialment, de les persones LGBT.

Tot i comptar amb una legislació LGBT molt àmplia a Espanya, l'homofòbia continua sent una xacra social juntament amb la violència masclista, la desigualtat de gènere, la manca d'oportunitats, la discriminació interseccional, l'homofòbia, el racisme i l'educació sexista entre altres factors com la pobresa i l'exclusió.

En aquest context actual, tot i que la visibilitat ha de servir perquè altres persones no triguin tant a viure la seva vida tal com desitgen, fent ús de la seva pròpia llibertat, moltes persones gitanes i no gitanes decideixen legítimament no sortir de l'armari. La majoria d'ells/elles per por, d'altres per manca de referents o simplement per falta d'informació, etc., d'altres perquè desitgen viure una vida allunyada de l'activisme i en l'anonimat LGBT.

Tanmateix, aquesta invisibilitat està marcada en gran mesura per la imposició de l'homogeneïtat i del que s'estableix com el model heteropatriarcal. Així, tota aquella persona que no compleix amb aquests cànons o rols de gènere establerts és rebutjada, exclosa o aïllada. Tot aquell o tota aquella qui té una orientació sexual, cultura o ideologia religiosa diferent a la majoria també. Així ens han educat, tot i que poguéssim semblar que mantenir-nos fora d'aquesta realitat ens protegiria més, però això produeix l'efecte contrari.

Irònicament, un gran sector de la societat més tradicional (avui en auge) segueix demanant una idea de societat i de cultura homogènia, planteja mantenir i defensa la seva pròpia idea d'igualtat. Sent que una societat així seria menys problemàtica, més fàcil de gestionar i de controlar. Tanmateix, qui pot afirmar avui que és millor mantenir una relació amb un home que amb una dona? Quan desitges estar amb alguna persona, és que importa si és home, dona o un altre? Si és paia o gitana? Si és caucàsica o negra? Què és el que veritablement importa?

És inevitable que les nostres societats canviïn i nosaltres amb elles, també la nostra manera de pensar i de relacionar-nos amb altres persones en altres espais. Els canvis socials i culturals espanten i fan por perquè estan introduint nous matisos, en aquest cas, al dret d'igualtat de tracte i d'oportunitats a les persones LGBT al qual la majoria social més tradicional s'hi nega rotundament.

La comunitat gitana a Espanya ha begut i s'ha amarat de tota aquesta història i de totes aquestes transformacions socials a favor de la igualtat i la defensa de drets, però també d'aquesta educació patriarcal i d'aquestes pors. Han estat més de 700 anys de convivència i història compartida que no s'han de passar per alt.

Per això no és just que la comunitat gitana, la minoria ètnica més important d'Espanya i Europa, segueixi sent la que pitjor imatge social té en aquests contextos de diversitat sexual i cultural, amb la consegüent generació de situacions de rebuig, comentaris discriminatoris i assetjament mediàtic.

El que es coneix avui de la comunitat gitana gira al voltant d'una sèrie d'estereotips i prejudicis que ningú no qüestiona i que la majoria social dona per certs, accepta i comparteix, també pel que fa a l'homosexualitat o a les persones gitanes LGBT. Han vist la pel·lícula “Carmen i Lola” d'Arantxa Echevarría? Creuen que totes les famílies gitanes són iguals o actuarien de la mateixa manera davant d'una situació com la que descriu la pel·lícula? Creuen que la qüestió LGBT, tal com sembla descriure la pel·lícula, segueix sent una qüestió TABÚ per a les persones gitanes?

Naturalment, segueixo defensant que cada persona, sigui gitana o no, és un món senzill o complex, on pot igualment tenir experiències positives o menys positives i que, per això mateix, no s'ha d'estendre l'experiència personal o familiar d'una persona LGBT a la resta de la seva comunitat o del seu grup, sigui gitana o no.

El que podem seguir constatant és que aquestes creences estereotipades fortament interioritzades per la majoria deixen fora la gran heterogeneïtat i diversitat cultural existent a la comunitat gitana. Per descomptat, també deixa fora el reconeixement de la diversitat sexual i, és més, treu importància a la seva visibilitat.

Tampoc no s'ha de deixar de plantejar que els actes o les conductes violents són executats per persones individuals; per tant, mai no hem de generalitzar, ja que seria un gran error fer-ho, de la mateixa manera que associar la violència o qualsevol tipus de conductes o agressions a una determinada persona per raó de la seva procedència, cultura, religió o creences. En aquest sentit, els mitjans de comunicació no hi ajuden gens, sinó tot el contrari, segueixen mantenint una imatge negativa que no es correspon amb la diversitat ni la realitat actual.

Malauradament el desconeixement és generalitzat i els estereotips i prejudicis són presents en tots els estaments socials i polítics també al cinema. Albert Einstein deia que és més fàcil destruir un àtom que un prejudici.

Com a societat, hem de plantejar-nos si la idea d'igualtat de tracte i igualtat d'oportunitats cap a les persones LGBT tal com la coneixem avui és prou àmplia i inclusiva de tota aquesta diversitat social, cultural i sexual que està en contínua transformació i moviment. En aquest context, el canvi de mirada és imprescindible.

Algunas reflexiones sobre el miedo, lesbofobia, igualdad y comunidad gitana

Maria del Carmen Cortés Amador

Según mi propia experiencia, vivimos en la sociedad del miedo, uno de los elementos base es el desconocimiento y otro la falta de herramientas ante la emergente transformación social y con ello de la cultura en la que nos han educado a hombres y mujeres y sobre la que se ejercen fuertes resistencias. Para identificar el verdadero origen de ese miedo y revertir ese desconocimiento, la educación, la sensibilización social y la información sobre la diversidad cultural, social y sexual es fundamental. Debemos transformar todo ello en oportunidades para construir una sociedad más inclusiva, más justa y más igualitaria para todes.

En una sociedad patriarcal como la nuestra, la homofobia/lesbofobia se traduce en el miedo a que otros hombres, a que otras mujeres, nos muestren que realmente no cumplimos con los estándares o roles de género que nos han ido inculcando y con los que otras personas nos identifican y nos identificamos socialmente. El hombre homófobo ve en la mujer lesbiana empoderada a un enemigo, ve a alguien que le hace cuestionarse su masculinidad y lo más importante su autoridad. La lesbofobia es el miedo irracional a las mujeres que son lesbianas.

Por ello, tan sólo la posibilidad de que alguien les pueda identificar o asociar con personas LGBT o en entornos LGBT genera miedo y vergüenza a muchos de ellos/as. Este miedo y esa vergüenza están directamente relacionados con el silencio. Silencio que en muchas ocasiones se hace cómplice de comportamientos que son contrarios o pueden mermar los derechos de las personas LGBT sean gitanas o no.

Estos miedos, estas vergüenzas pueden dar lugar a conductas o actos violentos. La violencia sobre las mujeres no conoce de status, ni de etnias, ni culturas. Desgraciadamente es una realidad que vivimos de manera cotidiana.

La violencia que se ejerce sobre las mujeres lesbianas tiene la misma motivación que la que ejerce hacia el resto de mujeres.

Todos los movimientos sociales feministas y LGBT han tenido un impacto importante en la comunidad gitana y concretamente en muchas mujeres gitanas que nos hemos ido sintiendo partícipes de estos movimientos en defensa por la igualdad entre hombres y mujeres y algunas de nosotras también como lesbianas. No obstante, nuestras luchas y reivindicaciones por la igualdad y la no discriminación, por la defensa de derechos de las personas LGBT siguen estando marcados por ciertas resistencias de diversa índole (políticas, culturales, religiosas, etc) contrarias a estos movimientos fundamentalmente por miedo a la

pérdida de sus privilegios en favor de un concepto de igualdad más amplio y más inclusivo de los derechos de las mujeres y especialmente de las personas LGBT.

A pesar de contar con una legislación LGBT muy amplia en España, la homofobia sigue siendo una lacra social junto con la violencia machista, la desigualdad de género, la falta de oportunidades, la discriminación interseccional, la homofobia, el racismo y la educación sexista entre otros factores como la pobreza y la exclusión.

En este contexto actual, a pesar de que la visibilidad debe servirnos para que otras personas no tarden tanto en vivir su vida tal y como desean, haciendo uso de su propia libertad, muchas personas gitanas y no gitanas deciden legítimamente no salir del armario. La mayoría de ellos/as por miedo, otros por falta de referentes o simplemente por falta de información, etc, otros por desear y vivir una vida alejada del activismo y en el anonimato LGBT.

Sin embargo, esta invisibilidad, viene marcada en gran medida por la imposición de la homogeneidad y de lo establecido como lo heteropatriarcal. Así, toda aquella persona que no cumple con esos cánones o roles de género establecidos es rechazada, se excluye y/o se le aísla. Todo aquel o aquella que tiene una orientación sexual, cultura o ideología religiosa diferente a la mayoría también. Así nos han educado, pareciera que mantenernos fuera de esta realidad nos protegiera más, esto produce el efecto contrario.

Irónicamente, un gran sector de la sociedad más tradicional (hoy en auge) sigue demandando una idea de sociedad y de cultura homogénea, plantean mantener y defienden su propia idea de igualdad. Sienten que una sociedad así, sería menos problemática, más fácil de gestionar y de controlar. Sin embargo, ¿quién puede afirmar hoy que es mejor mantener una relación con un hombre que con una mujer? Cuándo deseas estar con alguna persona, ¿acaso importa si es hombre o mujer u otre? ¿si es paya o gitana? ¿si es caucásica o negra?, ¿qué es lo que verdaderamente importa?

Lo inevitable es que nuestras sociedades cambien y nosotras con ellas, también nuestra manera de pensar y de relacionarnos con otras personas en otros espacios. Los cambios sociales y culturales asustan y generan miedo porque están introduciendo nuevos matices, en este caso, al derecho de igualdad de trato y de oportunidades a las personas LGBT a la que la mayoría social más tradicional se niega rotundamente.

La comunidad gitana en España, ha bebido y se ha empapado de toda esta historia y de todas estas transformaciones sociales a favor de la igualdad y defensa de derechos, pero también de esa educación patriarcal y de esos miedos. Han sido más de 700 años de convivencia e historia compartida que no se deben pasar por alto.

Por ello no es justo que la comunidad gitana la minoría étnica más importante de España y Europa, siga siendo la que peor imagen social tiene en estos contextos de diversidad sexual y cultural, generando con ello situaciones de rechazo, comentarios discriminatorios y acoso mediático.

Lo que se conoce hoy de la comunidad gitana gira en torno a una serie de estereotipos y prejuicios que nadie cuestiona y que la mayoría social da por ciertos, los acepta y los comparte, también en lo que respecta a la homosexualidad o personas gitanas LGBT. ¿Han visto la película “Carmen y Lola” de Arantxa Echevarría? ¿creen que todas las familias gitanas son iguales o actuarían igual ante una situación como la que describe la película? ¿creen que la cuestión LGBT, tal y como parece describir la película, sigue siendo una cuestión TABU para las personas gitanas?

Desde luego, sigo defendiendo que cada persona sea gitana o no es un mundo sencillo o complejo, donde puede igualmente tener experiencias positivas o menos positivas y que por eso mismo, no se debe extender la experiencia personal o familiar de una persona LGBT al resto de su comunidad o de su grupo sea gitana o no.

Lo que podemos seguir constatando es que estas creencias estereotipadas fuertemente interiorizadas por la mayoría dejan fuera la gran heterogeneidad y diversidad cultural existente en la comunidad gitana. Por supuesto, también deja fuera el reconocimiento de la diversidad sexual y es más, resta importancia a su visibilidad.

Tampoco se debe dejar de plantear que los actos o conductas violentas son ejecutadas por personas individuales, por lo tanto, nunca debemos generalizar, sería un gran error hacerlo al igual que asociar la violencia o cualquier tipo de conductas o agresiones a una determinada persona por su procedencia, por su cultura o por su religión o creencias. En este sentido, los medios de comunicación no ayudan nada, sino todo lo contrario, siguen manteniendo una imagen negativa que no se corresponde con la diversidad ni la realidad actual. Desgraciadamente el desconocimiento es generalizado y los estereotipos y prejuicios están presentes en todos los estamentos sociales y políticos también en el cine. Albert Einstein decía que es más fácil destruir un átomo que un prejuicio.

Como sociedad debemos plantearnos si la idea de igualdad de trato e igualdad de oportunidades hacia las personas LGBT tal y como la conocemos hoy es lo suficientemente amplia e inclusiva de toda esta diversidad social, cultural y sexual que está en continua transformación y movimiento. En este contexto el cambio de mirada es imprescindible.

La denúncia de les violències masclistes en l'àmbit del treball: #SerActriuEs

Júlia Barceló

Els referents internacionals com el #MeToo, #MeQueer, #BlackLivesMatter o el #Cuéntalo impulsat per Cristina Fallarás han obert la porta no només a no sentir-nos soles i a polititzar les nostres ferides sinó, com bé deia també Fallarás, a la internacionalització del conflicte, a la solidaritat real entre països, en aquest cas entre comunitats de feministes i activistes pels drets de les persones racialitzades i/o LGBTI.

Si un poder tenen les xarxes socials, twitter en concret, de la qual en sóc gran defensora, és el de poder saltar-se el control de la informació que encara tenen els mitjans oficials. La transparència del testimoni directe, la interpel·lació, la immediatesa, són una eina difícil de controlar i per això internet s'està convertint en un terreny hostil pel poder i d'aquí la necessitat del seu control en forma de lleis i decrets que tants estats estan legislant per evitar la lliure circulació d'informació.

És per això que les xarxes han estat un lloc tan útil per compartir coneixements, debats i denúncies feministes. Un lloc d'aprenentatge on les veus que els mitjans oficials havien silenciats sistemàticament de cop s'expressen sense filtres i s'organitzen de manera eficient i ràpida.

És evident que el primer pas per a la resolució d'un conflicte és la seva visibilització, així com la seva posterior búsqueda de solucions. I quina millor plataforma que internet per a poder visibilitzar certs assumptes que no havien estat mai d'interès per al discurs hegemònic.

La visibilització de tractes vexatoris, abusos i assetjaments des del punt de vista de qui els ha patit és un pas importantíssim per a la conscienciació social. No només perquè altres dones puguin veure reflectides certes situacions viscudes i les identifiquin com a abús sinó també per a que els nostres companys se sentin corresponsables d'evitar certes situacions vexatòries en ambients de treball i de creació. Fins i tot els propis agressors poden identificar conductes i replantejar-se certes actituds. És molt important conèixer les particularitats de cada professió i parlar-ne amb propietat, per això penso que un dels èxits de #SerActriuEs va ser que focalitzava situacions concretes dels processos d'assaig o rodatges, que no s'anava al genèric i que aquesta concreció feia que tothom hagués pogut ser testimoni de casos similars i ser conscient de la magnitud.

Influeix moltíssim, també, que el moment social sigui l'idoni per a posar focus o no en les denúncies, estic convençuda que fa uns anys ens faltava una consciència feminista col·lec-

tiva prou entrenada com per a poder rebre els testimonis sense criminalització o poder expressar les nostres experiències sabent que hi havia una xarxa prou forta al darrera per a protegir-nos i sentir-nos acompanyades.

En el cas de #SerActriuÉs el context era molt concret, la denúncia pública d'Andrea Ros dels tractes vexatoris de Lluís Pasqual i el diàleg que es va establir entre la professió i en els col·lectius feministes culturals va ser clau. Va aparèixer a l'esfera pública la legitimitat o no de certes actituds amagades darrere la suposada exigència artística i professional. Ens plantejàvem si cal suportar mals tractes quan la persona és reconeguda com a una eminència en el camp o si per altra banda el tracte humà sempre ha d'estar per damunt les jerarquies. Jo penso que el talent de cadascú no pot ser excusa per abusar del nostre poder.

Potser aquí la meua experiència (o addicció) a les xarxes va fer que veiés el moment oportú per llançar una etiqueta i així poder ajuntar els testimonis, que és la manera que el missatge sigui més contundent. Ara ho analitzo de manera més racional però admeto que en aquell moment va ser una reacció molt instintiva. Totes sabem que existien aquestes situacions, però eren rumors de passadís i de cerveses, tot quedava en l'àmbit privat. Faltava saber si realment allò privat es podia fer polític.

El fet és que va resultar que sí, que el focus de seguida es va posar damunt de tot d'actrius que expressaven públicament situacions vexatòries de diversa índole (hipersexualitzacions, propostes extraprofessionals que jugaven amb l'abús de poder, mals tractes, infantilització i condescendència...). Perquè, i per això l'etiqueta es diu com es diu, el que volia posar en rellevància és que les actrius no som les persones infantils, sense criteri ni intel·ligència, i disposades a sexualitzar-se a qualsevol preu que l'imaginari comú ha generat no només entre les persones alienes a la professió sinó també en gent que es dedica al món teatral o audiovisual. La professió d'interpret està prou maltractada en general però si hi afegeixes el biaix de gènere... Aquesta imatge a partir de prejudicis ens col·loca en una posició jeràrquica molt vulnerable, especialment en una situació laboral tan precària i amb contractes de tan curta durada. La por a la no politització o a fer sentir la teua veu és totalment comprensible en aquest context però calia fer un cop sobre la taula i dir prou.

Així doncs l'etiqueta es fa viral i invisibilitzar el problema es fa impossible, sobretot quan la premsa se'n va fer ressò. Ens adonem que hi ha uns límits que s'han traspassat però que els havíem normalitzat i per tant, ara que agafem consciència, són denunciabls. Això fa que entri a l'esfera pública un debat necessari. I és necessari i essencial perquè no podem negar la quantitat de veus que van aparèixer sense comptar les que no han parlat i potser no parlaran mai, ja per por legítima o perquè els mitjans de denúncia no les interpel·laven prou. Ens plantejem, doncs, coses com què entenem com a espai de creació de confiança? I de confiança per a qui? Quines actituds es converteixen en abús de poder? Quin rol diferencial han donat a les actrius els equips de creació i les seves jerarquies?

Per això, i aquí penso que encara ens queda molt de camí per fer, un cop visibilitzem el problema ens cal protegir les víctimes i trobar solucions per a que no torni a passar més. Tenim per exemple el TIME's UP, plataforma formada a partir del #MeToo i del cas Harvey Weinstein per dones de la indústria cinematogràfica que a part de donar suport legal

a les denúncies també lluita per aconseguir la paritat de gènere en el món audiovisual. O les actrius argentines que amb #MiráComoMePonés van demostrar una unió sindical i una sororitat admirable, protegint totes les denunciants que han aparegut i controlant el discurs mediàtic des de la seva professionalitat i rigor.

El camí l'hem de fer juntes i el seguirem fent però no podem oblidar que necessitem tot el gruix de la professió per a trobar solucions. És trist que tan pocs companys homes hagin volgut generar un debat ampli i profund sobre el tema, per exemple, o que la paritat no sigui una assignatura obligatòria de totes les institucions culturals.

I és que la paritat en els equips creatius generarà també una diversificació dels punts de vista, entre ells el feminista, que faria inevitablement deixar de banda la ficció androcèntrica, aquella que només gira entorn les necessitats, reflexions i imaginari de l'home (heterosexual i blanc).

Aquesta ficció androcèntrica, la majoria de vegades misògina, parteix de treballar els personatges a partir de rols de gènere, d'una feminitat hegemònica (quines actituds estan permeses per a una dona i quines no) i aquest fet també s'hauria de contemplar com a part de la violència estructural i simbòlica que reben les actrius. Si la majoria dels teus papers estan fets des de la visió de l'opressor el missatge que rebràs, i que compartiràs al públic, és que el lloc que et pertoca com a dona i actriu és limitat i desigual. I no parlo de negar-nos a voler interpretar personatges mesquins o dolents, parlo del punt de vista de l'obra, del missatge (molts cops inconscient) que estem donant sobre el fet de ser dona en aquesta societat. Aquesta diferència, al contrari del que molts creuen, les actrius la notem, no va de judicis morals, no és no saber fer la nostra feina, és estar cansades de ser les missatgeres de l'amo. Saber que el missatge que generes pot fer mal a totes les dones, a totes les nenes del públic, és violència, sobretot perquè molts cops no és a les nostres mans poder opinar al respecte.

També val a dir que hi va haver una minimització, una banalització perillosa de les situacions que s'exposaven. Potser no van aparèixer agressions, que la societat considera com a més greus, com les exposades en altres etiquetes però sí que es demostrava un fet que no pot passar per alt: que el context en el qual les dones actrius treballem continua sent un espai més hostil i perillós per a nosaltres que pels homes actors. És en aquest ambient on es poden produir les altres agressions perquè ja sabem que el primer que cal fer per poder agredir és crear un clima adequat per a que l'assetjament quedi impune, és a dir, un clima on es minimitzi el testimoni, la veu i la percepció de la víctima sobre el que està vivint. Cap persona té dret a dir a una dona que aquella agressió no mereix una cura i una solució col·lectiva. Així doncs la solució és clara: cap agressió sense resposta.

La denuncia de las violencias machistas en el trabajo: #SerActriuÉs

Júlia Barceló

Los referentes internacionales como #MeToo, #MeQueer, #BlackLivesMatter o el #Cuéntalo impulsado por Cristina Fallarás han allanado el camino, no solo a no sentirnos solas y a politizar nuestras heridas sino, como bien decía también Fallarás, a la internacionalización del conflicto, a la solidaridad real entre países, en este caso entre comunidades de feministas y activistas de los derechos de las personas racializadas y/o LGBTI.

Si algún poder tienen las redes sociales, Twitter en concreto, del cual soy una gran defensora, es el de saltarse el control de la información que aún rige en los medios oficiales. La transparencia del testigo directo, la interpelación y la inmediatez son una herramienta difícil de controlar y, por eso, internet se está convirtiendo en un terreno hostil para el poder, y de ahí la necesidad de controlarlo en forma de leyes y decretos que tantos estados están legislando para evitar la libre circulación de la información.

Es por ello por lo que las redes han sido un lugar tan útil para compartir conocimientos, debates y denuncias feministas. Un lugar de aprendizaje en el que las voces que los medios oficiales habían silenciado sistemáticamente, de repente se expresan sin filtros y se organizan de manera eficiente y rápida.

Es evidente que el primer paso para la resolución de un conflicto es su visibilización, así como la posterior búsqueda de soluciones. Y qué mejor plataforma que internet para poder visibilizar ciertos asuntos que no habían sido nunca de interés para el discurso hegemónico.

La visibilización de tratos vejatorios, abusos y acosos desde el punto de vista de quien los ha sufrido es un paso importantísimo para la concienciación social. No solo para que otras mujeres puedan ver reflejadas determinadas situaciones que han vivido y las identifiquen como abuso, sino también para que nuestros compañeros se sientan corresponsables para evitar ciertas situaciones vejatorias en los ambientes de trabajo y de creación. Incluso los propios agresores pueden identificar conductas y replantearse determinadas actitudes. Es muy importante conocer las particularidades de cada profesión y hablar de ellas con propiedad; por eso, pienso que uno de los éxitos de #SerActriuÉs fue que focalizaba situaciones concretas de los procesos de ensayo o rodajes, que no se iba a lo genérico, y que esta concreción permitió que todo el mundo pudiera ser testigo de casos similares y ser consciente de la magnitud.

Influye muchísimo, también, que el momento social sea el idóneo para poner el foco o no en las denuncias; estoy convencida de que hace unos años nos faltaba disponer de una conciencia feminista colectiva suficientemente entrenada como para poder recibir los testigos sin criminalizarlos o poder expresar nuestras experiencias sabiendo que había una red lo suficientemente sólida detrás para protegernos y sentirnos acompañadas.

En el caso de #SerActriuÉs, el contexto era muy específico: la denuncia pública de Andrea Ros sobre los tratos vejatorios sufridos por parte de Lluís Pasqual, y el diálogo que se estableció entre la profesión y en los colectivos feministas culturales fue clave. Apareció en la esfera pública la legitimidad o no de ciertas actitudes escondidas detrás de la supuesta exigencia artística y profesional. Nos planteábamos si debemos soportar malos tratos cuando la persona es reconocida como una eminencia en el campo o si, por otra parte, el trato humano siempre debe estar por encima de las jerarquías. Yo pienso que el talento de cada uno no puede ser excusa para abusar de nuestro poder.

Quizás aquí, mi experiencia (o adicción) a las redes hizo que detectara el momento oportuno para lanzar una etiqueta y poder así reunir a los testigos, que es la forma de conseguir que el mensaje sea más contundente. Ahora lo analizo de manera más racional, pero admito que en aquel momento fue una reacción muy instintiva. Todas sabíamos que existían estas situaciones, pero eran rumores de pasillo y de cervezas, todo quedaba en el ámbito privado. Faltaba saber si realmente lo privado se podía hacer político.

Y resultó que sí, que el foco enseguida se dirigió a muchas actrices que expresaban públicamente situaciones vejatorias de diversa índole (hipersexualizaciones, propuestas extra-profesionales que jugaban con el abuso de poder, malos tratos, infantilización y condescendencia...). Porque, y de ahí que la etiqueta es la que es, lo que quería destacar es que las actrices no somos las personas infantiles, sin criterio ni inteligencia y dispuestas a sexualizarse a cualquier precio que el imaginario común ha generado no solo entre las personas ajenas a la profesión sino también en gente que se dedica al mundo teatral o audiovisual. La profesión de intérprete ya está suficientemente maltratada en general, pero si le añades el sesgo de género... Esta imagen a partir de prejuicios nos coloca en una posición jerárquica muy vulnerable, especialmente en una situación laboral tan precaria y con contratos de tan corta duración. El miedo a la no politización o a hacer oír tu voz es totalmente comprensible en este contexto, pero había que dar un golpe sobre la mesa y decir basta.

Así pues, la etiqueta se hace viral e invisibilizar el problema se hace imposible, sobre todo cuando la prensa se hace eco de ello. Nos damos cuenta de que se han traspasado unos límites que habíamos normalizado y que, por lo tanto, ahora que somos conscientes de ello, son denunciabiles. Esto hace que llegue la esfera pública un debate necesario. Y es necesario y esencial porque no podemos negar la cantidad de voces que aparecieron, sin contar las que no han hablado y puede que no hablen nunca, ya sea por miedo legítimo o porque los medios de denuncia no las interpelaban lo suficiente. Nos planteamos, pues, cosas como ¿qué entendemos como espacio de creación de confianza? ¿Y de confianza para quién? ¿Qué actitudes se convierten en abuso de poder? ¿Qué rol diferencial han dado a las actrices los equipos de creación y sus jerarquías?

Por ello, y aquí pienso que todavía nos queda mucho camino por hacer, una vez visibilizamos el problema, necesitamos proteger a las víctimas y encontrar soluciones para que no vuelva a suceder. Tenemos, por ejemplo, el TIME's UP, una plataforma formada a partir del #MeToo y del caso Harvey Weinstein por mujeres de la industria cinematográfica que, aparte de ofrecer apoyo legal a las denuncias, también lucha para conseguir la paridad de género en el mundo audiovisual. O las actrices argentinas que, con #MiráComoMePonés, mostraron una unión sindical y una sororidad admirable, protegiendo todas las denunciantes y controlando el discurso mediático desde su profesionalidad y rigor.

El camino lo tenemos que recorrer juntas y lo seguiremos haciendo, pero no podemos olvidar que necesitamos todo el grueso de la profesión para encontrar soluciones. Es triste que sean tan pocos los compañeros hombres que hayan querido generar un debate amplio y profundo sobre este tema, por ejemplo, o que la paridad no sea una asignatura obligatoria en todas las instituciones culturales.

Y es que la paridad en los equipos creativos generará también una diversificación de los puntos de vista, entre ellos el feminista, que haría dejar de lado inevitablemente la ficción androcéntrica, aquella que solo gira en torno a las necesidades, reflexiones e imaginario del hombre (heterosexual y blanco).

Esta ficción androcéntrica, la mayoría de veces misógina, surge de trabajar los personajes a partir de roles de género y de una feminidad hegemónica (qué actitudes están permitidas en una mujer y cuáles no), y este hecho también debería contemplarse como parte de la violencia estructural y simbólica que reciben las actrices. Si la mayoría de tus papeles se han creado desde la visión del opresor, el mensaje que recibirás y que compartirás con el público es que el lugar que te corresponde como mujer y actriz es limitado y desigual. Y no hablo de negarnos a querer interpretar personajes mezquinos o malos, hablo del punto de vista de la obra, del mensaje (muchas veces inconsciente) que estamos transmitiendo sobre el hecho de ser mujer en esta sociedad. Esta diferencia, al contrario de lo que muchos creen, las actrices la notamos; no se trata de juicios morales, no consiste en no saber hacer nuestro trabajo, se refiere a estar cansadas de ser las mensajeras del amo. Saber que el mensaje que generas puede hacer daño a todas las mujeres, a todas las niñas del público, es violencia, sobre todo porque muchas veces no está en nuestras manos poder opinar al respecto.

También cabe decir que se produjo una minimización, una banalización peligrosa de las situaciones que se exponían. Quizá no salieron a la luz agresiones que la sociedad considera más graves, como las expuestas en otras etiquetas, pero sí se demostraba un hecho que no debemos obviar: que el contexto en el que las mujeres actrices trabajamos sigue siendo un espacio más hostil y peligroso para nosotras que para los hombres actores. Es en este ambiente donde se pueden producir el resto de agresiones, porque ya sabemos que lo primero que hay que hacer para poder agredir es crear un clima adecuado para que el acoso quede impune, es decir, un clima donde se minimice el testigo, la voz y la percepción de la víctima sobre lo que está viviendo. Ninguna persona tiene derecho a decirle a una mujer que aquella agresión no merece un cuidado y una solución colectiva. Así pues, la solución es clara: ninguna agresión sin respuesta.

La perspectiva interseccional en la comprensión de les violències masclistes

R. Lucas Platero

Moltes gràcies per la invitació a aquest acte, el I Congrés Internacional per a l'Erradicació de les Violències Masclistes, organitzat per l'Institut Català de les Dones. És un honor poder parlar sobre interseccionalitat i la importància que té aquest concepte, o conjunt de conceptes, a l'hora de tractar el tema de la violència masclista, i fer-ho aquí, en aquest congrés, en aquest precís moment polític de violència d'Estat per a la gent de Catalunya.

Quan parlem d'“interseccionalitat” ens estem referint a un conjunt d'aportacions, tant teòriques com activistes i artístiques, que ja tenen un recorregut històric que es remunta almenys als anys seixanta del segle passat o fins i tot a abans. Són aportacions que es forgen en diferents contextos, i no només en el nord-americà, per respondre a la consciència que la violència que pateix la vida de les dones es produeix no només per la relació desigual amb els homes, sinó també per fets concrets com ser negres, lesbianes, migrants o altres circumstàncies lligades a l'alteritat.

La discussió que dona lloc a allò que avui anomenem (teories sobre la) interseccionalitat sorgeix en un moment, com passa amb molts conceptes, en què es *respira* una certa discussió que té relació amb reconèixer l'existència de diferents fonts d'opressió. I va ser que, per a algunes dones, la violència que rebien tenia relació amb estar situades en llocs concrets de simultaneïtat. És a dir, una violència que reben per encarnar ser dones, negres i de classe obrera. En aquell moment concret, entenent la discussió social que s'estava produint, hi va haver qui va tenir l'audàcia d'encunyar un terme i portar-lo del terreny activista i artístic, a l'acadèmic. En el cas de la interseccionalitat, se sol parlar de la importància del col·lectiu afroamericà Combahee River Collective i d'*Un manifest feminista negre* (1977), que vam traduir al llibre *Intersecciones. Cuerpos y sexualidades en la encrucijada* (Ed. Bellaterra, 2012). I sobretot s'acostuma a esmentar Kimberlé W. Crenshaw (1989 i 1991), a qui s'atribueix el terme i la important discussió en l'àmbit del dret. També s'atribueix a autores racialitzades, com Audre Lorde, Cherríe Moraga, Gloria Anzaldúa, Angela Davis i bell hooks, entre d'altres. A més, voldria assenyalar que es troben traces d'aquesta discussió a Catalunya, com bé recorda Maria Rodó (2016), a l'obra poètica de Maria Mercè Marçal quan parla de la “triple opressió”¹ (1977). D'aquesta manera, estem assenyalant una preocupació contemporània que es produeix de manera simultània a molts llocs i que té relació amb la presa de consciència. I que es recorden més unes aportacions a aquest debat, les nord-americanes, que d'altres que s'arrelen en una crítica colonial, capacitista per exemple.

En aquest brevíssim recorregut històric trobem dues idees clau: que és una discussió **arrel·lada en les vivències polítiques de les dones negres** (però també altres en situacions d'alteritat), i que tenen relació amb poder **pensar sobre la violència en primera persona**. Per tant, es tracta d'acudir a una consciència corporal i política de resistència enfront de la violència que suposa repensar com s'ha actuat o pensat sobre la violència cap a les dones. I implica reconèixer la importància que tenen les dones negres, i altres en situacions d'alteritat, que han pres consciència personal i política per poder generar aquesta discussió sobre la interseccionalitat.

Quan ens fixem en el problema de la violència contra les dones i el seu context social des d'una mirada interseccional, ens adonem que hi ha una porta d'entrada a aquest plantejament, una consciència crítica que sorgeix en els moviments socials i que és la següent: el **qüestionament que hi hagi una experiència comuna i universal en el fet de ser dones**. Desafiant el que suposa rebutjar que hi ha una única manera de ser dona, per situar-se en un pla plural de les dones, per després qüestionar si només cal parlar d'un subjecte polític dones o cal pensar a ampliar aquest lloc. Una qüestió que ha estat controvertida en les discussions feministes que s'han viscut en aquest últim any i que generen una fractura important amb el feminisme acadèmic conservador i trànsfob de l'Estat espanyol (vegeu les ponències de les jornades de l'Escuela Rosario Acuña a Gijón de juliol de 2019).

En l'emoció d'aquesta discussió sobre el subjecte polític del feminisme, en una entrevista recent Paul B. Preciado afirmava, de manera provocadora, el següent:

No hi ha subjecte del feminisme. El subjecte del feminisme és un projecte de transformació radical de la societat en el seu conjunt. Aquest és el veritable subjecte: el projecte de despatriarcalització, de descolonització i radicalment ecològic. Quan aquest subjecte cristal·litza i es converteix en la dona, tenim un problema. Perquè a més es convertirà en un subjecte exclusiu i excloent.

L'ús del concepte "dona" ha servit en el passat per universalitzar experiències que en realitat eren d'aquelles dones que tenien la veu, que tenien més privilegis i que podien expressar amb més eines els seus malestars, opinions i propostes. Per exemple, fixeu-vos en el debat sobre "el malestar que no té nom" que s'esmenta al llibre *La mística de la feminitat* (1963/2016), de Betty Friedan, que es refereix a les dones de classe mitjana, blanques, heterosexuales, amb estudis universitaris, etc., ignorant les experiències de les dones negres, pobres, amb sexualitats no normatives i en altres situacions d'alteritat. És un exemple que visibilitza la necessitat de qüestionar el feminisme, que en aquell moment dels Estats Units tenia una posició més hegemònica, que hi ha diferencial a l'interior de les dones i que, per tant, les veus han de ser plurals per representar vivències plurals. Podríem preguntar-nos, portant el debat al nostre context, quanta producció acadèmica, activista o artística també té aquest biaix universalitzador de l'experiència de les dones.

L'experiència viscuda amb la violència també produeix una altra reflexió important, i és que la **violència que es rep per ser dona no és igual per a totes**. No totes les dones són igualment victimitzables, no tenim consciència ni prou coneixement de les formes particulars de violència que considerem específica d'algunes dones o de persones que encar-

nen llocs de gènere que desafien les normes binàries del gènere. I aquesta consciència fins i tot produeix la reflexió que algunes dones poden ser agressores, violentant altres dones i alguns homes. És una idea que pot ser polèmica, però que suposa reconèixer l'existència del racisme, el capacitisme, l'LGBTIfòbia i altres formes de discriminació que desborden la identitat de les dones. Aquesta reflexió qüestiona l'essencialització del que suposa ser dona, i ens porta a un moment concret de salt entre allò que s'ha anomenat la segona i la tercera onada del feminisme. Aquell que posa en valor les diferències que encarnen les dones, com un coneixement encarnat i polític, situat a l'agència i la resistència.

Les aportacions interseccionals ens porten a pensar que vivim experiències travessades per diferents eixos, encarnant diferents vulnerabilitats i privilegis, que **són contextuais i dinàmics**. Per exemple, una dona que no té regularitzada la seva situació legal pot no voler denunciar una parella que l'ha agredit, perquè sap que pot suposar la seva deportació. No té les condicions vitals necessàries per fer servir els recursos legals i comunitaris que hi ha en l'actualitat i que estan dissenyats per a la violència contra les dones, dels que sí que es pot beneficiar una altra dona que té residència o nacionalitat reconegudes.

En un altre exemple, quan la dona assassinada a mans de la seva parella és una cirurgiana d'un conegut hospital madrileny, està desafiant la noció que la violència pertanyi a una certa classe social o grup marginal. Tampoc “encaixa bé” en els recursos comunitaris que s'ofereixen típicament a les dones víctimes de violència, de manera que no se n'hauria pogut beneficiar. Trobem que, **quan una experiència de violència ens resulta més reconeixible, encaixa millor amb el que es construeix com a víctima (o agressor), podrà accedir a més recursos i tenir més suports**.

El 1991, quan Kimberlé Crenshaw escrivia *Cartografiando los márgenes. Interseccionalidad, políticas identitarias y violencia contra las mujeres de color*, assenyalava el procés de reconeixement de la violència contra les dones com a quelcom d'estructural, alhora que criticava l'ús de polítiques identitàries:

Durant les últimes dues dècades, les dones s'han organitzat contra una violència gairebé quotidiana que els ha configurat les vides. Gràcies a la força que emana d'una experiència compartida, ens hem adonat que les veus de milions de dones fent una demanda política són més poderoses i eloqüents que les protestes d'unes quantes. Al seu torn, aquesta politització ha transformat la manera com entenem la violència contra les dones. Per exemple, el maltractament i la violació, que una vegada van ser considerats assumptes privats (assumptes familiars) i aberrants (una agressió sexual erràtica), són ara àmpliament reconeguts com a part d'un sistema de dominació a gran escala, que afecta les dones com a classe. Aquest procés de reconèixer com a problema social i sistèmic una cosa que prèviament era percebuda com a aïllada i individual, també ha configurat les polítiques identitàries de les persones de color, de gais i de lesbianes, entre d'altres. Per a tots aquests grups, les polítiques basades en la identitat han estat una font de força i ha creat sentit de comunitat i generat desenvolupament intel·lectual.

En aquest text, i un altre d'anterior de 1989 titulat *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory*

and Antiracist Politics, Crenshaw demostra que els discursos institucionalitzats del dret (i de les lleis) contenen exclusions concretes que legitimen les relacions de poder existents (Carastathis, 2014). Específicament quan s'entén que la discriminació és causada per un únic eix, ser dona o ser negre. Al mateix temps, Crenshaw va assenyalar que des del feminisme i l'antiracisme també es produïa l'exclusió de les dones negres. Tots dos contextos funcionaven amb idees prototípiques de les dones blanques (que encarnaven el feminisme) i els homes afroamericans (que representaven el moviment negre). L'estratègia antidiscriminatòria que imperava limitava la comprensió de com es produïa la violència racista i patriarcal, enfrontant aquestes violències com una cosa diferent i separada.

L'enfocament interseccional, per tant, ens planteja una altra qüestió, que és **què compta com a violència masclista, de gènere o contra les dones**. I també, què compta com a violència racista, colonial, capacitista o de classe. Cada vegada que construïm la violència sota un paraigua teòric, donem forma a un tipus de comprensió sobre la violència que té conseqüències materials i concretes sobre qui rebrà atenció i qui no, sobre qui serà esmentada o exclosa, sobre quin dolor mereix ser penat. Per exemple, com abordem la violència que reben per part de les seves parelles les dones que no són heterossexuals o són transsexuals? Necessitem una comprensió diferent de la violència rebuda per les dones heterossexuals i cissexuals? Com entenem la violència que té a veure amb el gènere però no se circumscriu necessàriament al que legalment s'entén com a "violència de gènere"? Una aplicació pràctica interseccional suposa decidir conscientment quins conceptes fem servir per referir-nos a formes concretes de violència, fixant-nos en les que en queden habitualment fora i excloses de l'acció política. Ens porta a pensar paradigmes de la comprensió de la violència molt més articulats i conscients pel que fa a què considerem relacions de gènere, violència masclista, LGBTfòbia, racisme o islamofòbia de gènere, capacitisme de gènere, etc.

La mirada interseccional ens remet a **fixar-nos en l'experiència situada, un coneixement que parteix de l'autoreflexió** i que ens retorna com un mirall una mirada sobre qui som en relació amb aquest problema social. Ens planteja una pregunta incòmoda, que és: Quin coneixement és vàlid a l'hora de fer mobilització social o polítiques sobre violència contra les dones? Formen part les mateixes dones (o altres persones victimitzades, com les criatures) que viuen violència del debat sobre com fer les polítiques públiques? Són considerades interlocutores vàlides? Tenim en compte l'experiència encarnada de professionals en aquest àmbit? Quines conseqüències té dir a algú víctima o agressor?

Poden ser preguntes incòmodes, perquè al·ludeixen a les nostres experiències personals, professionals i polítiques, però són un bon punt de partida per fixar-nos que **els eixos de desigualtat són temporals i en constant transformació** (Nayak i Robbins, 2019). No al·ludeixen, ni contribueixen a reforçar identitats fixes. Ens crida a fixar-nos en com en un context determinat es produeixen relacions de discriminació molt concretes i ens interpel·la a realitzar intervencions molt específiques. Aquest qüestionament de les polítiques identitàries és un repte que es planteja en els debats interseccionals, en la mesura que crida a fixar-se en elements mòbils i dinàmics i no en una cosa tan concreta com ser dones, gitanes, lesbianes o migrants. I no obstant això, moltes experiències subjectives, moviments socials, espais de recerca i polítiques encara troben una utilitat, sovint titllant-la d'estratègica,

en l'ús d'aquestes identitats perquè socialment encara no es reconeix l'impacte que suposa ocupar aquest espai vital, encarnant discriminacions que encara semblen invisibles.

De quina manera l'enfocament interseccional pot ajudar-nos a entendre la complexitat de la violència contra les dones?

Una mirada interseccional sobre la violència contra les dones ens aporta una crítica productiva que ens **ajuda a fer-nos algunes preguntes complexes** sobre com s'ha d'intervenir socialment sobre aquest problema. Aquestes preguntes sovint són encarnades i poden arribar a ser aspres o incòmodes, perquè es refereixen a un procés social de lluita per situar la violència contra les dones en l'agenda política, les polítiques i els programes que s'han aconseguit fer i que continuen rebent molts atacs dels sectors més conservadors. Haver de defensar el reconeixement de la violència que reben les dones de vegades ens ha portat a fer servir arguments menys matisats, en debats polaritzats que defensen que “també hi ha homes que pateixen violència a mans de les dones” o “que la violència no té gènere”. Arguments que clarament volen portar-nos a lògiques gens feministes i que busquen mantenir i reforçar la discriminació estructural de les dones i altres persones alteritzades. Les reflexions interseccions també es refereixen a l'experiència personal i subjectiva de dones que poden estar en situacions molt precaritzades, que sovint no formen part de la conversa sobre com fer polítiques sobre violència o activisme sobre la violència masclista. A més, al ludeixen directament les persones que treballen en aquest àmbit social i polític, que es pregunten com impacta la seva tasca en les vides de les dones violentades i les seves criatures, i que també reflexionen sobre les seves pròpies vivències, amb les diferents formes de violència.

No obstant això, també crec que és important reconèixer que hem fet esforços per delimitar què és aquesta violència, contra qui es dirigeix, en quins contextos es produeix, a qui es victimitza, etc. Teoritzat sobre com es produeix la violència contra les dones i posant en marxa accions concretes de resistència davant aquesta violència. Són esforços vàlids per situar un problema infravalorat en un espai polític ampli i que rep una atenció pública abans inexistent. També sabem que el context legal i d'intervenció social actual no és suficient i que les dades que tenim al ludeixen a un problema creixent i que requereix espais com aquest, que ens permetin pensar lliurement sobre quin futur anhelem i quines eines volem utilitzar en aquesta tasca.

Moltes gràcies per la vostra invitació i pel debat que tindrem a continuació.

BIBLIOGRAFIA

- Borraz, Marta; Requena Aguilar, Ana y Paul B. Preciado (2019). "El sujeto del feminismo es el proyecto de transformación radical de la sociedad en su conjunto". *Eldiario.es* 11/10/19.
- Carastathis, Anna (2014). "The Concept of Intersectionality in Feminist Theory". *Philosophy Compass* 9(5): 304-314.
- Combahee River Collective (1977). "Un Manifiesto Feminista Negro". En R. L. Platero, *Intersecciones. Cuerpos y Sexualidades en la Encrucijada*. Barcelona: Bellaterra, pp.
- Crenshaw, Kimberlé W. (1991/2012). Cartografiando los márgenes Interseccionalidad, políticas identitarias, y violencia contra las mujeres de color. En R. L. Platero, *Intersecciones. Cuerpos y Sexualidades en la Encrucijada*. Barcelona: Bellaterra, pp.
- Crenshaw, Kimberlé W. (1989). "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine". *Feminist Theory and Antiracist Politics*. University of Chicago Legal Forum, pp. 139-167.
- Mercè Marçal, Maria (1977). *Cau de llunes*. Barcelona: Proa.
- Rodó-Zárate, María (2016) "Feminist and queer epistemologies beyond the academia and the Anglophone world: political intersectionality and transfeminism in the Catalan context". En Gavin Brown y Kath Browne (Eds), *The Routledge Research Companion to Geographies of Sex and Sexualities*, pp 155-163. Oxford, UK: Routledge.
- Nayak, Surya and Rachel Robins (eds) (2019). *Intersectionality and Social Work*. London and New York: Routledge.
- Friedan, Betty (2016). *La mística de la feminidad*. Madrid: Cátedra.

1. "Divisa. A l'atzar agraeixo tres dons: haver nascut dona, de classe baixa i nació oprimida. I el tèrbol atzur de ser tres voltes rebel." (Marçal, 1977).

La perspectiva interseccional en la comprensión de las violencias machistas

R. Lucas Platero

Muchas gracias por la invitación a este evento, el I Congreso Internacional para la erradicación de las violencias machistas, organizado por el Instituto Catalán de las Mujeres. Es un honor poder hablar sobre interseccionalidad y la importancia que tiene este concepto, o conjunto de conceptos, a la hora de abordar la violencia machista, y hacerlo aquí, en este congreso. En este preciso momento político, de violencia de Estado para las gentes de Cataluña.

Cuando hablamos de “interseccionalidad” nos estamos refiriendo a un conjunto de aportaciones, tanto teóricas, como activistas y artísticas que tienen ya un recorrido histórico que se remonta al menos a los años sesenta del siglo pasado, sino antes. Son aportaciones que se forjan en diferentes contextos, y no sólo en el estadounidense, para responder a la conciencia de que la violencia que atraviesa la vida de las mujeres se produce no sólo por la relación desigual con los hombres, sino también por hechos concretos como ser negras, lesbianas, migrantes u otras circunstancias ligadas a la alteridad.

La discusión que da lugar a lo que hoy llamamos (teorías sobre la) interseccionalidad surge en un momento, como pasa como muchos conceptos, en el que se *respira* cierta discusión que tiene que ver con reconocer la existencia de diferentes fuentes de opresión. Y fue que, para algunas mujeres, la violencia que recibían tenía que ver con estar situadas en lugares concretos de simultaneidad. Es decir, una violencia que reciben por encarnar ser mujeres, negras y de clase obrera. En ese momento concreto, entendiendo la discusión social que se está produciendo, hubo quien tuvo la audacia de acuñar un término, llevándolo del terreno activista y artístico, al académico. En el caso de la interseccionalidad, se suele hablar de la importancia del colectivo afroamericano *Combahee River Collective*, y “Un Manifiesto Feminista Negro” (1977) (que traducimos en el libro “Intersecciones. Cuerpos y Sexualidades en la Encrucijada”, Ed. Bellaterra 2012). Y, sobre todo, se suele mencionar a Kimberlé W. Crenshaw (1989 y 1991), a quien se le atribuye el término y la importante discusión en el ámbito del derecho. También se atribuye a autoras racializadas como Audre Lorde, Cherry Moraga, Gloria Anzaldúa, Angela Davis, bell hooks, entre otras. Además, quisiera señalar que se encuentran trazos de esta discusión en Cataluña, como bien recuerda María Rodó (2016), en la obra poética de Maria Mercè Marçal al hablar de la “triple opresión”² (1977). De esta manera, estamos señalando una preocupación contemporánea que sucede de muchos lugares, simultáneamente, y que tiene que ver con tomar conciencia. Y que se recuerdan más unas aportaciones a este debate, las norteamericanas, que a otras que se enraízan en una crítica colonial, capacitista por ejemplo.

Encontramos en este brevísimo recorrido histórico dos ideas clave: que es una discusión **enraizada en las vivencias políticas de las mujeres negras** (pero también otras en situaciones de alteridad), y que tienen que ver con poder **pensar sobre la violencia en primera persona**. Por tanto, se trata de acudir a una conciencia corporal y política de resistencia frente a la violencia y que supone repensar cómo se ha actuado o pensado sobre la violencia hacia las mujeres. E implica reconocer la importancia que tienen las mujeres negras, y otras en situaciones de alteridad, que han tomado conciencia personal y política para poder generar esta discusión sobre la interseccionalidad.

Cuando nos fijamos en el problema de la violencia contra las mujeres y su contexto social desde una mirada interseccional, nos damos cuenta que hay una puerta de entrada a este planteamiento y es una conciencia crítica que surge en los movimientos sociales y es la siguiente: el **cuestionamiento de que exista una experiencia común y universal en el hecho de ser mujeres**. Desafiando lo que supone rechazar que hay una única forma de ser mujer, para situarse en un plano plural de las mujeres, para luego cuestionar si sólo hay que hablar de un sujeto político mujeres o hay que pensar en ampliar este lugar. Una cuestión que ha sido controvertida en las discusiones feministas que se han vivido en este último año y que generan una fractura importante con el feminismo académico conservador y transfóbico del Estado español (ver las ponencias de las Jornadas de la Escuela Rosario Acuña en Gijón en julio de 2019).

Al calor de esta discusión sobre el sujeto político del feminismo, Paul B. Preciado afirmaba, provocadoramente, en una entrevista reciente lo siguiente:

No hay sujeto del feminismo. El sujeto del feminismo es un proyecto de transformación radical de la sociedad en su conjunto. Ese es el verdadero sujeto: el proyecto de despatriarcalización, de descolonización y radicalmente ecológico. Cuando ese sujeto cristaliza y se convierte en la mujer, tenemos un problema. Porque además se va a convertir en un sujeto exclusivo y excluyente.

El uso del concepto “mujer” ha servido en el pasado para universalizar experiencias que eran en realidad de aquellas mujeres que tenían la voz, que tenían más privilegios y que podían expresar con más herramientas sus malestares, opiniones y propuestas. Por ejemplo, véase el debate sobre “el malestar que no tiene nombre”, que se nombra en el libro *La Mística de la Feminidad* (1963/2016) de Betty Friedan, y que se refiere a las mujeres de clase media, blancas, heterosexuales, con estudios universitarios, etc. Ignorando las experiencias de las mujeres negras, pobres, con sexualidades no normativas, y en otras situaciones de alteridad. Es un ejemplo que visibiliza la necesidad de cuestionar al feminismo, que en ese momento de los Estados Unidos tenía una posición más hegemónica, que existen diferencial al interior de las mujeres y que, por tanto, las voces han de ser plurales para representar vivencias plurales. Podríamos preguntarnos, trayendo el debate a nuestro contexto, cuánta de la producción académica, activista o artística tienen también este sesgo universalizador de la experiencia de las mujeres.

La experiencia vivida con la violencia también produce otra reflexión importante, y es que **la violencia que se recibe por ser mujeres no es igual para todas ellas**. No

todas las mujeres son igualmente victimizables, no tenemos conciencia ni conocimiento suficiente de las formas particulares de violencia que consideramos específica de algunas mujeres o de personas que encarnan lugares de género que desafían las normas binarias del género. E incluso, esta conciencia produce la reflexión que algunas mujeres pueden ser agresoras, violentando a otras mujeres, y algunos hombres. Es una idea que puede ser polémica, pero que supone reconocer la existencia del racismo, el capacitismo, la LGBTI-fobia, y otras formas de discriminación que desbordan la identidad mujeres. Esta reflexión cuestiona la esencialización de lo que supone ser mujer, y nos lleva a un momento concreto de salto entre lo que se han llamado la segunda y la tercera ola del feminismo. Aquel que pone en valor las diferencias que encarnan las mujeres, como un conocimiento encarnado y político, situado en la agencia y la resistencia.

Las aportaciones interseccionales nos llevan a pensar que vivimos experiencias atravesadas por diferentes ejes, encarnando diferentes vulnerabilidades y privilegios, que estos **son contextuales y dinámicos**. Por ejemplo, una mujer que no tiene regularizada su situación legal puede no querer denunciar a una pareja que le agrede, porque sabe que puede suponer la su deportación. No tiene las condiciones vitales necesarias para usar los recursos legales y comunitarios que existen en la actualidad y que están diseñados para la violencia contra las mujeres, de los que sí se puede beneficiar otra mujer que tiene residencia o nacionalidad reconocidas.

En otro ejemplo, cuando la mujer asesinada a manos de su pareja es una cirujana de un conocido hospital madrileño, está desafiando la noción de la que la violencia pertenezca a cierta clase social o grupo marginal. Tampoco “encaja bien” en los recursos comunitarios que se ofrecen típicamente a las mujeres víctimas de violencia, por lo que no se hubiera podido beneficiar de los mismos. Encontramos que, **cuando una experiencia de violencia nos resulta más reconocible, encaja mejor con lo que se construye como víctima (o agresor), va a poder acceder a más recursos y tener más apoyos**.

En 1991, cuando Kimberle Crenshaw escribía “Cartografiando los márgenes Interseccionalidad, políticas identitarias, y violencia contra las mujeres de color”, y señalaba el proceso de reconocimiento de la violencia contra las mujeres como algo estructural, al tiempo que criticaba el uso de políticas identitarias:

Durante las últimas dos décadas, las mujeres se han organizado contra una violencia casi cotidiana que ha conformado sus vidas. Gracias a la fuerza que emana de una experiencia compartida, nos hemos dado cuenta de que las voces de millones de mujeres haciendo una demanda política son más poderosas y elocuentes que las protestas de unas pocas. A su vez, esta politización ha transformado la forma en que entendemos la violencia contra las mujeres. Por ejemplo, el maltrato y la violación, que una vez fueron considerados como asuntos privados (asuntos familiares) y aberrantes (una agresión sexual errática), son ahora ampliamente reconocidos como parte de un sistema de dominación a gran escala, que afecta a las mujeres como clase. Este proceso de reconocer como problema social y sistémico, algo que previamente era percibido como aislado e individual, también ha conformado las políticas identitarias de las personas de color, de gays y de lesbianas, entre otras. Para todos estos grupos, las políticas basadas en la

identidad han sido una fuente de fuerza, creando sentido de comunidad y generando desarrollo intelectual.

En este texto, y otro anterior de 1989 titulado “Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine”, Crenshaw demuestra que los discursos institucionalizados del derecho (y de las leyes) contienen exclusiones concretas, que legitiman las relaciones de poder existentes (Carastathis 2014). Específicamente cuando se entiende que la discriminación es causada por un único eje, ser mujer o por ser negro. Al mismo tiempo, Crenshaw señaló que desde el feminismo y el antirracismo también se producía la exclusión de las mujeres negras. Ambos contextos funcionaban con ideas prototípicas de las mujeres blancas (que encarnaban el feminismo) y hombres afroamericanos (que representaban el movimiento negro). La estrategia antidiscriminatoria que imperaba limitaba la comprensión de cómo se producía la violencia racista y patriarcal. Enfrentando estas violencias como algo distinto y separado.

El enfoque interseccional, por tanto, nos plantea otra cuestión y es **qué cuenta como violencia machista, de género o contra las mujeres**. Y también, qué cuenta como violencia racista, colonial, capacitista o de clase. Cada vez que construimos la violencia bajo un paraguas teórico, le damos forma a un tipo de comprensión sobre la violencia, que tiene consecuencias materiales y concretas sobre quién recibirá atención y quién no, sobre quién será nombrada o excluida, sobre qué dolor merece ser penado. Por ejemplo, ¿cómo abordamos la violencia que reciben por parte de sus parejas las mujeres que no son heterosexuales o son transexuales? ¿necesitamos una comprensión distinta de la violencia recibida por las mujeres heterosexuales y cissexuales? ¿cómo entendemos la violencia que tiene que ver con el género, pero no se circunscribe necesariamente a lo que legalmente se entiende como “violencia de género”? Una aplicación práctica interseccional supone decidir conscientemente qué conceptos usamos para referirnos a formas concretas de violencia, fijándonos en quienes se quedan habitualmente fuera y excluidas de la acción política. Nos lleva a pensar paradigmas de la comprensión de la violencia mucho más articulados y conscientes con respecto a qué consideramos relaciones de género, violencia machista, LGBTfobia, racismo o islamofobia de género, capacitismo de género, etc.

La mirada interseccional nos remite a **fijarnos en la experiencia situada, un conocimiento que parte de la autorreflexión** y que nos devuelve como un espejo una mirada sobre quienes somos en relación a este problema social. Nos plantea una pregunta incómoda y es ¿qué conocimiento es válido a la hora de hacer movilización social o políticas sobre violencia contra las mujeres? ¿forman parte las propias mujeres (u otras personas victimizadas, como las criaturas) que viven violencia del debate sobre cómo hacer las políticas públicas? ¿son consideradas interlocutoras válidas? ¿tenemos en cuenta la experiencia encarnada de profesionales en este ámbito? ¿qué consecuencias tiene llamar a alguien víctima o agresor?

Pueden ser preguntas incómodas, porque aluden a nuestras experiencias personales, profesionales y políticas, pero son un buen punto de partida para fijarnos en que **los ejes de desigualdad son temporales y en constante transformación** (Nayak y Robins, 2019). No aluden, ni contribuye a reforzar identidades fijas. Nos llama a fijarnos en cómo

en un contexto determinado se producen relaciones de discriminación muy concretas y nos interpela para realizar intervenciones muy específicas. Este cuestionamiento de las políticas identitarias es un reto que se plantea en los debates interseccionales, en la medida que llama a fijarse en elemento móviles y dinámicos y no en algo tan concreto como ser mujeres, gitanas, lesbianas o migrantes. Y sin embargo, muchas experiencias subjetivas, movimientos sociales, espacios de investigación y políticos aún encuentran una utilidad, a menudo tildándola de estratégica, en el uso de estas identidades porque socialmente aún no se reconoce el impacto que supone ocupar este espacio vital, encarnando discriminaciones que aún parecen invisibles.

¿De qué manera puede el enfoque interseccional ayudarnos a entender la complejidad de la violencia contra las mujeres?

Una mirada interseccional sobre la violencia contra las mujeres nos aporta una crítica productiva que nos **ayuda a hacernos algunas preguntas complejas** sobre cómo se ha de intervenir socialmente sobre este problema. Estas preguntas a menudo son encarnadas y puede llegar a ser ásperas, o incómodas, porque se refieren a un proceso social de lucha por situar la violencia contra las mujeres en la agenda política, las políticas y programas que se han conseguido hacer y que sigue recibiendo muchos ataques de los sectores más conservadores. Tener que defender el reconocimiento de la violencia que reciben las mujeres nos ha llevado en ocasiones a usar argumentos menos matizados, en debates polarizados que defienden que “también hay hombres que sufren violencia a manos de las mujeres”, o “que la violencia no tiene género”. Argumentos que claramente quieren llevarnos a lógicas nada feministas y que buscan mantener y reforzar la discriminación estructural de las mujeres y otras personas alterizadas.

Las reflexiones intersecciones también se refieren a la experiencia personal y subjetiva de mujeres que pueden estar en situaciones muy precarizadas, que a menudo no forman parte de la conversación sobre cómo hacer políticas sobre violencia, u activismo sobre la violencia machista. Además, aluden directamente a las personas que trabajan en este ámbito social y político, que se preguntan por cómo impacta su labor en las vidas de las mujeres violentadas y sus criaturas, y que también reflexionan sobre sus propias vivencias, con las diferentes formas de violencia.

Sin embargo, también creo que es importante reconocer que hemos hecho esfuerzos por delimitar qué es dicha violencia, contra quién se dirige, en qué contextos se produce, a quién se victimiza, etc. Teorizado sobre cómo se produce la violencia contra las mujeres y poniendo marcha acciones concretas de resistencia frente esta violencia. Son esfuerzos válidos por situar un problema infravalorado en un espacio político amplio y que recibe una atención pública antes inexistente. También sabemos que el contexto legal y de intervención social actual no es suficiente y que los datos que tenemos aluden a un problema creciente y que requiere de espacios como este, que nos permitan pensar libremente sobre qué futuro anhelamos y qué herramientas queremos utilizar en esta tarea.

Muchas gracias por vuestra invitación y por el debate que vamos a tener a continuación.

BIBLIOGRAFÍA

- Borraz, Marta; Requena Aguilar, Ana y Paul B. Preciado (2019). "El sujeto del feminismo es el proyecto de transformación radical de la sociedad en su conjunto". *Eldiario.es* 11/10/19.
- Carastathis, Anna (2014). "The Concept of Intersectionality in Feminist Theory". *Philosophy Compass* 9(5): 304-314.
- Combahee River Collective (1977). "Un Manifiesto Feminista Negro". En R. L. Platero, *Intersecciones. Cuerpos y Sexualidades en la Encrucijada*. Barcelona: Bellaterra, pp.
- Crenshaw, Kimberlé W. (1991/2012). Cartografiando los márgenes Interseccionalidad, políticas identitarias, y violencia contra las mujeres de color. En R. L. Platero, *Intersecciones. Cuerpos y Sexualidades en la Encrucijada*. Barcelona: Bellaterra, pp.
- Crenshaw, Kimberlé W. (1989). "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine". *Feminist Theory and Antiracist Politics*. University of Chicago Legal Forum, pp. 139-167.
- Mercè Marçal, Maria (1977). *Cau de llunes*. Barcelona: Proa.
- Rodó-Zárate, María (2016) "Feminist and queer epistemologies beyond the academia and the Anglophone world: political intersectionality and transfeminism in the Catalan context". En Gavin Brown y Kath Browne (Eds), *The Routledge Research Companion to Geographies of Sex and Sexualities*, pp 155-163. Oxford, UK: Routledge.
- Nayak, Surya and Rachel Robins (eds) (2019). *Intersectionality and Social Work*. London and New York: Routledge.
- Friedan, Betty (2016). *La mística de la feminidad*. Madrid: Cátedra.

2. "Divisa. A l'atzar agraeixo tres dons: haver nascut dona, de classe baixa i nació oprimida. I el tèrbol atzur de ser tres voltes rebel." (Marçal, 1977).

Violències masclistes?

Una anàlisi feminista decolonial

Ochy Curiel

Primer de tot vull agrair la invitació a aquest congrés i a totes les persones que l'han fet possible, que segur que són moltes.

M'han proposat fer una ponència sobre estratègies de resistència feminista com a resposta a les violències masclistes, però aprofitant que s'emmarca en el bloc 2, Violències estructurals i estratègies de resistències, m'agradaria fer una anàlisi més complexa sobre les violències a partir d'una perspectiva feminista decolonial, corrent teòric i polític des del qual em posiciono des de fa un temps.

Fa més de 10 anys, amb Yuderlys Espinosa i altres companyes vam començar a construir, a Abya Yala, el feminisme decolonial, que ha estat producte dels nostres posicionaments dins de tots aquests corrents crítics com el feminisme antiracista, el lesbianisme feminista i el corrent autònom feminista, dels quals nosaltres hem estat part activa.

Des d'aquestes aportacions, han estat problematitzades categories que han estat clau del feminisme: patriarcat, dones, divisió sexual de la feina i el mateix concepte de violència, perquè han partit de la universalització de la subordinació de les dones només considerant el gènere (des d'una visió binària i heterocentrada), i per no considerar experiències de dones afectades pel racisme, el classisme, l'heterosexualitat i la geopolítica.

Com a feministes decolonials, entenem la violència estructural lligada a la història de la colonització que s'inicia el 1492 amb les empreses europees i que posteriorment va anar configurant la *colonialitat del poder* (Quijano, 2000), un patró mundial que ha significat relacions socials d'explotació/dominació/conflicte al voltant de la disputa pel control i el domini de la feina i els seus productes, la naturalesa i els seus recursos de producció, el sexe i els seus productes, la reproducció de l'espècie, la subjectivitat i els seus productes, materials i intersubjectius, inclòs el coneixement, i l'autoritat i els seus instruments de coerció. Per a Quijano, tot això s'encreua amb el concepte de raça, que classifica i jerarquitzava éssers humans, fins i tot àrees geogràfiques a nivell global. Quins llocs ocupem les feministes en aquest patró mundial de poder?

El sistema colonial modern també ha produït la *colonialitat del saber* (Lander, 2003), un tipus de racionalitat tècnica i científica, epistemològica, que s'assumeix com el model vàlid de producció de coneixement. Aquest coneixement, des d'aquesta visió, ha de ser neutre, objectiu, universal, positiu. Com indica el colombià Santiago Castro Gómez, pretén estar

en un punt zero d'observació capaç de traduir i documentar amb fidelitat les característiques d'una natura i una cultura exòtica (Castro-Gómez, 2007). Aquesta colonialitat del saber es pot entendre, per exemple, quan feministes d'aquí del nord estudien dones de l'anomenat tercer món, assumint-les només víctimes del patriarcat, sense cap tipus d'agència, o quan les negres, indígenes, migrants són assumides només com a testimonis de les anàlisis feministes. És el que Chandra Mohanty (2008) va denominar *colonianisme epistèmic*.

Però el procés colonial va produir el que Nelson Maldonado (2007) conceptualitza com a *colonialitat de l'ésser*, lligat a la noció d'humanitat que va imposar la modernitat occidental que s'inicia amb el debat sobre si els indis i després els negres eren humans. Les femelles i els mascles colonitzats no eren dones ni homes, ni es consideraven humans. Ha suposat la negació d'humanitat, la interiorització de poblacions (sobretot indígenes afrodescendents) que han estat considerades un obstacle per a la cristianització i després per a la modernització. Un exemple d'això en el feminisme és pensar que moltes dones han de “desenvolupar-se” com les dones blanques per aconseguir un cert grau d'humanitat.

Això està lligat a la *colonialitat de gènere*, un concepte proposat per María Lugones (2008). Per a Lugones, el gènere és una categoria moderna colonial, ja que es reconeix el dimorfisme sexual entre homes i dones des de les experiències de dones i homes blancs/blanques i burgesos/es. Assumeix que l'organització social del “sexe” precolonial va inscriure la diferenciació sexual en tots els àmbits de l'existència, incloent-hi el saber i les pràctiques rituals, l'economia, la cosmologia, les decisions de govern intern i extern de la comunitat. Així, les femelles no blanques eren considerades animals en el sentit profund de ser éssers “sense gènere” (com les esclavitzades, per exemple), marcades sexualment com a femelles, però sense les característiques de la feminitat que es va definir per a les dones blanques.

Davant d'això, la pregunta que proposa el feminisme decolonial i que vull proposar aquí és: a quines dones ens referim quan parlem de violència cap a les dones o violències masclistes? Quin tipus de política amaga?

Les feministes decoloniales, com moltes dones afros i negres, indígenes, hem estat actives en la denúncia de violències anomenades masclistes, però les nostres lluites no es limiten a la qüestió del gènere, com la majoria de feminismes hegemònics, que majoritàriament són blancs, no només per color de pell, sinó també en les seves ideologies i teoritzacions.

La violència que s'exerceix cap a moltes de nosaltres és de molts tipus i alhora de manera imbricada: violències racistes, heterosexistes, classistes, violència per la despulla dels nostres pobles per les grans transnacionals del nord, pel militarisme capitalista, la qual cosa ens continua deshumanitzant, com passa des de 1492.

Per tot plegat, les nostres lluites i resistències han estat múltiples. Estem compromeses amb una lluita per totes les opressions, la qual cosa implica entendre que no només les dones estan afectades per la violència estructural, sinó també homes i persones trans que no han tingut privilegis de raça, classe i nacionalitat. Avui posem límits a aquest separatisme que

fa fragmentar la mirada de les opressions i les violències. Propendim a una política comunitària, on de manera col·lectiva i des de subjectes múltiples (dones, homes, persones trans, migrants, etc.) puguem lluitar contra aquest monstre modern colonial, que ens fa enfortir un individualisme liberal, que fa separar les lluites per identitats o diferències.

En aquestes comunitats, definides no necessàriament des de l'àmbit territorial, sinó dels projectes polítics, abordem la violència masclista, però també les racistes, heterosexistes, nacionalistes, militaristes.

No assumim la política de la interseccionalitat (Crenshaw, 1993), perquè el que fa és reconèixer múltiples eixos de diferència, però no pregunta com es van produir aquestes diferències. Per tant, és una política liberal que s'inscriu en un multiculturalisme liberal. El nostre interès és poder explicar històricament que dones, negres, indígenes, lesbianes, trans són categories i identitats que han estat producte de l'opressió, que, si bé la utilitzem amb fins estratègics per a la política, ens interessa actuar per eliminar aquestes opressions, no només per reconèixer les diferències que van produir.

Per tot això, un feminisme que només pensi que la seva lluita és la violència masclista, és un feminisme racista, classista i, per tant, colonial.

BIBLIOGRAFIA

Castro-Gómez, S. (2007) *Decolonizar la universidad. La hybris del punto cero y el diálogo de saberes*. En, Castro-Gómez, S. y Grosfoguel, R. *El giro decolonial. Reflexiones para una diversidad epistémica más allá del capitalismo global*, Bogotá: Siglo del Hombre Editores; Universidad Central, Instituto de Estudios Sociales Contemporáneos y Pontificia Universidad Javeriana, Instituto Pensar (79-92).

Crenshaw, K. (1993). "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory, and Antiracist Politics", in, Weisberg, K. *Feminist Legal Theory: Foundations*, Philadelphia: Temple University Press. (17-29).

Hill Collins, P. (1990). *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness and the politics of Empowerment*. New York: Routledge Classics.

Lander, E. (2003). *Ciencias Sociales: saberes coloniales y eurocéntricos*. En Lander, E. *La Colonialidad del saber: eurocentrismo y ciencias sociales. Perspectivas latinoamericanas*. Buenos Aires: CLACSO. (11-40).

Lugones, M. (2008). *Colonialidad y Género: Hacia un feminismo descolonial*. En Mignolo W. *Género y Descolonialidad*. Buenos Aires: Del signo (13-25).

Maldonado-Torres, N. (2007): *Sobre la colonialidad del ser: contribuciones al desarrollo de un concepto*. En, Castro-Gómez, S. y Grosfoguel, R. *El giro decolonial. Reflexiones para una diversidad epistémica más allá del capitalismo global*, Bogotá: Siglo del Hombre Editores; Universidad Central, Instituto de Estudios Sociales Contemporáneos y Pontificia Universidad Javeriana, Instituto Pensar (127-168).

Mohanty, Chandra Talpade. (2008). *Bajo los ojos de occidente. Academia feminista y discursos coloniales*". En L. Suárez y Hernández, R. *Descolonizando el Feminismo: teorías y prácticas desde los márgenes*, Madrid: Cátedra (117-164).

Quijano, A. (2000). *Colonialidad del Poder, Eurocentrismo y América Latina*". En, Lander, E., *La Colonialidad del Saber: Eurocentrismo y Ciencias Sociales*. Buenos Aires: Clacso. (201-246).

¿Violencias machistas? Un análisis feminista decolonial

Ochy Curiel

Quiero antes que todo agradecer la invitación a este congreso y a todas las personas que lo han hecho posible, que de seguro son muchas.

Me han propuesto hacer una ponencia sobre estrategias de resistencia feminista como respuesta a las violencias machistas, pero aprovechando que esta se enmarca en bloque 2: Violencias estructurales y estrategias de resistencias, me gustaría hacer un análisis más complejo sobre las violencias, a partir de una perspectiva feminista decolonial, corriente teórico-política desde donde me posiciono desde hace un tiempo.

Hace más de 10 años, junto con Yuderkys Espinosa y otras compañeras, comenzamos a construir en Abya Yala, el feminismo decolonial, que ha sido producto de nuestros posicionamientos dentro de todas estas corrientes críticas como el feminismo antirracista, el lesbianismo feminista, la corriente autónoma feminista y que nosotras hemos sido parte activa.

Desde estos aportes, categorías que han sido claves del feminismo han sido problematizadas: patriarcado, mujeres, división sexual del trabajo y el mismo concepto de violencia, porque han partido de la universalización de la subordinación de las mujeres solo considerando el género (desde una visión binaria y heterocentrada), y por no considerar experiencias de mujeres afectadas por el racismo, el clasismo, la heterosexualidad y la geopolítica.

Como feministas decoloniales entendemos la violencia estructural ligada a la historia de la colonización que se inicia en 1492 con las empresas europeas y que posteriormente fue conformando la *colonialidad del poder* (Quijano, 2000) un patrón mundial de que ha significado relaciones sociales de explotación/dominación/conflicto en torno a la disputa por el control y el dominio del trabajo y sus productos, la naturaleza y sus recursos de producción; el sexo y sus productos, la reproducción de la especie, la subjetividad y sus productos, materiales e intersubjetivos, incluido el conocimiento y la autoridad, y sus instrumentos de coerción. Todo ello para Quijano está atravesado por el concepto de raza que clasifica y jerarquiza seres humanos, incluso áreas geográficas e nivel global. ¿Qué lugares ocupamos las feministas en este patrón mundial de poder?

El sistema colonial moderno ha producido también la *colonialidad del saber*, (Lander 2003) un tipo de racionalidad técnico-científica, epistemológica, que se asume como el modelo válido de producción de conocimiento. Este conocimiento, desde esta visión debe ser neutro, objetivo, universal, positivo. Como señala el colombiano Santiago Castro Gó-

mez, pretende estar en un punto cero de observación capaz de traducir y documentar con fidelidad las características de una naturaleza y una cultura exótica (Castro-Gómez 2007). Esta colonialidad del saber la podemos entender, por ejemplo, cuando feministas de aquí del Norte van y estudian a mujeres del llamado Tercer Mundo, asumiéndolas solo víctimas del patriarcado, sin ningún tipo de agencia, o cuando las negras, indígenas, migrantes son asumidas solo como testimonios de los análisis feministas. Es lo que Chandra Mohanty (2008) denominó *colonianismo epistémico*.

Pero el proceso colonial produjo lo que Nelson Maldonado (2007) conceptualiza como *colonialidad* del ser, ligado a la noción de humanidad que impuso la modernidad occidental que se inicia con el debate si los indios y luego negros eran humanos. Las hembras y machos colonizados no eran mujeres ni hombres, ni eran consideradxs humanas. Ha supuesto la negación de humanidad, la interiorización de poblaciones (sobre todo indígenas afro-descendientes) que han sido consideradas como un obstáculo para la cristianización y luego para la modernización. Un ejemplo de ello en el feminismo es pensar que muchas mujeres deben “desarrollarse” como las mujeres blancas para alcanzar cierto grado de humanidad.

Lo anterior está ligado a la *colonialidad de género*, un concepto propuesto por María Lugones (2008). Para Lugones, el género es una categoría moderna colonial pues se reconoce el dimorfismo sexual entre hombres y mujeres, desde las experiencias de mujeres y hombres blancos/as y burgueses/as. Asume que la organización social del «sexo» pre colonial inscribió la diferenciación sexual en todos los ámbitos de la existencia, incluyendo el saber y las practicas rituales, la economía, la cosmología, las decisiones del gobierno interno y externo de la comunidad. Así las hembras no-blancas eran consideradas animales en el sentido profundo de ser seres «sin género» (como las esclavizadas, por ejemplo), marcadas sexualmente como hembras, pero sin las características de la femineidad que se definió para las mujeres blancas.

Frente a lo anterior, ¿La pregunta que propone el feminismo decolonial y que quiero proponer aquí es a que mujeres nos referimos cuando hablamos de violencia hacia las mujeres o violencias machistas?, ¿Qué tipo de política encierra?

Las feministas decoloniales, como también muchas mujeres afros y negras, indígenas, hemos sido activas en denunciar violencias llamadas machistas, sin embargo, nuestras luchas no se limitan a la cuestión del género, como la mayoría de los feminismos hegemónicos, que en su mayoría son blancos, no solo por color de piel, sino también en sus ideologías y teorizaciones.

La violencia que se ejerce hacia muchas de nosotras son de muchos tipos y al mismo tiempo de forma imbricada: violencias racistas, heterosexistas, clasistas, violencia por el despojo de nuestros pueblos por las grandes transnacionales del Norte, por el militarismo capitalista, todo lo cual nos sigue deshumanizando igual como sucedió desde 1492.

Por lo anterior nuestras luchas y resistencias han sido múltiples. Estamos comprometidas con una lucha por todas las opresiones, lo cual implica entender que no solo son las mu-

jes que están afectadas por la violencia estructural, sino también hombres y personas trans que no han tenido privilegios de raza, clase y nacionalidad. Hoy le ponemos límites a ese separatismo que hace fragmentar la mirada de las opresiones y las violencias. Proponemos por una política comunitaria, donde de forma colectiva y desde sujetos múltiples (mujeres, hombres, personas trans, migrantes, etc) podamos luchar contra ese monstruo moderno colonial, que nos hace fortalecer un individualismo liberal, que hace separar las luchas por identidades o diferencias.

En esas comunidades, definidas no necesariamente desde lo territorial, sino desde los proyectos políticos, abordamos la violencia machista, pero también las racistas, heterosexistas, nacionalistas, militaristas.

No asumimos la política de la interseccionalidad (Crenshaw, 1993), porque esta lo que hace es reconocer múltiples ejes de diferencia, pero no pregunta cómo se produjeron esas diferencias. Por tanto, es una política liberal que se inscribe en un multiculturalismo liberal. Nuestro interés es poder explicar históricamente que mujeres, negras, indígenas, lesbianas, trans son categorías e identidades que han sido producto de la opresión, que, si bien la utilizamos con fines estratégicos para la política, nos interesa actuar en torno a eliminar esas opresiones, no solo a reconocer las diferencias que produjeron.

Por todo lo anterior, un feminismo que solo piense que su lucha es la violencia machista, es un feminismo racista, clasista, por tanto, colonial.

BIBLIOGRAFIA

Castro-Gómez, S. (2007) *Decolonizar la universidad. La hybris del punto cero y el diálogo de saberes*. En, Castro-Gómez, S. y Grosfoguel, R. *El giro decolonial. Reflexiones para una diversidad epistémica más allá del capitalismo global*, Bogotá: Siglo del Hombre Editores; Universidad Central, Instituto de Estudios Sociales Contemporáneos y Pontificia Universidad Javeriana, Instituto Pensar (79-92).

Crenshaw, K. (1993). "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory, and Antiracist Politics", in, Weisberg, K. *Feminist Legal Theory: Foundations*, Philadelphia: Temple University Press. (17-29).

Hill Collins, P. (1990). *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness and the politics of Empowerment*. New York: Routledge Classics.

Lander, E. (2003). *Ciencias Sociales: saberes coloniales y eurocéntricos*. En Lander, E. *La Colonialidad del saber: eurocentrismo y ciencias sociales. Perspectivas latinoamericanas*. Buenos Aires: CLACSO. (11-40).

Lugones, M. (2008). *Colonialidad y Género: Hacia un feminismo descolonial*. En Mignolo W. *Género y Descolonialidad*. Buenos Aires: Del signo (13-25).

Maldonado-Torres, N. (2007): *Sobre la colonialidad del ser: contribuciones al desarrollo de un concepto*: En, Castro-Gómez, S. y Grosfoguel, R. *El giro decolonial. Reflexiones para una diversidad epistémica más allá del capitalismo global*, Bogotá: Siglo del Hombre Editores; Universidad Cen-

tral, Instituto de Estudios Sociales Contemporáneos y Pontificia Universidad Javeriana, Instituto Pensar (127-168).

Mohanty, Chandra Talpade. (2008). *Bajo los ojos de occidente. Academia feminista y discursos coloniales*". En L. Suárez y Hernández, R. *Descolonizando el Feminismo: teorías y prácticas desde los márgenes*, Madrid: Cátedra (117-164).

Quijano, A. (2000). *Colonialidad del Poder, Eurocentrismo y América Latina*". En, Lander, E., *La Colonialidad del Saber: Eurocentrismo y Ciencias Sociales*. Buenos Aires: Clacso. (201-246).

Reflexions sobre l'acompanyament en violències masclistes i violències sexuals en un grup de joves amb síndrome de Down

Carolina Checa Dumont

Centraré la meua reflexió en una experiència professional força situada i concreta, ja que parlar sobre diversitat funcional és una cosa molt àmplia i heterogènia i amb realitats molt diverses. Per tant, em centraré en l'experiència professional que he tingut i tinc dinamitzant tallers d'educació afectivosexual feminista amb diversos grups de persones amb diversitat funcional cognitiva i tot el que ha comportat i comporta aquest procés, amb l'especial intencionalitat de treballar les violències masclistes i les violències sexuals intrínseques quan parlem sobre sexualitats.

En concret, em centraré en un projecte adreçat a persones amb síndrome de Down d'una durada de dos anys en què vaig atendre dos grups, un total de 20 joves, dones i homes amb síndrome de Down.

Però al llarg de la meua carrera professional, he treballat a nivell grupal i individual en diferents projectes adreçats a persones amb diversitat funcional cognitiva, on hem treballat la sexualitat des del punt de vista dels drets. Enfocada des de la perspectiva del plaer i des d'un treball grupal però que passa pel treball individual, estructural, cultural i social.

Aquests tallers es plantegen a partir d'un treball gradual, amb una durada de dos cursos escolars, i respecten els temps i processos, la qual cosa fa que, a poc a poc, el grup sigui un espai de reflexió, escolta, alleujament, aprenentatge, i un lloc on compartir vivències i experiències.

Aquests projectes també estan enfocats a l'acompanyament i el treball amb les famílies, les quals reflexionen i pensen sobre la seva pròpia sexualitat i utilitzen els tallers com a lloc on repensar i compartir vivències.

A partir de la proposta d'aquest congrés, vaig començar a estructurar algunes de les idees amb què em trobava i que vaig començar a construir a partir d'aquests tallers. Avui m'agradaria compartir dues línies en què estic treballant i reflexionant.

Una de les idees té a veure amb la construcció de les violències estructurals, socials i simbòliques que envolten a les noies i dones amb síndrome de Down. I, en concret, en la construcció de l'imaginari de la violència sexual. Aquí prenc els conceptes que la companya Nerea Barjola¹ treballa, *“la idea de terror sexual (disciplina del terror sexual), com a estratègia heteropatriarcal per controlar, sotmetre i explotar el cos i la vida de les dones.*

Ella parla del terror sexual com una forma de control, i de com totes aquestes operacions, a través de les representacions del perill sexual, marquen pautes de comportament, que generen por i per tant control”.

Crec que és clau agafar aquesta idea que planteja Nerea Barjola i repensar-la des de les realitats de les noies i dones amb diversitat funcional cognitiva.

En les seves vides, la de les seves famílies i gent propera està present la por als abusos i a la violència sexual, i aquesta por és un dels objectius pels quals famílies i institucions demanen tallers d'educació afectivosexual. I sí que és important que dones amb diversitat funcional cognitiva rebin aquests tallers com a forma de prevenció i reacció a la violència sexual, tal com diu la meua companya Melani Alcalá². Ho comparteixo totalment, però amb el seu discurs plantejo també la idea que cal desmantellar aquest entramat que sustenta la idea de control cap al cos de les dones amb diversitat funcional cognitiva.

Aquí m'agradaria analitzar la manera com els mitjans de comunicació traslladen els casos de violència sexual, de manera molt mediatitzada, tal com diu Nerea Barjola, pels significats i per les categories amb les quals les persones traslladem com exercim, com entenem i com comprenem la violència sexual.

M'agradaria analitzar una notícia d'última hora que ha passat a Catalunya, més concretament a Girona, i publicada, pel diari El País.

LECTURA DE LA NOTÍCIA. Marta Rodríguez (11 octubre, 2019).

“Presó per a un monitor acusat d'agredir sexualment tres dones amb discapacitat intel·lectual”, El País. Recuperat de...

Generalment els relats sobre el perill sexual es construeixen sobre la base de la culpabilitat de les dones. No es posa el focus sobre l'agressor, no posen el focus sobre els privilegis que detecten en els homes sobre el cos i la vida de les dones, sinó que faran i parlaran i traslladaran una sèrie de significats pels quals les responsables de l'agressió som les dones.

Relats d'aquest tipus són els que construeixen que una institució, com ara un ajuntament, digui que “tot i que qualifica d'inadmissible aquesta conducta en qualsevol cas o circumstància, sosté que ho és especialment quan té lloc amb persones que, per les seves característiques, tenen més difícil defensar-se, i en espais on han de sentir-se absolutament protegides”.

O que, als companys de treball els ha sorprès molt que el monitor sigui un “presumptiu” agressor.

O que el patronat digui que revisarà i endurirà tots els protocols existents per evitar que es repeteixin fets similars, tot i que és conscient que no podrà controlar-ho totalment.

Crec que és evident que relats així donen a entendre que la causa d'aquestes violacions és la vulnerabilitat de les dones amb diversitat funcional cognitiva, posant la responsabilitat de tot això en aquesta idea i naturalitzant-ho d'una manera tan brutal, que fins i tot el patronat es permet dir que “és conscient que no podrà controlar-ho tot”.

La construcció del relat de perill sexual marquen pautes de comportament que reproduïxen del terror sexual que, com a conseqüència, genera por i, en aquest cas, inseguretat, la idea de les noies com les responsables per la seva pròpia “condició”.

Cal tenir un altre tipus de prisma per a la violència sexual cap a dones amb diversitat funcional cognitiva i aquí recullo alguna de les idees d'un text escrit per Asun Pié i Carme Riu (2014). “Violència, dona i diversitat funcional. La vulnerabilitat augmentada”.

Hi ha una part en què escriuen que cal tenir, *“clara la vinculació de la violència dirigida a les dones amb diversitat funcional i el nostre imaginari social. No podem per tant, abordar de manera completa aquesta temàtica sense aprofundir en els eixos que ordenen el nostre mapa conceptual. Veiem llavors que cal preguntar-se: quines mirades han existit i existeixen sobre la diversitat funcional? Com reacciona l'entorn social davant d'una diferència? Què passa amb la distància entre l'arsenal jurídic, discursiu i la pràctica o la vida real dels subjectes? On observem violència i quines formes presenta? Quins tipus de discursos científicotècnics avalen i justifiquen alguns tipus de violència? Què podem fer amb aquesta violència i hostilitat que castiga els cossos diferents? Comprendre, per tant, el nivell de violència inscrit en el col·lectiu de persones amb diversitat funcional suposa revisar qualsevol ordre epistemològic, històric, legislatiu, etc. A priori podem dir que tot el que conforma el nostre entorn, a nivell macrosocial i microsocia, agredeix molt violentament les persones amb diversitat funcional, especialment a elles. I més encara quan no es reconeix, ni es detecta, i es normalitza un estat de permanent agressió i hostilitat”*.³

Asun Pié i Carme Riu diuen: *“el que cal subratllar amb major claredat és la profunda naturalització la violència i, en conseqüència, la seva invisibilitat. Podem arribar a dir que les dones amb diversitat funcional són la subalterna de la subalterna. És a dir, ocupen un lloc de radical alteritat que dispara els nivells de precarietat i vulnerabilitat problemàtica”*.

Aquí, vull enllaçar l'altra línia que m'agradaria compartir i torno a esmentar la idea que “les dones amb diversitat funcional són les subalternes de les subalternes”, per a això m'agradaria analitzar altres situacions que he detectat: els recursos que se'ls ofereixen a les noies i dones amb diversitat funcional cognitiva en una situació de violència sexual.

Com que conec i he treballat, d'una banda, en institucions, com ara associacions, fundacions, centres ocupacionals, centres de dia, etc. i, de l'altra, el circuit per a l'erradicació de les violències masclistes a la ciutat de Barcelona i coneixent els recursos d'atenció a nenes, joves i dones, he detectat que no hi ha xarxes ni formes de treball conjunt i, fins i tot, hi ha el desconeixement d'aquestes dues realitats de treball.

La invisibilització de la violència sexual cap a dones amb diversitat funcional cognitiva és una realitat en tots dos àmbits. D'una banda, les institucions, com ara associacions, fundacions o centres ocupacionals, se centren en l'atenció especialitzada en temes com l'àmbit laboral, psicològic, mèdic, psiquiàtric, d'oci, etc., i hi ha una clara desinformació en temes relacionats amb la perspectiva de gènere, la perspectiva feminista i, com a conseqüència, en temes relacionats amb les violències masclistes i les violències sexuals.

I dins del circuit d'atenció en violències masclistes, a Barcelona cal que incorporin una mirada des de la diversitat funcional cognitiva, revisant des d'aquestes realitats el marc de la llei que regula tots els drets de les dones pel que fa a la prevenció, l'atenció, l'assistència, la protecció, la recuperació i la protecció integral. Cal revisar el Protocol Marc per a una intervenció coordinada contra la violència masclista a Catalunya⁴, que marca de forma genèrica els circuits d'atenció interns i externs que els serveis i territoris han d'aplicar.

I d'aquesta manera, revisar els protocols d'actuació que han de coordinar-se en el circuit territorial.

Crec que és un repte important, fer que aquests àmbits estiguin connectats amb l'objectiu de poder millorar els nivells d'intervenció i els serveis de prevenció, detecció, atenció i recuperació, analitzant les causes, característiques i especificitats de les nenes, joves i dones amb diversitat funcional cognitiva.

1. Nerea Barjola. (2018) "Microfísica sexista del poder: el caso Alcàsser y la construcción del terror sexual", Editorial Virus.

2. Melani Alcalá. "Mis reflexiones sobre las violencias machistas y la sexualidad. Las Violencias Sexuales en mujeres jóvenes con síndrome de Down". Ponència d'aquest congrés.

3. Asun Pié i Carme Riu Pascual (2014). "Violència, dona i diversitat funcional. La vulnerabilitat augmentada". *Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa*, 58, pàg. 41-60.

4. Protocol Marc per a una intervenció coordinada contra la violència masclista a Catalunya (2009). Generalitat de Catalunya. Institut Català de les Dones.

Reflexiones sobre el acompañamiento en violencias machistas y violencias sexuales en un grupo de jóvenes con síndrome de down.

Carolina Checa Dumont

Voy a centrar mi reflexión en una experiencia profesional bastante situada y concreta, ya que que, hablar sobre diversidad funcional es algo muy amplio y heterogéneo y con realidades muy diversas. Con lo cual me voy a centrar en la experiencia profesional que he tenido y tengo dinamizando talleres de educación afectivo sexual feminista con diversos grupos de personas con diversidad funcional cognitiva y todo lo que ha conllevado y conlleva este proceso, y con la especial intencionalidad de trabajar las violencias machistas y violencias sexuales intrínsecas cuando hablamos sobre sexualidades.

Voy a centrarme en concreto en un proyecto dirigido a personas con síndrome de down de una duración de dos años y atendiendo dos grupos, un total de 20 jóvenes, mujeres y hombres con síndrome de down.

Pero a lo largo de mi carrera profesional he estado trabajando a nivel grupal e individual con distintos proyectos dirigidos a personas con diversidad funcional cognitiva, trabajando la sexualidad desde el punto de vista de los derechos. Enfocada desde la perspectiva del placer y desde un trabajo grupal pero que pasa desde lo individual, lo estructural, lo cultural y social.

Estos talleres, se plantean desde trabajo paulatino, con una duración de dos cursos escolares, respetando tiempos y procesos, lo cual está haciendo que poco a poco el grupo sea un espacio de reflexión, escucha, desahogo, aprendizaje... y donde compartir vivencias y experiencias.

Estos proyectos también están enfocados al acompañamiento y trabajo con las familias, las cuales reflexionan y piensan sobre su propia sexualidad y utilizan los talleres como lugar donde repensar y compartir vivencias.

A partir de la propuesta de este congreso empecé a armar algunas de las ideas con las que me estaba encontrando y empezando a construir, a partir de estos talleres. Y hoy me gustaría compartir dos de líneas en la que estoy trabajando y reflexionado.

Una de las ideas tiene que ver con la construcción las violencias estructurales, sociales, simbólicas que rodean a las chicas y mujeres con síndrome de down. Y en concreto en la construcción del imaginario de la violencia sexual, aquí cojo los conceptos que la compañera Nerea Barjola⁵ trabaja, *‘la idea de terror sexual (disciplina del terror sexual), como estrategia heteropatriarcal para controlar, someter y explotar el cuerpo y la vida de las mujeres. Ella habla del terror sexual como una forma de control, y de como todas esas operaciones*

a través de las representaciones del peligro sexual, marcan pautas de comportamiento, que generan miedo y por tanto control’.

Creo que es clave coger esta idea, que plantea Nerea Barjola y repensarla desde las realidades de las chicas y mujeres con diversidad funcional cognitiva.

En sus vidas, la de sus familias y gente cercana está presente el miedo a los abusos y a la violencia sexual, y ese miedo es uno de los objetivos por los que familias e instituciones demandan talleres de educación afectivo sexual, y sí, que es importante que mujeres con diversidad funcional cognitiva reciban estos talleres como forma de prevención y reacción a la violencia sexual, tal y como dice mi compañera Melani Alcalá⁶ y que comparto totalmente, pero acompañando su discurso también planteo la idea de que es necesario dismantelar este entramado que sustenta la idea de control hacia el cuerpo de las mujeres con diversidad funcional cognitiva.

Aquí me gustaría analizar la forma en que los medios de comunicación trasladan los casos de violencia sexual, siempre muy mediatizado, tal y como dice Nerea Barjola, por los significados y por las categorías con las cuales las personas trasladamos el: cómo ejercemos, cómo entendemos y cómo comprendemos la violencia sexual.

Aquí me gustaría analizar una última noticia ocurrida en Cataluña, mas concretamente en Girona, y publicada, por el periódico El País.

LECTURA DE LA NOTICIA. Marta Rodríguez (11 octubre, 2019).

“Prisión para un monitor acusado de agredir sexualmente a tres mujeres con discapacidad intelectual”, El País. Recuperado de...

Generalmente los relatos sobre el peligro sexual se construyen sobre la base de la culpabilidad de las mujeres. No se pone el foco sobre el agresor, no ponen el foco sobre los privilegios que detectan en los hombres sobre el cuerpo y la vida de las mujeres, sino que van hacer y a hablar y van a trasladar una serie de significados por el cual la responsable de la agresión somos las mujeres.

Relatos de este tipo son los que construyen que una institución como un ayuntamiento diga que “aunque califica de inadmisibile esta conducta en cualquier caso o circunstancia, sostiene que lo es “en especial cuando tiene lugar con personas que, por sus características, tienen mas difícil defenderse, y en espacios donde deben sentirse absolutamente protegidas”

O que, a los compañeros de trabajo le ha sorprendido mucho que el monitor sea un “presunto” agresor.

O que le patronato diga que revisará y endurecerá todos los protocolos existentes para evitar que se repitan hechos similares, a pesar de que es consciente de que no podrá controlarlo totalmente....

Creo que es evidente que relatos así dan a entender que la causa de estas violaciones son por la vulnerabilidad de las mujeres con diversidad funcional cognitiva, poniendo la responsabilidad de todo esto en esa idea y naturalizando de una forma tan brutal, que incluso el patronato se permite decir que “es consciente que no podrá controlarlo todo”.

La construcción del relato de peligro sexual marcan pautas de comportamiento que reproducen del terror sexual que como consecuencia genera miedos y en este caso inseguridad, la idea de la chicas como las responsables por su propia “condición”.

Es necesario tener otro tipo de prisma para la violencia sexual a mujeres con diversidad funcional cognitiva y aquí recojo alguna de las ideas de un texto escrito por Asun Pié y Carme Riu (2014). “Violència, dona i diversitat funcional. La vulnerabilitat augmentada”.

Hay un parte en la que escriben que hay que tener, *‘clara vinculación de la violencia dirigida a las mujeres con diversidad funcional y nuestro imaginario social. No podemos por tanto, abordar de manera completa esta temática sin profundizar en los ejes que ordenan nuestro mapa conceptual. Vemos entonces que hay que preguntarse: ¿qué miradas ha existido y existen sobre la diversidad funcional? ¿cómo reacciona el entorno social delante de una diferencia? ¿que pasa con la distancia entre el arsenal jurídico, discursivo y la práctica o vida real de los sujetos? ¿Dónde observamos violencia y qué formas presentan? ¿cuales tipos de discursos científico-técnicos avalan y justifican algunos tipos de violencia? ¿qué podemos hacer con esta violencia y hostilidad que castiga los cuerpo diferentes? Comprender, por tanto, el nivel de violencia inscrito en el colectivo de personas con diversidad funcional, supone revisar cualquier orden epistemológico, histórico, legislativo..... A priori podemos decir que todo lo que conforma nuestro entorno , a nivel macrosocial y micro-social agrede muy violentamente a las personas con diversidad funcional, especialmente a ellas. Y mas aún cuando no se reconoce, ni se detecta, normalizando un estado de permanente agresión y hostilidad’.*⁷

Asun Pié y Carme Riu dicen: *‘La naturalización de la violencia y en consecuencia la invisibilización, nos lleva a pensar que las mujeres con diversidad funcional son las subalternas de las subalternas, ocupando un lugar de alteridad radical que dispara los niveles de precariedad y vulnerabilidad.’*

Aquí enlace y junto con la otra linea que me gustaría compartir y vuelvo a nombrar esta idea de que ‘Las mujeres con diversidad funcional son las subalternas de las subalternas’, para ello me gustaría analizar otras de las situaciones que he detectado y es los recursos que se les ofrecen a las chicas y mujeres con diversidad funcional cognitiva en una situación de violencia sexual.

Conociendo y trabajando por un lado en instituciones como son asociaciones, fundaciones, centro ocupacionales, centros de día, etc y por otro lado conociendo y trabajando dentro del circuito para la erradicación de las violencias machistas en la ciudad

de Barcelona y conociendo los recursos de atención niñas, jóvenes y mujeres, he detectado que no existen redes y formas de trabajo conjunto e incluso desconocimiento de estas dos realidades de trabajo.

La invisibilización de la violencia sexual en mujeres con diversidad funcional cognitiva es una realidad en ambos ámbitos. Por un lado las instituciones como asociaciones, fundaciones, centros ocupacionales se centran en la atención especializada en temas como; lo laboral, psicológico, medico, psiquiátrico, en ocio, etc... y hay una clara desinformación en temas relacionados con la perspectiva de género, la perspectiva feminista y como consecuencia temas relacionados con las violencias machistas y las violencias sexual.

Y dentro del circuito de atención en violencias machistas en Barcelona es necesario que incorporen una mirada desde la diversidad funcional cognitiva, revisando desde estas realidades el marco de la ley que regula todos los derechos de las mujeres en cuanto a la prevención, atención, asistencia, protección, recuperación y la protección integral. Revisar el Protocol Marc per a una intervenció coordinada contra la violència masclista a Catalunya⁸, que marca de forma genérica, los circuitos de atención internos y externos que los servicios y territorios han de aplicar.

Y de esta manera revisar los protocolos de actuación que ha de coordinarse en el circuito territorial.

Creo que es un reto importante, el que estos ámbitos entre en conexión con el objetivo de poder mejorar los niveles de intervención y los servicios de prevención, detección, atención y recuperación, analizando las causas, características y especificidades de las niñas, jóvenes y mujeres con diversidad funcional cognitiva.

5. Nerea Barjola. (2018) "Microfísica sexista del poder: el caso Alcàsser y la construcción del terror sexual", Editorial Virus.

6. Melani Alcalá. "Mis reflexiones sobre las violencias machistas y la sexualidad. Las Violencias Sexuales en mujeres jóvenes con síndrome de Down". Ponencia de este mismo congreso.

7. Asun Pié i Carme Riu Pascual (2014). "Violència, dona i diversitat funcional. La vulnerabilitat augmentada". *Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa*, 58, pàg. 41-60.

8. Protocol Marc per a una intervenció coordinada contra la violència masclista a Catalunya (2009). Generalitat de Catalunya. Institut Català de les Dones.

Les violències sexuals en dones amb diversitat funcional

Elena Prous

Per a la elaboració d'aquest text i la ponència he buscat lectures sobre violència sexual que parlin des del col·lectiu, explicades per grups de treball de dones amb diversitat funcional o narrades en primera persona. Coneixia l'existència de les violències més clares i específiques que vivim les dones llegides com a discapacitades¹: les esterilitzacions forçoses² i les incapacitacions, realitats que viuen principalment les dones amb diversitat funcional intel·lectual. També hi ha d'altres que es teixeixen entre allò simbòlic i l'experiència: com l'asexualització i la infantilització. També he escrit articles en els quals intento mostrar, des de la quotidianitat, violències més simbòliques o institucionals, però creia que no eren suficients per parlar de les violències sexuals en les dones amb diversitat funcional. Ingènuament tractava de buscar una cosa nova que donar als i les professionals per actuar quan es trobin amb una dona amb diversitat funcional. No he trobat la resposta, ni el protocol universal per erradicar les violències sexuals sobre el meu col·lectiu. El que he descobert i el que tractaré d'explicar és que les eines de suport que com a activista del Moviment de Vida Independent explicava fa deu anys com la clau per assolir l'equitat continuen sent claus per a un canvi estructural on la violència sexual que viu el col·lectiu no passi per davant dels nostres ulls invisible o justificadament. Aquestes eines de suport són l'assistència personal, l'accessibilitat física i cognitiva o, més actualment, l'assistència sexual. Perquè les violències sexuals que s'exerceixen sobre el cos de les dones amb diversitat funcional tenen molt a veure amb no donar-nos, les institucions i d'alguna manera la resta de la societat en un paper còmplice, el control de les nostres vides a través del control del nostre cos; control que podem prendre amb els suports necessaris.

Per recapitular el que les dones amb diversitat funcional hem manifestat i algunes teòriques han confirmat, en primer lloc, esmentaré algunes esferes que ens situen a les dones amb diversitat funcional en els percentatges de violència sexual més alts de les enquestes. Estem parlant de violència sexual en la seva forma més perversa però també més naturalitzada. De fet, per això, moltes vegades ni tan sols apareixem en aquestes enquestes. Després, tractaré de mostrar com les eines que des del propi col·lectiu s'han plantejat són solucions, o almenys ajudes importants per a l'erradicació de la violència.

“Segons l'informe ‘Violencia de género hacia las mujeres con discapacidad’, elaborat per la Fundación CERMI Mujeres, el 31 % de les dones amb discapacitat ha patit violència masculista en algun moment de la seva vida, més del doble que les dones sense discapacitat (12,5 %). L'informe es basa en una macroenquesta que no contempla violències contra dones incapacitades i institucionalitzades, per tant, les xifres reals apuntarien a una incidència encara més gran. Pel que fa a violència sexual, es registren xifres que tripliquen, i fins i tot quadrupliquen, la mitjana.”³

LES CURES COM A ESPAI D'ABÚS

Les dones amb diversitat funcional que requerim d'altres persones per a les activitats de la vida, sostenim principalment aquestes cures en la família, en la parella o en l'estat; en aquest últim cas, en forma d'institucions residencials i altres recursos d'assistència. La principal problemàtica que sorgeix aquí no és necessàriament que la nostra autonomia requereixi de les cures d'una altra persona. Des d'una mirada que tingui en compte la interdependència o la vulnerabilitat com a característiques intrínseques de l'ésser humà, no hi ha un germen violent en el fet de necessitar ajuda ni en el fet d'ajudar o ser personal de suport per a la nostra autonomia. No obstant això, sí que hi ha en essència una violència estructural en el moment que el control i l'elecció sobre quan, com i qui proporciona les cures no parteix de la persona amb diversitat funcional.

“Les institucions per a persones amb diversitat funcional estan freqüentment imbuides de violència estructural. Observem aquesta violència en la impossibilitat de personalitzar els horaris, en la impossibilitat de triar l'assistent que manipularà els seus cossos, la manca d'elecció dels temps i les activitats d'oci i la manca d'elecció del tipus i la freqüència dels contactes externs.”⁴

D'aquesta manera, des de la família o qualsevol cuidador que tingui el control pot donar-se una situació d'abús que atempti contra els drets sexuals de la persona que és privada del control de decidir qui manipula el seu cos i com. Recursos com les institucions residencials són espais on les persones no trien ni qui, ni quan vas a dormir, ni quan et dutxes, ni qui tocarà el teu cos ni com ho farà. A partir d'aquesta absència de control es fa explícita una jerarquia en les figures de cuidador-cuidada que dona permís a l'abús i fa que estigui completament invisibilitzat sota la normalització que qualsevol persona en qualitat de professional o familiar pot accedir al teu cos, i que el malestar que aquesta situació pot generar té a veure amb el fet que necessites cures i això és frustrant o violent, quan el més frustrant i violent és no triar de quina manera o quan es farà, ni qui ho farà. La Convenció sobre els Drets de les Persones amb Discapacitat (CDPD) diu en l'article 19⁵ sobre vida independent:

“L'elecció de com, on i amb qui viure és la idea central del dret a viure de forma independent i a ser inclòs en la comunitat. Per tant, les decisions personals no es limiten al lloc de residència, sinó que abasten tots els aspectes del sistema de vida de la persona: els seus horaris, rutines i la manera i l'estil de vida, tant en l'esfera privada com en la pública i tant en la quotidianitat com a llarg termini”.

De manera que la violència institucional es perpetua amb aquests recursos i amb l'absència d'altres suports com la figura de l'assistència personal. Figura reconeguda també a la CDPD i d'escassa implantació.

“L'Assistència Personal és una eina important d'empoderament per a les dones amb diversitat funcional. Ajuda a establir xarxes, a responsabilitzar-se de tasques personals, domèstiques i comunitàries per possibilitar la participació social i evitar la perversió que la càrrega de les cures origina en les relacions afectives i familiars, prevenint així la violència sobre nosaltres.”⁶

Tampoc no hauríem de deixar de banda la figura de l'assistència sexual, ja que és una eina plantejada pel col·lectiu que ens permet explorar el nostre cos, conèixer-lo i gaudir-ne. És

clau per saber dir què vols i què no vols, per a l'autoexploració i l'experimentació. La lluita no és sentenciar la figura de l'assistència sexual, sinó treballar i pensar juntes formes d'implementar-la. Treballar pel nostre dret als suports humans necessaris alhora que donem suport a la lluita pels drets socials i laborals dels i de les treballadores sexuals sense oblidar la capacitat de totes de tenir agència. Estar en disposició de tenir un debat obert sobre els interrogants morals i polítics que sorgeixen al voltant de la figura laboral, sent conscients que la sexualitat és un espai d'alliberament i és clau per configurar qui som i l'assistència sexual, és un recurs a què les dones amb diversitat funcional hem de poder apropar-nos.

“Podem, al mateix temps que lluitem per aquests drets, conquerir imaginaris, visibilitzant la nostra sexualitat sense necessitat de fer referència a altres persones o haver de passar per les seves pràctiques tot adaptant les nostres. Per a això, des de l'anarquia d'allò que gaudim, desitgem i erotitzem, podem crear els nostres referents, la nostra sexualitat. Desgenitalitzar-la si ho considerem, convertint les coses més subtils en l'experiència més “hardcore”, altres llenguatges en els gestos més morbosos o els nostres suports tècnics i humans en part obligada del joc”.⁷

LA MANCA D'ACCESSIBILITAT COM A CÒMPLICE

L'absència d'informació en lectura fàcil, intèrprets de llengua de signes, comunicadores i qualsevol tipus de barrera física o cognitiva impedeixen sortir d'una situació no desitjada o impossibiliten comunicar una agressió.

L'experiència de la *discapacitat* es viu com negativa i central, per a tu, per al teu entorn i per a la resta de la societat, quan sistemàticament se t'expulsa d'espais o se't neguen. T'acabes creient que el problema és la diversitat funcional i no la discriminació i és aquí quan el paper de víctima se t'enganxa a l'esquena i t'eclipsa. Quan no entres als lavabos i la solució és pixar-te a sobre o portar compreses d'incontinència sí o sí. No poder sondar-te per falta d'assistència personal o perquè no és el teu torn, si vius en una institució residencial. Quan la informació sobre sexualitat no està al teu abast perquè no està disponible en lectura fàcil. Quan no hi ha intèrprets perquè són una despesa que no es vol contemplar. Quan la teva sexualitat està en mans de professionals i familiars i l'exploració està vetada sota la veu experta. Quan esmenten les teves necessitats però no et conviden a pensar en solucions. Podria donar molts exemples.

ABSÈNCIA D'UNA IDENTITAT AMB UNA LECTURA EN POSITIU

Des que som petites, la segregació a l'escola mostra com el missatge de la diversitat, de la riquesa que aporta, és un missatge que a la pràctica es gestiona amb por. És difícil generar un empoderament i construir una identitat que et permeti sentir-te subjecta a drets sexuals i reproductius, una persona amb una vida digna, on l'abús o la violència sobre els nostres cossos no tinguin cabuda, quan ser com som és per a la societat la desgràcia que no vol que els toqui. Podem dir-ne disfòbia⁸, anormalofòbia⁹ o capacitisme¹⁰. Teòriques i activistes marquen la tendència terminològica, però el rebuig i la manca de referents positius construeix la nostra identitat. Perquè la violència simbòlica tant de la imatge de la diversitat

funcional a la televisió, al cinema, així com des de les entitats de la discapacitat que sempre creen víctimes o superheroïnes o dones diverses funcionals que desitgen ser normals és violència en majúscules. De la mateixa manera que els missatges sobre la superioritat de l'home enfront de la dona ara ens semblen un acudit, trencar amb el dis/capacisme¹¹ requereix que la imatge del patiment encarnat per ser una dona amb diversitat funcional s'esborri i doni pas a tantes maneres de viure les nostres realitats o maneres de funcionament dels nostres cossos com dones amb diversitat funcional existeixin. Requereix que es focalitzi el problema, legitimat per les institucions, en una manca clara de recursos que ens permetin tenir el control sobre les nostres vides, com són l'assistència personal i l'assistència sexual, una accessibilitat real o l'erradicació de les institucions residencials, les incapacitacions i esterilitzacions.

Hi ha por a permetre que el mateix col·lectiu siguem les responsables de les nostres vides amb tota la potencialitat d'equivocar-nos que suposi. Hi ha por a la diversitat funcional que no entenem, por a la nostra sexualitat i la nostra manera de viure-la, sense la mirada validadora de la persona "capaç de" en un intent de protecció que només pot acabar perpetuant l'abús.

Tenim el mateix dret a equivocar-nos, a aprendre i experimentar que la resta de dones sense diversitat funcional. Hem exposat des del Moviment de Vida Independent els recursos que necessitem i hem demostrat que no som només víctimes i que desobeïm les normes que ens priven de llibertat. Perquè, per molt pamfletari que soni, la realitat és que no necessitem permís, necessitem l'aplicació dels suports que des del propi col·lectiu hem desenvolupat.¹² Així com aliances i espais on seguir teixint-les.

1. Vegeu: Asociación OjosqueOyen y Andecha Participación y Trabajo Comunitario (2017). *Miradas: mujeres, diversidad funcional y multidiscriminación. Guía para la detección de las violencias contra las mujeres leídas como discapacitadas*. Madrid: Asociación OjosqueOyen y Andecha Participación y Trabajo Comunitario.
2. <https://www.pikaramagazine.com/2019/04/esterilizaciones-forzosas-mujeres-con-discapacidad/>
3. <https://www.pikaramagazine.com/2018/09/pacto-de-estado-violencia-de-genero-mujeres-con-discapacidad/>
4. Pié Balaguer, A., & Riu Pascual, C. (2016). *Violència, dona i diversitat funcional. La vulnerabilitat augmentada*.
5. https://www.asistenciapersonal.org/sites/default/files/publicaciones/02-convencion_derechos_personas_con_discapacidad.pdf
6. Hortal Japón, C. Martín Martín, E. y Villatoro Bongiorno, K. (2019). *Asistencia Personal y otras herramientas para la equidad y el empoderamiento de las mujeres discriminadas por diversidad funcional. Reclamando el derecho a la Vida Independiente*. Recuperat de <https://viandalucia.org/documentacion/>
7. Prous, E. (2017). Deseantes y deseadas. *Etnografía de un culo en particular: La madeja*, 8, 26-28. <https://www.localcambalache.org/wp-content/uploads/2017/11/madeja8.pdf>
8. Vegeu: https://ajuntament.barcelona.cat/guardiaurbana/ca/noticia/lodi-contrales-persones-amb-discapacitat-un-obstacle-mes-per-aconseguir-una-vida-independient_743259
9. Vegeu: Pié Balaguer, A., & Riu Pascual, C. (2016). *Violència, dona i diversitat funcional. La vulnerabilitat augmentada*.
10. Vegeu: Platero, R., Rosón, M., & Arjonilla, E. O. (Eds.). (2017). *Barbarismos queer y otras esdrújulas*. Edicions Bellaterra.
11. Vegeu Sanmiquel-Moliner, L., & Pujol-Tarrés, J. (2019). Putting emotions to work: The role of affective disablism and ableism in the constitution of the dis/abled subject. *Disability & Society*, 1-28. <https://doi.org/10.1080/09687599.2019.1650719>
12. Vegeu: <http://forovida independiente.org/filosofia-de-vida-independiente/>

Las violencias sexuales en mujeres con diversidad funcional

Elena Prous

Para la elaboración de este texto y la ponencia he buscado lecturas sobre violencia sexual que hablen desde el colectivo, contadas por grupos de trabajo de mujeres con diversidad funcional o narradas en primera persona. Conocía la existencia de las violencias más claras y específicas que vivimos las mujeres leídas como discapacitadas¹³: Las esterilizaciones forzosas¹⁴ e incapacitaciones, realidades que viven principalmente las mujeres con diversidad funcional intelectual. También otras que se tejen entre lo simbólico y la experiencia: como la asexualización e infantilización. También he escrito artículos en los que trato de mostrar, desde lo cotidiano, violencias más simbólicas o institucionales, pero creía que no eran suficientes para hablar de las violencias sexuales en las mujeres con diversidad funcional. Ingenuamente trataba de buscar algo nuevo que dar a lxs profesionales para actuar cuando se encontrarán con una mujer con diversidad funcional. No he encontrado la respuesta, ni el protocolo universal para erradicar las violencias sexuales sobre mi colectivo. Lo que he descubierto y es lo que voy a tratar de explicar, es que las herramientas de apoyo que como activista del Movimiento de Vida Independiente contaba hace diez años como la llave para alcanzar la equidad siguen siendo claves para un cambio estructural donde la violencia sexual que vive el colectivo no pase ante nuestros ojos invisible o justificadamente. Estas herramientas de apoyo son la asistencia personal, la accesibilidad física y cognitiva o, más actualmente, la asistencia sexual. Porque las violencias sexuales que se ejercen sobre el cuerpo de las mujeres con diversidad funcional tienen mucho que ver con no darnos, las instituciones y de alguna forma el resto de la sociedad en un papel cómplice, el control de nuestras vidas a través del control de nuestro cuerpo, control que podemos tomar con los apoyos necesarios.

Recapitulando lo que las mujeres con diversidad funcional hemos manifestado y algunas teóricas han apoyado, primeramente, voy a nombrar algunas esferas que nos sitúan a las mujeres con diversidad funcional en los porcentajes de violencia sexual más altos de las encuestas. Estamos hablando de violencia sexual en su forma más perversa pero también más naturalizada. De hecho, por ello, muchas veces ni siquiera aparecemos en dichas encuestas. Luego, voy a tratar de mostrar cómo las herramientas que desde el propio colectivo se han planteado son soluciones, o al menos ayudas importantes para la erradicación de la violencia.

“según el informe ‘Violencia de género hacia las mujeres con discapacidad’, elaborado por la Fundación CERMI Mujeres, el 31% de las mujeres con discapacidad ha sufrido violencia machista en algún momento de su vida, más del doble que las mujeres sin discapacidad (12,5%). El informe se basa en una macroencuesta que no contempla violencias contra mujeres incapacitadas e institucionalizadas, por lo que las cifras reales apuntarían a una incidencia aún mayor. En cuanto a violencia sexual, se registran cifras que triplican, e incluso cuadruplican, la media”¹⁵

LOS CUIDADOS COMO ESPACIO DE ABUSO

Las mujeres con diversidad funcional que requerimos de otras personas para las actividades de la vida, sostenemos principalmente estos cuidados en la familia, en la pareja o en el estado; en este último caso, en forma de instituciones residenciales y otros recursos de asistencia. La principal problemática que surge aquí no es necesariamente que nuestra autonomía requiera de los cuidados de otra persona. Desde una mirada que tenga en cuenta la interdependencia o la vulnerabilidad como características intrínsecas al ser humano, no existe un germen violento ni en necesitar ni en ayudar o ser personal de apoyo para nuestra autonomía. Sin embargo, sí existe en esencia una violencia estructural en el momento que el control y la elección sobre cuándo, cómo y quién proporciona los cuidados no parte de la persona con diversidad funcional.

*“las instituciones para personas con diversidad funcional están frecuentemente imbuidas de violencia estructural. Observamos dicha violencia en la imposibilidad de personalizar los horarios, en la imposibilidad de elegir el asistente que manipulará sus cuerpos, la falta de elección de los tiempos y actividades de ocio y la falta de elección del tipo y frecuencia de contactos externos”*¹⁶

De esta forma desde la familia o cualquier cuidador que tenga el control puede darse una situación de abuso que atente contra los derechos sexuales de la persona que es privada del control de decidir quién manipula su cuerpo y cómo. Recursos como las instituciones residenciales son espacios donde las personas no eligen ni quién, ni cuándo te acuestas, te duchas, ni quién tocará tu cuerpo y cómo. A partir de esa ausencia de control se hace explícita una jerarquía en las figuras de cuidador-cuidada que da permiso al abuso y a que éste sea completamente invisibilizado bajo la normalización de que cualquiera en calidad de profesional o familiar puede acceder a tu cuerpo, y que el malestar que esa situación puede generar tiene que ver con que necesitas cuidados y eso es frustrante o violento, cuando lo frustrante y violento es no elegir de que forma se hará, cuándo y quién.

La Convención de Derechos de las Personas con Discapacidad (CDPD) dice en su artículo 19¹⁷ sobre vida independiente:

“La elección de cómo, dónde y con quién vivir es la idea central del derecho a vivir de forma independiente y a ser incluido en la comunidad. Por tanto, las decisiones personales no se limitan al lugar de residencia, sino que abarcan todos los aspectos del sistema de vida de la persona: sus horarios, rutinas y modo y estilo de vida, tanto en la esfera privada como en la pública y tanto en lo cotidiano como a largo plazo”

De forma que la violencia institucional se perpetúa con estos recursos y con la ausencia de otros apoyos como la figura de la asistencia personal. Figura reconocida de igual forma en la CDPD y de escasa implantación.

*“la Asistencia Personal es una importante herramienta de empoderamiento para las mujeres con diversidad funcional. Ayuda a establecer redes, a responsabilizarse de tareas personales, domésticas y comunitarias, posibilitando la participación social, y evita la perversión que la carga de los cuidados origina en las relaciones afectivas y familiares, previniendo la violencia sobre nosotras.”*¹⁸

Tampoco deberíamos dejar a un lado la figura de la asistencia sexual, en tanto es una herramienta planteada por el colectivo que nos permite explorar nuestro cuerpo, conocerlo y disfrutarlo. Es clave para saber decir que quieres y que no quieres, la autoexploración y la experimentación. La lucha no es sentenciar la figura de la asistencia sexual, sino trabajar y pensar juntas formas de implementarla. Trabajar por nuestro derecho a los apoyos humanos necesarios a la vez que apoyamos la lucha por los derechos sociales y laborales de lxs trabajadorxs sexuales sin olvidar la capacidad de todas de tener agencia. Estar en disposición de tener un debate abierto sobre los interrogantes morales y políticos que se dan en torno a la figura laboral siendo conscientes de que la sexualidad es un espacio de liberación y es clave para configurar quién somos y la asistencia sexual es un recurso al que las mujeres con diversidad funcional tenemos que poder acercarnos.

“Podemos, a la par que llevamos una lucha por estos derechos, conquistar imaginarios, visibilizando nuestra sexualidad sin necesidad de referenciarlos en lxs otrxs o tener que pasar por sus prácticas adaptando las nuestras. Para ello, desde la anarquía de lo que gozamos, deseamos y erotizamos, podemos crear nuestros referentes, nuestra sexualidad. Desgenitalizarla si lo consideramos, convirtiendo lo sutil en la experiencia más hardcore, otros lenguajes en los gestos más morbosos, o nuestros apoyos técnicos y humanos en parte obligada del juego”¹⁹

FALTA DE ACCESIBILIDAD COMO CÓMPlice

La ausencia de información en lectura fácil, intérpretes de lengua de signos, comunicadores y cualquier tipo de barrera física o cognitiva impiden salir de una situación no deseada o/y imposibilitan comunicar una agresión.

La experiencia de la *discapacidad* se habita como negativa y central, para ti, tu entorno y para el resto de la sociedad, cuando sistemáticamente los espacios te expulsan o son negados. Te acabas creyendo que el problema es la diversidad funcional y no la discriminación y es aquí cuando el papel de víctima se te pega a la espalda y te eclipsa. Cuando no entras en los baños y la solución es mearte encima o llevar compresas de incontinencia sí o sí. No poder sondarte por falta de asistencia personal o porque no es tu turno, si vives en una institución residencial. Cuando la información sobre sexualidad no está a tu alcance porque no esta en lectura fácil. Cuando no hay intérpretes porque son un gasto que no se quiere contemplar. Cuando tú sexualidad esta en manos de profesionales y familiares y la exploración esta vetada bajo la voz experta. Cuando mentaron tus necesidades pero no te invitan a pensar las soluciones. Podría dar muchos ejemplos.

AUSENCIA DE UNA IDENTIDAD CON UNA LECTURA EN POSITIVO

Desde que somos pequeñas, la segregación en la escuela muestra cómo el mensaje de la diversidad, de la riqueza que aporta, es un mensaje que en la práctica se maneja con miedo. Es difícil generar un empoderamiento y construir una identidad que te permita sentirte sujeta de derechos sexuales y reproductivos, una persona con una vida digna, donde el abuso o la violencia sobre nuestros cuerpos no tenga cabida, cuando ser como somos, es para la sociedad la desgracia que no quieren que les toque. Podemos llamarlo disfobia²⁰,

anormalofobia²¹ o capacitismo²². Teóricas y activistas marcan la tendencia terminológica, pero el rechazo y la falta de referentes positivos construye nuestra identidad. Porque la violencia simbólica tanto de la imagen de la diversidad funcional en la televisión, en el cine, también desde las entidades de la discapacidad creando siempre víctimas o superheroínas o diversas funcionales deseando ser normales es violencia en mayúsculas. Igual que los mensajes sobre la superioridad del hombre frente a la mujer nos parecen ahora un chiste, romper con el dis/capacitismo²³ requiere que la imagen del sufrimiento encarnado por ser una mujer con diversidad funcional se borren y den paso a tantas formas de vivir nuestras realidades o formas de funcionamiento de nuestros cuerpos como mujeres con diversidad funcional existan. Requiere que se focalice el problema, legitimado por las instituciones, en una falta clara de recursos que nos permitan el control sobre nuestras vidas, como son la asistencia personal y asistencia sexual, una accesibilidad real o la erradicación de las instituciones residenciales, las incapacitaciones y esterilizaciones.

Existe miedo a permitir que el propio colectivo seamos las responsables de nuestras vidas con toda la potencialidad a equivocarnos que suponga. Existe miedo a la diversidad funcional que no entendemos, miedo a nuestra sexualidad y nuestra forma de vivirla, sin la mirada validadora de la persona “capaz de” en un intento de protección que solo puede terminar perpetuando el abuso.

Tenemos el mismo derecho a equivocarnos, a aprender y experimentar que el resto de mujeres sin diversidad funcional. Hemos expuesto desde el Movimiento de Vida Independiente los recursos que necesitamos y hemos demostrado que no somos solo víctimas y que desobedecemos las normas que nos privan de libertad. Porque, por muy panfletario que suene, la realidad es que no necesitamos permiso, necesitamos la aplicación de los apoyos que desde el propio colectivo hemos desarrollado.²⁴ A la vez que, alianzas y espacios donde seguir tejiéndolas.

13. Véase: Asociación OjosqueOyen y Andecha Participación y Trabajo Comunitario (2017). *Miradas: mujeres, diversidad funcional y multidiscriminación. Guía para la detección de las violencias contra las mujeres leídas como discapacitadas*. Madrid: Asociación OjosqueOyen y Andecha Participación y Trabajo Comunitario.

14. <https://www.pikaramagazine.com/2019/04/esterilizaciones-forzosas-mujeres-con-discapacidad/>

15. <https://www.pikaramagazine.com/2018/09/pacto-de-estado-violencia-de-genero-mujeres-con-discapacidad/>

16. Pie Balaguer, A., & Riu Pascual, C. (2016). *Violencia, Mujer y Diversidad funcional. La vulnerabilidad aumentada*.

17. https://www.asistenciapersonal.org/sites/default/files/publicaciones/02-convencion_derechos_personas_con_discapacidad.pdf

18. Hortal Japón, C. Martín Martín, E. y Villatoro Bongiorno, K. (2019). *Asistencia Personal y otras herramientas para la equidad y el empoderamiento de las mujeres discriminadas por diversidad funcional. Reclamando el derecho a la Vida Independiente*. Recuperado de <https://viandalucia.org/documentacion/>

19. Prous, E. (2017). *Deseantes y deseadas. Etnografía de un culo en particular. La madeja*, 8, 26-28. <https://www.localcambalache.org/wp-content/uploads/2017/11/madeja8.pdf>

20. Véase: https://ajuntament.barcelona.cat/guardiaurbana/es/noticia/el-odio-contra-las-personas-con-discapacidad-un-obstaculo-mas-para-lograr-una-vida-independiente_743259

21. Véase: Pie Balaguer, A., & Riu Pascual, C. (2016). *Violencia, Mujer y Diversidad funcional. La vulnerabilidad aumentada*.

22. Véase: Platero, R., Rosón, M., & Arjonilla, E. O. (Eds.). (2017). *Barbarismos queer y otras esdrújulas*. Edicions Bellaterra.

23. Véase Sanmiquel-Molinero, L., & Pujol-Tarrés, J. (2019). Putting emotions to work: The role of affective disablism and ableism in the constitution of the dis/abled subject. *Disability & Society*, 1-28. <https://doi.org/10.1080/09687599.2019.1650719>

24. Véase: <http://forovida independiente.org/filosofia-de-vida-independiente/>

Les meves reflexions sobre les violències masclistes i la sexualitat.

Les violències sexuals en dones joves amb síndrome de Down

Melani Alcalá

Avui és la primera vegada que em poso a parlar sobre sexualitat i violència sexual en un congrés com aquest. I ja era hora que a les dones amb síndrome de Down se'ns donés veu aquí i se'ns escoltés.

Arribar aquí no ha estat una tasca fàcil, com en molts altres aspectes de la meua vida, però ja que hi soc vull aprofitar-ho i parlar alt i clar.

Avui parlaré des de la meua pròpia experiència i de les experiències d'altres noies i dones amb síndrome de Down properes a mi, i del recorregut i les reflexions que he fet entorn d'aquest tema: la violència sexual envers dones amb síndrome de Down.

Per això, tinc la necessitat de parlar sobre els mites que hi ha sobre les noies i les dones amb síndrome de Down. Si us hi fixeu, els mites, encara que siguin falsos, majoritàriament són “veritables” perquè la gent del nostre voltant hi pensa com una veritat i hi dona molta importància. I tot això a nosaltres ens afecta, ens sentim humiliades i ho passem fatal en escoltar i saber el que pensen.

Per això és important desmitificar, és a dir, treure mites, i que coneguim la realitat de les noies i dones amb síndrome de Down, cosa que servirà per parlar sobre les violències que s'exerceixen sobre nosaltres.

Una de les primeres idees de què vull parlar és la infantilització que vivim les dones amb síndrome de Down. Estem cansades que ens “tractin com a nenes”, com si no sabéssim què volem i quines són les nostres necessitats. Això fa que no ens vegin com a persones amb els nostres propis drets i amb el poder de triar, decidir, opinar, actuar i escoltar.

Aquesta idea d'infantilització també ens porta a patir una de les violències més grans envers les persones amb síndrome de Down, que és la incapacitació judicial, amb la qual cosa ens treuen tota forma de decisió i drets.

Les nostres mateixes famílies i els professionals són els qui comencen a decidir sobre les nostres vides, amb la qual cosa es comença i continua construint aquesta idea falsa que les persones amb síndrome de Down no sabem o podem prendre decisions, i fins i tot nosaltres mateixes comencem a aprendre això. A sentir que no sabem prendre decisions i que altres persones han de decidir per nosaltres i fins i tot protegir-nos.

La infantilització també té a veure amb la mirada amb què se'ns mira des de tots els àmbits de la nostra vida, i fins i tot ara, aquí mateix.

Aquesta és una de les bases de la construcció de la violència cap a les dones amb síndrome de Down i que ha de canviar.

Això té a veure també amb les actituds paternalistes amb què se'ns parla, mira, acompanya, jutja, etc., que d'una manera molt tancada o oculta i des de la idea de les cures i l'amor (per cert, un amor no gaire sa, des de les pors i el control), ens limiten la nostra vida. Aquestes actituds no ens deixen viure, experimentar, equivocar-nos i aprendre, amb la qual cosa tornem de nou a reforçar aquest mite, aquesta idea que cal canviar que les persones amb síndrome de Down som indefenses, no sabem com tenir cura de nosaltres mateixes, no sabem enfrontar-nos a situacions difícils o com enfrontar-nos a la violència, etc. Però és que realment no ens deixeu ni temps ni espai per aprendre per nosaltres mateixes, perquè tot el temps ens envaiï el nostre espai personal.

Unit a aquestes idees d'infantilització i actituds paternalistes, cal parlar del fet que les persones amb síndrome de Down tenim sexualitat. Això ja està més que dit per moltes companyes amb diversitat funcional, però cal dir-ho una i mil vegades o més, perquè encara hi ha persones que ens la neguen, ens limiten i ens asexualitzen.

Les persones amb síndrome de Down tenim sexualitat, sabem el que desitgem i el que no desitgem. El que volem i el que no volem. I tenim dret al plaer.

Això implica també que tenim orientació sexual. Hi ha persones amb síndrome de Down que no som heterosexuales. L'heteronormativitat i les actituds infantilitzadores i paternalistes cal que les qüestioneu constantment quan ens mireu.

Hi ha dones i noies amb síndrome de Down lesbianes; hi ha homes i nois amb síndrome de Down gais i també bisexuals. I no és que no sapiguem el que volem o que ens sigui igual una cosa o altra. Les nostres preferències sexuals són presents en les nostres vides.

El que cal per trencar aquests mites és que la informació sexual sigui accessible i no se'ns negui; això és un dret. Perquè si se'ns nega i no ens és accessible aquesta informació, aquest mite es fa real.

Una altra de les coses de què vull parlar és del fet que les persones amb diversitat funcional intel·lectual tenim gènere, és a dir, ens assignen un gènere en néixer i al llarg de la nostra vida. La síndrome de Down o la "discapacitat" pren tal protagonisme en les nostres vides que altres característiques de la nostra identitat, com és el gènere, s'anul·len i no tenim l'opció de parlar-ne, pensar-hi, decidir i somiar.

Les conseqüències d'això són que, en les nostres vides, l'enfocament de gènere està totalment anul·lat i en temes com el laboral, l'oci, les relacions, la sexualitat, la relació amb el nostre cos, les emocions, etc. no tenen aquesta perspectiva, amb la qual cosa, temes com les violències masclistes i la violència sexual s'invisibilitzen.

Cal que es tinguin en compte les diferents categories que ens defineixen (com són la diversitat funcional, el gènere, la sexualitat), perquè quan això de veritat es tingui en compte es parlarà i es visibilitzaran les violències que se'n deriven.

Un altre dels mites de què m'agradaria parlar és el del fet que “les noies i dones amb síndrome de Down som persones molt fàcils de manipular i que som febles i vulnerables”.

Les noies i dones amb síndrome de Down som capaces de respondre, actuar, parlar, reaccionar, demanar ajuda, defensar-nos, etc. El que passa és que les actituds paternalistes de la gent del nostre voltant fan que en moltes ocasions nosaltres mateixes no puguem aprendre i que no ens adonem de la nostra capacitat de resposta.

I d'altra banda, les formes de comunicació “normatives”, el llenguatge que s'empra, els temps, les formes d'expressar-se, etc. invisibilitzen o qüestionen les nostres formes, perquè sembla que no són vàlides.

Com prevenir la violència sexual en noies i dones amb síndrome de Down

Dues de les formes de prevenció de la violència sexual crec que són els tallers d'educació sexual feminista i l'autodefensa feminista. I aquí explicaré la meua pròpia vivència i experiència, perquè m'han ajudat en la meua autoestima, a identificar i reconèixer sentiments i tenir llocs on poder parlar i reflexionar sobre les violències masclistes i les violències sexuals.

Els tallers d'educació sexual feminista. Jo opino que totes les persones amb síndrome de Down necessitem i tenim dret a accedir a aquests tallers perquè és molt important que tinguem informació sobre sexualitat i poder tenir eines per saber com actuar de forma ràpida en diferents situacions.

Aquests tallers són molt importants perquè aprenem coses relacionades amb la sexualitat des d'un enfocament plaent, positiu, divertit, la qual cosa ajuda a identificar qualsevol situació a través dels nostres cossos, de situacions incòmodes, agressives i violentes, la qual cosa ens dona eines per poder identificar situacions de violència sexual.

És important el que es parla als tallers i ens serveix moltíssim per al nostre autoconeixement, perquè en la nostra ment donem moltes voltes al tema de les violències pel que veiem a la tele, a les notícies, als diaris, a Internet, etc. Aquesta informació tan impactant ens queda tan gravada que és difícil treure'ns-la del cap i necessitem llocs on parlar d'això.

Autodefensa feminista. És important perquè és una manera per saber defensar-nos a nosaltres mateixes. Jo vaig anar a una formació d'autodefensa feminista i m'ha ajudat a canviar el meu caràcter, ja que em vaig adonar de totes les capacitats que tenia i de la meua força interior per actuar.

Els exercicis que vaig aprendre em van donar claus per confiar en mi mateixa i en la meua capacitat i les maneres de reaccionar i de defensar-me davant d'una agressió.

En aquests tallers vaig aprendre també la força i la connexió que tenen els grups de dones i això em va impactar molt.

Vaig aprendre que les noies no som víctimes ni febles, que això era una cosa que jo pensava abans, i ara penso tot el contrari, que som fortes.

Crec que l'autodefensa feminista és l'eina feminista més important per prevenir les violències.

M'agradaria també reflexionar sobre les situacions de violència sexual en noies i dones amb síndrome de Down.

Tinc una amiga que va patir una situació de violència sexual. Però la meua amiga ho va callar fa temps i no va dir res a ningú perquè tenia por. Quan va veure que tenia confiança amb algunes persones del seu voltant, podia explicar-ho o no, per tots els sentiments barrejats que tenia. No se sentia bé amb si mateixa i va confiar en mi per explicar-m'ho amb detalls i desfogar-se de tot el que li havia passat. Va demanar ajuda a la seva manera, com va poder, i va rebre opinions de tota mena. Des de no creure-se-la fins a fer-la sentir culpable o, fins i tot, dir que s'ho estava inventant. I tot això la va afectar de manera molt negativa, perquè la seva ment no deixava de pensar en aquesta situació, i té moltes pors que li impedeixen fer el seu dia a dia. Fins i tot va haver de deixar de fer activitats de lleure perquè es trobava a tot arreu el seu agressor i els seus amics i ningú va fer res per expulsar-lo a ell i que ella se sentís bé.

Explico tot això perquè són situacions molt complicades que estem vivint i que crec que no se'ns està donant una resposta adequada i són temes que ens causen molta por i inseguretat.

Estic veient el dolor i el patiment d'amigues que passen per situacions així i m'agradaria saber com se les pot ajudar i on han d'anar.

Per últim i per tancar, voldria dir que reflexionar sobre tot això m'ha portat a pensar que les dones amb síndrome de Down necessitem que els llocs on anem, com la fundació, les associacions, etc. incorporin la perspectiva de gènere i la perspectiva feminista, perquè dels temes relacionats amb les violències masclistes i violències sexuals se n'ha de parlar i s'han de posar sobre la taula ja.

Mis reflexiones sobre las violencias machistas y la sexualidad.

Las Violencias Sexuales en mujeres jóvenes con Síndrome de Down.

Melani Alcalá

Hoy es la primera vez que me pongo a hablar sobre sexualidad y violencia sexual en un congreso como este. Y ya era hora de que a mujeres con síndrome de down nos den voz aquí y nos escuchen.

Llegar aquí no ha sido tarea fácil, cómo en muchos otros aspectos en mi vida, pero ya que estoy quiero aprovecharlo y hablar alto y claro.

Hoy voy a hablar desde mi propia experiencia y de las experiencias de otras chicas y mujeres con síndrome de down cercanas a mí, y del recorrido y reflexiones que he tenido en cuanto a este tema, la violencia sexual en mujeres con síndrome de down.

Para ello tengo la necesidad de hablar sobre los mitos que se tienen de las chicas y las mujeres con síndrome de down. Si os dáis cuenta, los mitos, aunque sean falsos en su mayoría son “verdaderos” porque la gente de nuestro alrededor lo piensa como una verdad y le dan mucha importancia a todos esos mitos. Y todo esto a nosotras nos afecta, nos sentimos humilladas y lo pasamos fatal al escuchar y saber lo que piensan.

Por eso es importante desmitificar, o sea quitar mitos, y que conozcan la realidad de las chicas y mujeres con síndrome de down y que van a servir para hablar sobre las violencias que sobre nosotras se ejercen.

Una de las primeras ideas que quiero hablar es sobre la infantilización que vivimos las mujeres con síndrome de Down. Estamos cansadas que nos “traten como niñas”, como si no supiéramos qué queremos y cuáles son nuestras necesidades. Eso hace que no nos vean como personas con propios derechos y con poder de elegir, decidir, opinar, actuar y escuchar.

Esta idea de infantilización también nos lleva a sufrir una de las violencias mayores a las personas con síndrome de down, que es la incapacitación judicial, con lo cual nos quitan de toda forma de decisión y derechos.

Las propias familias y profesionales son las que empiezan a decidir sobre nuestras vidas, con lo cual se empieza y continúa construyendo esa idea falsa de que las personas con síndrome de down, no sabemos o podemos tomar decisiones y que incluso nosotras mismas empezamos a aprender eso. A sentir que no sabemos tomar decisiones y que otras personas tienen que decidir por nosotras e incluso protegernos.

La infantilización también tiene que ver con la mirada con la que se nos mira desde todos los ámbitos de nuestra vida, e incluso ahora, aquí mismo.

Esta es una de las bases de la construcción de la violencia hacia las mujeres con síndrome de down y que tiene que cambiar.

Esto tiene que ver también con las actitudes paternalistas, con las que se nos habla, mira, acompaña, juzga, etc... que de una forma muy cerrada/oculta y desde la idea de los cuidados y el amor, (por cierto, un amor no muy sano, desde los miedos y el control), nos limitan nuestra vida. Esas actitudes no nos dejan poder vivir, experimentar, equivocarnos y aprender, con lo cual volvemos de nuevo a reforzar ese mito, esa idea a cambiar de que las personas con síndrome de down, somos indefensas, no sabemos como cuidar de nosotras mismas, no sabemos enfrentarnos a situaciones difícil o como enfrentarnos a la violencia, etc... pero es que realmente no nos estáis dejando ni tiempo, espacio para aprender por nosotras mismas, porque todo el tiempo nos invaden nuestro espacio personal.

Unido a estas ideas de infantilización y actitudes paternalista, es necesario hablar que las personas con síndrome de down tenemos sexualidad, esto ya está más que dicho por muchas compañeras con diversidad funcional, pero es necesario decirlo una y mil veces o más, porque todavía hay personas que nos la niegan, nos limitan y nos asexualizan.

Las personas con síndrome de down, tenemos sexualidad, sabemos lo que deseamos y lo que no deseamos. Lo que queremos y no queremos. Y tenemos derecho al placer.

Ello implica también que tenemos orientación sexual, hay personas con síndrome de down que no somos heterosexuales. La heteronormatividad y las actitudes infantilizadoras y paternalistas hay que cuestionárselas constantemente cuando nos miráis.

Hay mujeres y chicas con síndrome de down lesbianas, hay hombres y chicos con síndrome de down gay y también bisexuales. Y nos es que no sepamos lo que queremos o que nos da igual una cosa u otra, nuestras preferencias sexuales están presentes en nuestras vidas.

Lo que es necesario para romper esos mitos es que la información sexual sea accesible y no se nos niega, esto es un derecho. Porque si se nos niega y no nos es accesible esa información, ese mito se hace real.

Otra de las cosas que quiero hablar es que las personas con diversidad funcional intelectual; tenemos género, es decir, nos asignan un género al nacer y a lo largo de nuestra vida, el síndrome de down o la “discapacidad” coge tal protagonismo en nuestras vidas, que otras de las características de nuestra identidad, como es el género, se anula y no tenemos la opción de hablar, pensar sobre ello, decidir y soñar.

Las consecuencias de ello, es que, en nuestras vidas, el enfoque de género esté totalmente anulado y en temas como; lo laboral, el ocio, las relaciones, la sexualidad, la relación con

nuestro cuerpo, las emociones, etc..., no tengan esta perspectiva, con lo cual temas como las violencias machistas y la violencia sexual se invisibilicen.

Es necesario que se tengan en cuenta las distintas categorías que nos definen, como es la diversidad funcional, el género, la sexualidad, porque cuando esto de verdad se tenga en cuenta se hablará y visibilizará las violencias que de ello derivan.

Otro de los mitos que me gustaría hablar es que “Las chicas y mujeres con síndrome de down somos personas muy fáciles de manipular y que somos débiles y vulnerables”.

Las chicas y mujeres con síndrome de down, somos capaces de responder, actuar, hablar, reaccionar, pedir ayuda, defendernos, etc.....lo que pasa es que las actitudes paternalistas de la gente de nuestro alrededor hace que en muchas ocasiones nosotras mismas no podamos aprender y que no nos demos cuenta de nuestra capacidad de repuesta.

Y por otro lado, las formas de comunicación “normativas”, el lenguaje que se emplea, los tiempos, las formas de expresars , etc...invisibilizan o cuestionan nuestras formas, porque parece que no son válidas.

Cómo prevenir la violencia sexual en chicas y mujeres con síndrome de down.

Dos de las formas de prevención de la violencia sexual creo que son los talleres de educación sexual feminista y la autodefensa feminista. Y aquí voy a explicar mi propia vivencia y experiencia porque me han ayudado en mi autoestima, en identificar y reconocer sentimientos y tener lugares donde poder hablar y reflexionar sobre las violencias machistas y violencias sexuales.

Los talleres Educación sexual feminista. Yo opino que todas las personas con síndrome de Down necesitamos y tenemos derecho a acceder a estos talleres porque es muy importante que tengamos información sobre sexualidad y poder tener herramientas para saber como actuar de forma rápida, en distintas situaciones.

Estos talleres son muy importantes porque aprendemos cosas relacionadas con la sexualidad desde un enfoque placentero, positivo, divertido, lo cual ayuda a identificar cualquier situación a través de nuestros cuerpos, de situaciones incómodas, agresivas y violentas, lo cual nos da herramientas para poder identificar situaciones de violencia sexual.

Es importante lo que se habla en los talleres y nos sirve muchísimo en nuestro autoc conocimiento, porque en nuestra mente le damos muchas vueltas al tema de las violencias por lo que vemos, en la tele, en las noticias, en los periódicos, en internet, etc.... Esa información tan impactante se nos queda en la cabeza y es difícil de sacarla y necesitamos lugares donde hablar de esto.

Autodefensa Feminista. Es importante porque es una manera para saber defendernos a nosotras mismas. Yo fui a una formación de autodefensa feminista y me ha ayudado a cambiar mi carácter. Ya que me di cuenta de todas las capacidades que tenía y fuerza interior para actuar.

Los ejercicios que aprendí me dieron claves para confiar en mi misma y mi capacidad y las maneras de reacción y defenderme ante una agresión.

En estos talleres aprendí también la fuerza y la conexión que tienen los grupos de mujeres y eso me impactó mucho.

Aprendí que las chicas nos somos victimas ni débiles, que eso era algo que yo pensaba antes, y ahora pienso todo lo contrario, que somos fuertes.

Creo que la autodefensa feminista es la herramienta feminista más importante para prevenir las violencias.

Me gustaría también reflexionar sobre las situaciones de Violencia Sexual en chicas y mujeres con síndrome de Down.

Tengo una amiga que le paso una situación de violencia sexual. Pero mi amiga se lo calló hace tiempo y no dijo nada a nadie porque tenía miedo. Cuando al ver que tenía confianza con algunas personas de su alrededor podía contarle o no, por todos los sentimientos mezclados que tenía. Ella no se sentía bien con ella misma y confió en mí para contarle con detalle y desahogarse de todo lo que le pasó. Pidió ayuda a su manera, como pudo y tuvo opiniones de todo tipo. Desde no crearla, a hacerla sentir culpable o incluso decir que se lo estaba inventando. Y todo esto a ella le afectó de forma muy negativa, porque su mente no dejaba de pensar en esa situación y tiene muchos miedos que le impiden hacer su día a día. Incluso tuvo que dejar de hacer actividades de ocio porque se encontraba en todos los lugares a su agresor y sus amigos y nadie hizo nada para echarlo a él y que ella se sintiera bien.

Cuento todo esto porque son situaciones muy complicadas que estamos viviendo y que creo que no se nos está dando una respuesta adecuada y son temas que nos causan mucho miedo e inseguridad.

Estoy viendo el dolor y el sufrimiento de amigas pasando por situaciones así y me gustaría saber como se le puede ayudar y donde tiene que ir.

Por ultimo y para cerrar decir, que reflexionar sobre todo esto me ha llevado a pensar que las mujeres con síndrome de down necesitamos que los lugares donde vamos como la fundación, las asociaciones, etc...incorporen la perspectiva de género y la perspectiva feminista, porque los temas relacionados con las violencias machistas y violencias sexuales tienen que hablarse y ponerse encima de la mesa ya.

La construcció del relat sobre el terror sexual

Nerea Barjola Ramos

La meua proposta d'intervenció al I Congrés Internacional per a l'Erradicació de les Violències Masclistes es basa i està directament relacionada amb l'anàlisi i l'estudi de les representacions sobre el perill sexual. En el meu treball sobre la construcció de narratives del perill sexual, un dels objectius prioritaris ha estat definir i ubicar les representacions sobre el perill sexual com a projectes politicosocials masclistes que determinen la vida, el cos i les pràctiques de les dones.

Per tal d'explicar què vull dir o què entenc per relat sobre el perill sexual, és imprescindible citar la historiadora Judith Walkowitz, autora a partir de la qual neix la idea d'analitzar, desenvolupar i definir el crim sexual d'Alcàsser com una narració política. En el seu llibre "La ciutat de les passions terribles", Walkowitz analitza els assassinats comesos per Jack l'Esbudellador l'any 1888 i aprofundeix en les dinàmiques socials i culturals existents en aquell moment que van permetre crear la fita del terror sexual de finals de l'època victoriana. Des d'aquesta perspectiva, els assassinats de Jack l'Esbudellador succeeixen en un context d'una forta política feminista, en el qual les dones de classe mitjana estaven començant a ocupar l'espai públic i a parlar de sexualitat i de la doble moral masculina. Atès que l'Esbudellador únicament assassinava dones que eren considerades "públiques", el relat es va configurar com un avís alligador d'allò que podia succeir a les dones que decidien ocupar l'espai públic. Per tal d'examinar el crim sexual d'Alcàsser extrapolaré aquest mateix eix d'anàlisi, és a dir, deixant de banda les descripcions i els fets morbosos, m'ha interessat analitzar les condicions polítiques, culturals i socials que van permetre crear el relat del terror sexual de la dècada dels anys noranta. D'aquesta manera, aquesta narrativa esdevé un relat polític que s'integra a la història vital de les dones.

La violència masclista i sexual és una dinàmica general que es troba materialitzada i personificada en les pràctiques i les experiències vitals de les dones. I això no seria possible sense un potent sistema punitiu social. L'estructura social masclista en el seu conjunt *vigila i castiga* les dones mitjançant diverses **eines, mecanismes i tecnologies corporals**; conceptes que he intentat desenvolupar durant la meua investigació.

Per aquest motiu, parteixo de la premissa que una narrativa sobre el perill sexual és una forma de mantenir, emparar i exercir la violència sexual. O, cosa que és el mateix, les representacions sobre el perill sexual funcionen com un projecte polític que s'encarna i que té conseqüències en la quotidianitat i les pràctiques de les dones. Les representacions no

són neutrals, sinó que es troben englobades en un ordenament politicosocial masclista que construeix *terror sexual* com un element principal de dominació.

En la seva accepció entenem les representacions com a nocions, actituds, valors i coneixements que dirigeixen i constitueixen les accions i, per tant, es troben impregnades de significats que configuren i constitueixen les conductes. És a partir dels discursos que es construeixen els significats i les pràctiques culturals organitzades. Dit d'una altra manera, en paraules de Judith Walkowitz, *“les dones no es limiten a experimentar una passió sexual i a trobar ‘naturalment’ les paraules per expressar aquests sentiments, ni pateixen un perill sexual i troben naturalment les paraules per expressar l'amenaça. Les dones de qualsevol classe i raça han de basar-se en construccions culturals existents per tal d'explicar les seves veritats”*. En conseqüència, quan parlo de relats sobre el perill sexual, estic jugant i polititzant, des de la teoria crítica feminista, tota una xarxa de representacions, discursos i significats que emparen i protegeixen la violència masclista.

Per explicar com es construeixen socialment els relats i (re)conceptualitzar les representacions sobre el perill sexual com un sistema polític, em sembla important ampliar la noció bàsica de representació a partir d'allò que el filòsof Michael Foucault defineix com a *textos prescriptius*. Per a aquest autor, els *textos prescriptius* serien tots aquells textos “que, sigui quina en sigui la forma (discurs, diàleg, tractat, compilació de preceptes, cartes, etc.), tenen com a objectiu principal proposar normes de conducta”. Entenc que aquest concepte és perfectament extrapolable i aplicable a les narratives sobre el perill sexual, i que permet entendre els relats i les representacions que aquests contenen com un recull de significats i discursos que proposen normes de conducta, fonamentalment a les dones. A més a més, Foucault diu: *“No és possible exercir el poder sense una certa economia dels discursos de veritat que funcionen a, i a partir d'aquesta parella. Estem sotmesos a la producció de la veritat des del poder i només podem exercir el poder mitjançant la producció de la veritat”*. A partir d'aquesta definició és possible enfocar els relats sobre el perill sexual com una producció sistemàtica de significats i discursos que produeixen *veritat* des del poder; i poder des de la producció de la *veritat*. I aquesta veritat, que s'elabora de forma constant i repetitiva, és masclista.

Per a Foucault, el poder té dues funcions principals: d'una banda té la capacitat d'**excloure** i, d'altra banda, la de **generar**. Aquesta definició és suggeridora i igualment aplicable per tal de comprendre com es construeixen els relats sobre la violència sexual. Quan el poder exclou; nega, ocluta, prohibeix. Per contra, quan genera, produeix *veritat* i reproduïx *saber*. Segons el meu parer, les narratives sobre el perill sexual es construeixen a partir d'un saber i una veritat profundament sexistes i, això, únicament s'aconsegueix exclouent i ometent al seu interior tots aquells elements que poden aportar als relats altres perspectives, com ara la feminista.

En aquest sentit, podem parlar dels relats sobre el perill sexual com un sistema de comunicació social molt concret i altament eficaç. Cada assassinat, tortura, *desaparició forçada* de dones és un mètode de comunicació que ens parla, ens interroga, i allibera. **Les representacions sobre el perill sexual** no només **són** l'estructura que empara l'existència de la violència sexual, sinó que són, en si mateixes, **violència sexual**.

Una de les característiques més importants de les representacions sobre el perill sexual, i en la qual es basa el sistema de dominació patriarcal, és que incideixen directament en la construcció del terror sexual com a mecanisme de control. Per tant, la importància dels relats no rau de forma única i exclusiva en les agressions patides per una o diverses dones, sinó en el missatge alligador que transmet a la resta.

Per aquest motiu, de Foucault en prenc un concepte que m'ha permès fonamentar **el terror sexual com una tecnologia disciplinària que intenta/aconsegueix amansar** el cos de les dones. Els relats incorporen el terror sexual a la vida de les dones. Aquest autor duu a terme una reflexió i anàlisi de l'evolució de les formes emprades per castigar durant la transició a la modernitat. En el seu estudi assenyalava l'existència d'una nova forma d'exercir una violència-càstig sobre els cossos, així com l'aparició d'una nova mecànica de poder la qual defineix amb el nom de *disciplines: Aquests mètodes que permeten el control minuciós de les operacions del cos, que garanteixen la subjecció constant de les seves forces i que els imposen una relació de docilitat-utilitat, son els que podem anomenar "disciplines"*. En aquest sentit, les disciplines serien fórmules generals de dominació que estableixen un vincle mitjançant el qual fan que el cos sigui tant o més obedient com més útil és, i viceversa; són també operacions que garanteixen la subjecció constant de les seves forces. El concepte de disciplina de Foucault és una terminologia perfectament extrapolable al terror sexual. I és per aquest motiu que proposo articular el concepte *disciplina del terror sexual*.

Per a Foucault, el pas de l'Antic Règim a la Modernitat vindria determinat per una nova pràctica del poder de castigar, l'aparició d'un càstig redefinit que no serà un càstig, sinó una correcció. El càstig no ha d'emprar el cos, sinó la **representació, la submissió dels cossos per controlar les idees, i introduir, per mitjà d'aquestes idees, el propi autocontrol o autodomini**. Els cossos se circumscriuen a sabers que els subjecten.

En el meu treball, tots aquests plantejaments de Foucault són importants fonamentalment per dos motius: d'una banda, per constatar que les representacions sobre el perill sexual contingudes en els relats són formes socials de càstig que intenten alligador, corregir i coaccionar les dones i, d'altra banda, perquè són patrons de vigilància social que estableixen què pot fer una dona i què no, tot intentant adoctrinar el seu cos i vulnerant la seva capacitat de decisió en un intent de sotmetre-les a un autocontrol i autodomini continu. En altres paraules, les dones corregeixen conductes, adapten el seu cos, es neguen espais, controlen horaris, restringeixen moviments i gestos.

Les narratives sobre el perill sexual es construeixen sempre a partir de dues premisses: per un costat, **sobre la culpabilitat** de les dones, tot centrant-se en tot allò que van fer i que no haurien d'haver fet i per tant, fent-les responsables de les agressions i, fins i tot, del seu propi assassinat; i, per l'altre, **sobre l'excepcionalitat** de l'agressió o l'assassinat, eximint la societat com a responsable de la violència masclista o sexual. D'aquesta manera, s'aconsegueix enviar un avís alligador clar a la resta de dones. **L'autocontrol i autodomini són una forma molt eficaç de dissoldre l'existència de la violència masclista i, com a tal, la innocuïtat dels efectes de la disciplina del terror sexual.**

En definitiva, hi ha una clara relació entre les representacions del perill sexual i com aquestes afecten la vida de les dones. Aquest és un sistema de representació masclista i, en conseqüència, no fiable, que no ens identifica i del qual hem de desconfiar. Els relats són campanyes de terror sistemàtiques amb un objectiu específic: garantir el control i la vigilància sobre el cos i les actituds de les dones. Per tant, és fonamental endinsar-se en els elements simbòlics i generar noves contrarepresentacions al perill sexual.

És pràcticament impossible que amb les representacions que conformen l'imaginari social i els relats sobre el perill sexual puguem viure una vida sense violència. Quan plantejo l'elaboració d'un nou sistema de representacions sobre el perill sexual estic, per descomptat, assenyalant el treball que duu a terme el Moviment Feminista en l'elaboració de contranarratives sobre el perill sexual. Les contrarepresentacions estableixen els límits al terror sexual i proporcionen un esquema a partir del qual redissenyar els espais, els llocs i l'apoderamentament feminista. Es tracta, en definitiva, de modificar les conductes a partir de la contrarepresentació, tot proposant altres significats que ens permetin situar-nos, gestionar, comprendre i afrontar la violència masclista des d'un altre paradigma. Trencar la retòrica simbòlica patriarcal, aportar-hi llum. Prendre l'espai de la representació vol dir ocupar tots i cadascun dels llocs que el règim sexista habilita per a la seva supervivència i deshabilitar-los.

M'agradaria concloure amb una frase de Foucault: *“El conjunt de la societat és allò que no s'ha de tenir en compte tret que sigui l'objectiu a destruir. Després cal confiar que no hi haurà res que s'assembli al conjunt de la societat”*. Aquestes línies situen el conjunt social al centre de la mirada i permeten responsabilitzar-nos de forma individual i col·lectiva de la violència sexual que produïm, exercim i nodrim.

Aquesta reflexió es basa, desenvolupa, explica i conté fragments que formen part de la recerca duta a terme durant l'elaboració de la meua tesi doctoral sobre les representacions del perill sexual i la seva influència en les pràctiques de les dones a partir de l'estudi del crim d'Alcàsser (1992). La tesi es troba publicada en format llibre amb el títol de “Microfísica sexista del poder. El cas Alcàsser i la construcció del terror sexual”, a Virus editorial (2018).

La construcción del relato sobre el terror sexual

Nerea Barjola Ramos

Mi propuesta de intervención en el I Congreso Internacional para la erradicación de las violencias machistas se basa y está directamente relacionada con el análisis y estudio de las representaciones sobre el peligro sexual. En mi trabajo sobre la construcción de narrativas del peligro sexual, uno de los objetivos prioritarios ha sido definir y ubicar las representaciones sobre el peligro sexual como proyectos como proyectos político-sociales machistas que determinan la vida, el cuerpo y las prácticas de las mujeres.

Para explicar qué quiero decir o qué entiendo por relato sobre el peligro sexual, es imprescindible citar a la historiadora Judith Walkowitz, autora, a partir de la cual surge la idea de analizar, desarrollar y definir el crimen sexual de Alcàsser como una narración política. En su libro “La ciudad de las pasiones terribles”, Walkowitz analiza los asesinatos cometidos por Jack el destripador en 1888 profundizando en las dinámicas sociales y culturales que cruzaron el momento y que permitieron crear el hito del terror sexual de finales de la época victoriana. Desde esta perspectiva los asesinatos de Jack el Destripador se suceden en un contexto de una fuerte política feminista donde las mujeres de clase media estaban comenzando a tomar el espacio público, a hablar de sexualidad y de la doble moral masculina. Dado que el Destripador únicamente asesinaba a mujeres que eran consideradas “públicas” el relato se configuró como un aviso aleccionador de lo que podía ocurrirles a aquellas que tomaban el espacio público. Este mismo eje de análisis es el que voy a extrapolar para examinar el crimen sexual de Alcàsser; es decir, más allá de descripciones y hechos morbosos, me ha interesado analizar cuáles fueron las condiciones políticas, culturales y sociales que permitieron crear el relato del terror sexual de la década de los 90. Tomando, así, esta narrativa como un relato político in-corporado en la historia vital de las mujeres.

La violencia machista y sexual es una dinámica general que esta materializada y encarnada en las prácticas y en las experiencias vitales de las mujeres. Y no sería posible sin un potente sistema punitivo social. La estructura social machista en su conjunto *vigila y castiga* a las mujeres a través de varias **herramientas, mecanismos y tecnologías corporales**; conceptos estos que he tratado de desarrollar a lo largo de mi investigación.

Por este motivo, parto de la premisa de que una narrativa sobre el peligro sexual es una forma de mantener, sostener y ejercer violencia sexual. O lo que es lo mismo, las representaciones sobre el peligro sexual funcionan como un proyecto político que se encarna y que tiene consecuencias en la cotidianidad y en las prácticas de las mujeres. Las representacio-

nes no son neutrales, sino que están inscritas en un ordenamiento político-social machista que construye *terror sexual* como principal elemento de dominación.

En su acepción entendemos las representaciones como nociones, actitudes, valores conocimientos que dirigen y constituyen las acciones, y por lo tanto, están impregnadas de significados que configuran y constituyen las conductas. Es a partir de los discursos que los significados son contruoidos y las prácticas culturales organizadas. Dicho de otra manera, en palabras de Judith Walkowitz, *“las mujeres no se limitan a experimentar una pasión sexual y encontrar «naturalmente» las palabras para expresar tales sentimientos, ni sufren un peligro sexual y encuentran naturalmente las palabras para expresar la amenaza. Las mujeres de cualquier clase y raza tienen que basarse en construcciones culturales existentes para contar sus verdades. En consecuencia, cuando hablo de relatos sobre el peligro sexual, estoy conjugando y politizando desde la teoría crítica feminista todo un entramado de representaciones, discursos y significados que sustentan y dan cobijo a la violencia machista.*

Para explicar cómo se construyen socialmente los relatos y (re)conceptualizar las representaciones sobre el peligro sexual como un sistema político, me parece importante ampliar la noción básica de representación a partir de lo que el filósofo Michael Foucault define como *textos prescriptivos*. Para este autor, los *textos prescriptivos* serían todos aquellos textos, «que, sea cual fuere su forma (discurso, diálogo, tratado, compilación de preceptos, cartas, etc.), su objetivo principal es proponer reglas de conducta». Entiendo que este concepto es perfectamente extrapolable y aplicable a las narrativas sobre el peligro sexual y que permite entender los relatos, y las representaciones en ellos contenidas, como una compilación de significados y discursos que proponen normas de conducta, fundamentalmente a las mujeres. Pero además, dice Foucault *“No hay ejercicio de poder posible sin una cierta economía de los discursos de verdad que funcionan en, y a partir de esta pareja. Estamos sometidos a la producción de la verdad desde el poder y no podemos ejercitar el poder más que a través de la producción de la verdad”*. Desde esta definición es posible enfocar los relatos sobre el peligro sexual como una producción sistemática de significados y discursos que producen *verdad* desde el poder; y poder desde la producción de la *verdad*. Y esta verdad que se elabora constante y repetitivamente es machista.

Para Foucault, el poder contiene dos funciones principales: por un lado tiene la capacidad de **excluir** y por el otro de **generar**. Esta definición es sugerente e igualmente aplicable para comprender como se construyen a los relatos sobre violencia sexual. Cuando el poder excluye; niega, oculta, prohíbe. Por el contrario, cuando genera produce *verdad* y reproduce *saber*. A mi entender, las narrativas sobre el peligro sexual están contruoidas a partir de un saber y una verdad profundamente sexistas y esto únicamente se logra, excluyendo, omitiendo en su interior todos aquellos elementos que pueden dotar a los relatos de otras perspectivas, como por ejemplo la feminista.

En este sentido podemos hablar de los relatos sobre el peligro sexual como un sistema de comunicación social muy concreto y altamente eficaz. Cada asesinato, tortura, *desaparición forzada* de mujeres es un método de comunicación que nos habla, nos interroga, y alecciona. **Las representaciones sobre el peligro sexual** no sólo son la estructura que da soporte a la existencia de la violencia sexual sino que **son**, en sí mismas, **violencia sexual**.

Una de las características más importantes de las representaciones sobre el peligro sexual, y en la que se basa el sistema de dominación patriarcal, es que inciden directamente en la construcción del terror sexual como mecanismo de control. Por lo tanto, la importancia de los relatos no es única y exclusivamente las agresiones sufridas por una o varias mujeres sino el mensaje aleccionador que lanza al resto.

Por este motivo, de Foucault tomo un concepto que me ha permitido fundamentar el terror sexual como una tecnología disciplinaria que intenta/logra docilizar el cuerpo de las mujeres. Los relatos in-corporan el terror sexual en la vida de las mujeres. Este autor, realiza una reflexión y análisis de la evolución de las formas de ejercer castigar en el tránsito a la modernidad. En su estudio, señala la existencia de una nueva forma de ejercer violencia-castigo sobre los cuerpos, así como la aparición de una nueva mecánica de poder a la que define con el nombre de *disciplinas*: *A estos métodos que permiten el control minucioso de las operaciones del cuerpo, que garantizan la sujeción constante de sus fuerzas y les imponen una relación de docilidad-utilidad, es a lo que se puede llamar disciplinas*. En este sentido, las disciplinas serían fórmulas generales de dominación que establecen un vínculo a través del cual hacen al cuerpo tanto o más obediente cuanto más útil y, al revés, son también operaciones que garantizan la sujeción constante de sus fuerzas. El concepto *disciplina* de Foucault es una terminología perfectamente extrapolable al terror sexual. Y es por este motivo que propongo articular el concepto *disciplina del terror sexual*.

Para Foucault, el paso del Antiguo Régimen a la Modernidad vendría determinado por una nueva práctica del poder de castigar, la aparición de un castigo redefinido que no será castigo sino una corrección. El castigo no tiene que emplear el cuerpo sino **la representación, la sumisión de los cuerpos por el control de las ideas**, introducir a través de ellas el propio autocontrol o autodomínio. Se circunscriben a los cuerpos saberes que los sujetan.

Todos estos planteamientos de Foucault son importantes en mi trabajo fundamentalmente por dos motivos: por un lado, para constatar que las representaciones sobre el peligro sexual contenidas en los relatos son formas sociales de castigo que intentan aleccionar, corregir y coaccionar a las mujeres y, por otro, como patrones de vigilancia social establecidos sobre lo que una mujer puede o no hacer, tratando de adoctrinar su cuerpo y vulnerando su capacidad de decisión en un intento de someterlas al continuo autocontrol y autodomínio. En otras palabras, las mujeres corrigen conductas, amoldan su cuerpo, se niegan espacios, controlan horarios, coartan movimientos y gestos.

Las narrativas sobre el peligro sexual se van a construir siempre a partir de dos premisas: por un lado, **sobre la culpabilidad** de las mujeres, poniendo el foco sobre todo aquello que hicieron y no deberían haber hecho y por lo tanto, responsabilizándolas de las agresiones e incluso de su propio asesinato; y por otro, **sobre la excepcionalidad** de la agresión o asesinato irresponsabilizando a la sociedad de la violencia machista o sexual. De esta manera, se logra mandar un aviso aleccionador claro al resto de mujeres. **El autocontrol y autodomínio son una forma muy eficaz de disolver la existencia de la violencia machista y como tal la inocuidad de los efectos de la disciplina del terror sexual.**

En definitiva, hay una clara relación entre las representaciones del peligro sexual y cómo éstas afectan a la vida de las mujeres. Este es un sistema de representación machista, en consecuencia, no fiable, que no nos identifica y del cual debemos desconfiar. Los relatos son campañas de terror sistemáticas con un objetivo específico: el control y la vigilancia sobre el cuerpo y las actitudes de las mujeres. Por lo tanto, es fundamental entrar en lo simbólico generando nuevas contrarrepresentaciones al peligro sexual.

Prácticamente es imposible que con las representaciones que conforman el imaginario social y los relatos sobre el peligro sexual podamos vivir una vida libre de violencia. Cuando planteo la elaboración de un nuevo sistema de representaciones sobre el peligro sexual estoy, por supuesto, señalando el trabajo que realiza el Movimiento Feminista en la elaboración de contra-narrativas al peligro sexual. Las contrarrepresentaciones sitúan los límites al terror sexual proporcionando un esquema a partir del cual rediseñar los espacios, los lugares y el empoderamiento feminista. Se trata en definitiva de modificar las conductas a partir de la contrarrepresentación proponiendo otros significados que nos permitan situarnos, gestionar, comprender y enfrenar la violencia machista desde otro paradigma. Romper la retórica simbólica patriarcal, darle luz. Tomar el espacio de la representación, significa ocupar todos y cada uno de los lugares que el régimen sexista habilita para su supervivencia y deshabilitarlos.

Me gustaría terminar con una frase de Foucault, *“el conjunto de la sociedad es aquello que no hay que tener en cuenta a no ser como objetivo a destruir. Después es necesario confiar en que no existirá nada que se parezca al conjunto de la sociedad”*. Estas líneas, sitúan el conjunto social en el centro de la mirada, y permite responsabilizar(nos) de manera individual y colectiva de la violencia sexual que producimos, ejercemos y sustentamos.

Esta reflexión se basa, desarrolla, explica y contiene fragmentos que forman parte de mi investigación de tesis doctoral sobre las representaciones del peligro sexual y su influencia en las prácticas de las mujeres a partir del estudio del crimen de Alcàsser (1992). Y que se encuentra publicada en formato libro bajo el título “Microfísica sexista del poder. El caso Alcàsser y la construcción del terror sexual”, en Virus editorial (2018).

GOBIERNO
DE ESPAÑA

MINISTERIO
DE LA PRESIDENCIA, RELACIONES CON LAS CORTES
E IGUALDAD

Activitat finançada a càrrec dels crèdits rebuts del Ministerio de la Presidencia,
Relaciones con las Cortes e Igualdad, a través de la Secretaría de Estado de Igualdad

